

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9

telefon: (1) 224 6754; fax: (1) 224 6752

e-mail: titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.btk.mta.hu

I. A kutatóközpont egészét érintő kutatási és tudományszervezési eredmények 2017-ben

Az akadémiai bölcsész műhelyek 2012. évi szervezeti koncentrálása után fennállásának talán legnehezebb esztendejét élte át az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (MTA BTK): 2017. január végére kiköltöztek ugyan a budai várból, ám az új székhelyüket csak fokozatosan, hosszú hónapok alatt vehették birtokba. Szembesülniük kellett a szállásváltás minden nehézségével, ezért a Humán Tudományok Kutatóházába költöző öt intézet az év során elsősorban önmaga újjászervezésével volt elfoglalva, és csak lassan kezdték megragadni az együttélésből adódó újfajta lehetőségeket. A régi székhelyükön maradt az MTA BTK Irodalomtudományi és az MTA BTK Zenetudományi Intézet energiáit főleg a jubileumi Arany-, Kodály-, Dohnányi- és Lajtha-év programarzenálja kötötte le.

Az MTA BTK Történettudományi Intézet *tudományos információs témacsoportja* egyre növekvő mértékben az egész kutatóközpont kiadványait, folyóiratait gondozza, a kéziratok teljes körű nyomdai előkészítését, valamint a nyomtatás munkáinak szervezését és a megjelent kötetek terjesztését is végzi a Penna Bölcsész Könyvesboltban (<http://pennakonyvesbolt.hu>).

Az MTA BTK **Filozófiai Intézet** súlyponti feladatként tűzte ki a magyar filozófiatörténet forráskiadási és forrásfeltárási tevékenységét; három kötetet jelentetett meg *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című projekt segítségével, valamint befejezte a kéziratári anyaggyűjtést az *Eötvös József levelezésének kiadása* című projektben. A regionális eszmetörténeti kutatásokon belül a város eszmetörténetére és az értelmiség kollektív identitásképző szerepére irányuló kutatásokat, az egyetemes filozófiatörténet és annak magyar szereplői kutatásában a 19–20. századi német filozófia (különösen *Palágyi Menyhért* német nyelvű, a német filozófia által befogadott munkásságának) vizsgálatát, az európai eszmetörténeten belül pedig a két világháború közötti időszak eszmetörténetének tanulmányozását végezte el (nemzetközi konferenciát szervezett Rómában és megjelentette az előző konferencia idegen nyelvű anyagát). Nagy nyilvánosságot kaptak a *Hermeneutikai és Vallásfilozófiai Kutatócsoport* rendezésében megtartott *Paideia*-előadások a filozófia és bölcelet, a filozofálás és a tudásmódok, az irányzatok és intézmények mai viszonyáról.

Az MTA BTK **Irodalomtudományi Intézet** életében számos kimagasló eredményt hozott Arany János születésének bicentenáriuma, az Akadémia és a magyar kormány koordinációjával megvalósított *Arany János-emlékév*. Az Intézet egy általa vezetett konzorciális együttműködés keretén belül (az MTA Könyvtár és Információs Központtal, az Országos Széchényi Könyvtárral és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együttműködve) megmutatta, milyen sokrétű és eredményes kutatói, ismeretterjesztői, információmegosztó és munkairányítói tevékenységre képes. Létrehozott egy olyan internetes portált, amelyen Arany János hazai és határon túli közgyűjteményekben őrzött *kéziratainak fotói* lesznek hozzáférhetőek nagy felbontásban és metaadatokkal ellátva. Jelentős az Intézet részvétele az egyéb internetes tartalomszolgáltatásban is. A 2016-ban elindult online bibliográfiai adatbázis folyamatosan bővül, míg az intézeti honlap (<http://iti.btk.mta.hu>) naprakész hírekkel szolgál az őket érintő eseményekről, konferenciákról, emlékülésekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és a szerkesztőségek

eredményeiről. Az Intézet hálózati recenziós fóruma és nonprofit open access kiadója (www.reciti.hu) ebben az évben ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját; nemcsak intézeti, hanem külső megkereséseknek is eleget tesz, amellyel nonprofit internetes kiadóvá lépett elő.

Az MTA BTK **Művészettörténeti Intézet** szakmai vezetésével működő MTA Művészeti Gyűjtemény alapfeladatai közé tartozik az Akadémia egykori és mai műkincsállományának kutatása és az új eredmények publikálása, amelyet 2017-ben a *#ruhatárvan!* kamarakiállítás-sorozatban tárt a nyilvánosság elé. A közművelődési feladatok részeként a Múzeumok Éjszakája rendezvényen többszáz érdeklődő látogatta meg az MTA Székházát és a Művészeti Gyűjteményt. Az év folyamán számos tárlatvezetést tartottak a munkatársaik (Építéstörténeti túra; szakvezetés a gyűjteményben); előadást (Képről képre), élő műtárgyinstallálást; KÉP/VERS programot (versrészletek képek előtt); klasszikus zenei koncertet (J. Haydn: op. 20 No. 2 C-dúr vonósnygyes) és Tableau vivant-t (Michel Dorigny-nek a Szépművészeti Múzeumban őrzött *Parnasszus* című festménye, alak- és drapériatanulmányokkal a Képzőművészeti Egyetem tanárainak és diákjainak közreműködésével) szerveztek.

Az MTA BTK **Néprajztudományi Intézet** alapításának 50. évfordulója alkalmából több tudományos eseményt szervezett: 2017. január 24-én még a vári épület utolsó tudományos rendezvényeként megemlékezést tartottak és kamara-kiállítást rendeztek a kutatóhely alapításának történetéről, szakmai, tudománypolitikai háttéréről. 2017. június 3-án a magyarországi szellemi kulturális örökségvédelem szakértőinek, kutatóinak részvételével, a Skanzen – Szabadtéri Néprajzi Múzeummal, valamint a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósággal közösen szervezték a *Szellemi örökségvédelem – kutatási eredmények hasznosulása az örökségesítés folyamatában: elméletek és gyakorlatok* című konferenciát. A Reformáció 500. évfordulójára a Reformáció Emlékbizottság és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége országos kézműves pályázatot hirdetett meg, a beérkezett pályaműveket a Történeti-néprajzi témacsoport vezetője értékelte, és a válogatott anyagból a Budapest Történeti Múzeum Gótikus termében rendezett kiállítást *A Reformáció történelmi és kulturális öröksége az élő népművészetben* címmel.

Az MTA BTK **Régészeti Intézet** több kutatási programjába szervesen beépült a Közép-Európa felé irányuló migráció és akkulturáció kérdésköre, amelyet olyan úttörő technológiákkal kutat, mint az archeogenetika. Rendezvényei a korábbi évekhez hasonlóan nyilvánosak voltak, szakmai programjait (a Magyarország Régészeti Topográfiaja korszerűsítése, kutatói és támogatói bázisának kiszélesítése, Magyarország környezet- és tájrégészeti kutatása) a hivatásos szakmai közegen messze túlmutató társadalmi érdeklődés övezte. A hazai rendezésű események közül programadó jelleggel bírt *A megújuló Régészeti Intézet a Humán Tudományok Kutatóházában* című rendezvény. Több korszak kutatóinak fóruma volt a *Történeti táj – tájrégészet: eredmények és perspektívák a magyarországi tájrégészeti kutatásban* című, többnapos tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében. Nemzetközi rendezésű eseményei közül kiemelkedett a pécsi Janus Pannonius Múzeummal közösen szervezett *At the Gates of the Balkans – Prehistoric Communities of the Baranya/Baranja Region and the Adjacent Areas* című konferencia.

Az MTA BTK **Történettudományi Intézet** működésében 2017 során a legnagyobb szakmai elismerést és társadalmi visszhangot a Lendület-pályázat keretében a magyar politikatörténetben különös fontosságú uralkodókoronázások és a Szent Korona históriájával kapcsolatos kutatás kapta. Több jelentős külső forrás támogatja a 16–17. századi oszmán terjeszkedéssel kapcsolatos, szintén igen tág hazai és külföldi visszhangot kapott kutatást, és

folytatódtak a 2015-ben konzorciumvezetőként elnyert széles körű nemzetközi együttműködést igénylő *Horizon 2020* pályázatuk (*COURAGE: Kulturális ellenállás és ellenkultúra. Az ellenzéki öröksége az egykori szocialista országokban*) munkálatai. Nagy nyilvánosságot élvez a *Trianon 100* Lendület-kutatócsoporthoz tartozó tevékenysége. Az Intézet különösen sok energiát fordít az idegen nyelvű (angol, francia, német, olasz, horvát, szerb, szlovák) publikációkra.

Az MTA BTK **Zenatudományi Intézet** tevékenységén belül 2017-ben, Kodály Zoltán születésének 135. és halálának 50. évfordulója évében kiemelt szerephez jutottak a Kodály-kutatások, amit két kiállítás megrendezése, magyar és nemzetközi zenatudományi konferencia, számos publikáció és tudományos előadásokkal egybekötött hangverseny is jelzett. Ugyancsak ebben az évben emlékeztek meg Dohnányi Ernő születésének 140. és Lajtha László születésének 125. évfordulójáról, amit szintén konferenciák, szöveges és hangzó publikációk, valamint hangversenyek tettek jelentőssé. Az Intézethez tartozó Zenetörténeti Múzeum kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az Intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak (két nagyobb és 3 kisebb kiállítás). Az Intézet küllemében és tartalmában is megújult honlapján adatbázisok, publikációk és a szakmai, illetve a szélesebb közönséget érdeklő információk találhatóak. Jelentős érdeklődői kört vonzanak az Intézet honlapján közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptánc-felvételek): az éves egyedi látogatószám 288 000 volt (2016-hoz viszonyítva ez 40%-os növekedést jelent).

II. Közvetlenül a kutatóközpont vezetése alá tartozó kutatócsoportok kutatási eredményei, ezek jelentősebb publikációi

A Kutatóközpont főigazgatója alá tartozó témacsoportok tevékenységükkel olyan területeket céloznak meg, melyeket a meglévő kutatóhelyek korábban vagy nem vállaltak föl, vagy a folyamatosan felmerülő társadalmi igények tették szükségessé azok akadémiai szintű művelését. Működésük legtöbbször inspirálólag hat a diszciplináris műhelyekre, egyszemélyes – bizonyos esetektől eltekintve – kohéziós hatást gyakorol az akadémián belüli társintézetek formális és informális együttműködésére. Rövid múltjuk eddig is biztató eredményeket hozott, jövőjük azonban mind szakmai, mind szervezeti és infrastrukturális tekintetben megerősítésre (konszolidálásra vagy újragondolásra) vár az akadémiai döntéshozók részéről.

MTA BTK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9

honlap: www.arpad.btk.mta.hu

I. A témacsoport fő feladatai 2017-ben

A magyar őstörténet kutatásának előmozdítása, amely egyfelől saját erőforrásokra támaszkodó munkával, másrészt külső erőforrások szervezésével valósul meg. 2017-ben az előző évben megalapozott tevékenységek kiteljesítése, illetve már üzemelő projektjeik folytatása, fejlesztése volt a fő cél. Ennek jegyében a Magyar Őstörténeti Témacsoporthoz (MÓT) köthető tudományos és ismeretterjesztő könyvkiadás, a nyilvánosság jobb elérése, valamint új tudományos eredmények elérése volt a cél.

II. Kiemelkedő eredmények

Megélénkült a könyvkiadói tevékenységük: újabb könyvvel folytatták tudományos ismeretterjesztő sorozatukat (*Hétköznapiak a honfoglalás korában. Magyar őstörténet 5.*), melynek korábbi kötetei is újranyomásra kerültek. *Források és tanulmányok* című sorozatukban új tanulmánykötet jelent meg (*Dentumoger I. Tanulmányok a korai magyar történelemről*). Egyik tagjuk további két, máshol megjelent kötet szerkesztését végezte.

Egyik munkatársuk nyári expedíciót szervezett és vezetett az Urál vidékére és Nyugat-Szibériába, melynek során a térségben rejlő lehetőségek felmérését folytatta, és alakította ki a szükséges tudományos kapcsolatokat. Másik munkatársuk ősszel expedíciót szervezett és vezetett a Kaukázus északi előterében, melynek során a térségben rejlő lehetőségek felmérését folytatta, és alakította ki a szükséges tudományos kapcsolatokat. A nyári ásatási idényben egyidejűleg több feltárást is vezettek: 1) Őstörténeti régészeti expedíció az Urál vidékén (2017. július–augusztus); 2) Hitelesítő ásatások vezetése és szervezése Dömsödön, Ceglédbercelen és Kocséren (2017. augusztus); 3) A témacsoport egyik tagja közreműködött Szlovákiában, Dunaszerdahelyen az újonnan előkerült honfoglalás kori temető feltárázásában (2017. október–november).

Részt vettek László Gyula (1910–1998) régész-képzőművész nemzeti értékű hagyatékának feldolgozási, digitalizálási munkálataiban az örökösökkel 2015-ben kötött együttműködési szerződés keretében (László Gyula Digitális Archívum).

Leletmáslatokkal kiegészített poszterkiállításuk Törökországban két helyszínen is bemutatásra került. A 2015. évi uráli expedíciójukról 52 perces film készült.

A kutatócsoport tagjai az év során összesen 25 tudományos és 14 ismeretterjesztő publikációt tettek közzé, 4 kötet szerkesztésében vettek részt, 16 tudományos, valamint 29 ismeretterjesztő előadást tartottak, nagyjából az országhatárokon kívül (Oroszország, Szlovákia, Csehország, Románia, Kazahsztán, Törökország).

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A csoport magját két és fél státusz jelenti, ehhez kapcsolódik három személy az MTA BTK TTI kutatói közül. Az MTA BTK munkatársaiból további 20 fő vesz részt a munkában, valamint a hazai felsőoktatási és közgyűjteményi szférából további 20 fő alkotja a csoport külső tagságát.

A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumával közösen konferenciát szerveztek Visegrádon (*A 9. század és az átmenet a Kárpát-medencében és a Dunakanyarban*. 2017. szeptember 22–23.). A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2013-ban aláírt keretszerződés eredményeképpen a MÖT közös expedíciót bonyolított Oroszországban. A Helikon Kiadóval közösen egy újabb ismeretterjesztő kötetet jelentetett meg a 2014 óta tartó együttműködés keretében. A MÖT tagsága számos előadást tartott külföldön (Oroszország, Csehország, Szlovákia, Románia, Kazahsztán). A helybeli Pro Traditio civil szervezettel közösen ismeretterjesztő előadássorozatot folytatott Szlovákiában és Csehországban (Prága, Brünn, Szenc, Alsószeli). A témacsoport egyik tagja egy moldáv kutató magyarországi kutatásait szervezte, egy másik tag pedig 2017 augusztusáig Kazahsztánban az Almati al-Farábi Egyetemen végzett tanulmányokat.

IV. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Dentumoger I. Tanulmányok a korai magyar történelemről. Szerk.: Sudár Balázs. MTA BTK, Budapest, p. 456. (2017)
2. Hétköznapiak a honfoglalás korában. Magyar őstörténet 5. Szerkesztette: Petkes Zsolt–Sudár Balázs. MTA BTK MÓT–Helikon, Budapest, p. 200. (2017)
3. László Gyula: A csákberény-orondpusztai avar kori temető. Szerk.: Szentpéteri József. A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 53. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, p. 396. (2017)
4. Kissné Bendefy, Márta – Petkes, Zsolt – Türk, Attila: Археологические свидетельства кожанного дела в период венгерского завоевания [X в.]. Archaeological evidence for leatherworking in the Hungarian conquest period (10th c.). In: Труды Камской археолого-этнографической экспедиции. XII. Средневековая археология Восточной Европы: от Камы до Дуная: сб. науч. тр. к 50-летию юбилею Н. Б. Крыласовой / под общ. ред. А. М. Белавина. Пермь, 207–229. (2017)
5. Zsidai, Zsuzsanna: "Barbarians on horseback" – Turkic peoples and horse training. Shamanhood and Mythology. Archaic Techniques of Ecstasy and Current Techniques of Research. In Honour of Mihály Hoppál, celebrating his 75th Birthday. Eds.: Attila Mátéffy – György Szabados – Tamás Cserneyi. Budapest, 491–501. (2017)

MTA BTK MÉDIATÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9

honlap: www.btk.mta.hu/mediatudomanyi-es-mediatorteneti-kutatocsoport.html

I. A témacsoport fő feladatai 2017-ben

Az MTA BTK és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság között 2012-ben kötött együttműködési keretmegállapodás alapján létrejött kutatócsoport főbb témakörei az európai médiajog és sajtótörténet.

Az európai médiajogi gondolkodás címet viselő kutatási program célja, hogy a közéleti-politikai vitákkal telített médiaszabályozás és szólásszabadság kérdéskörének tudományos-szakmai alapjait vizsgálja. Az európai megközelítések azonosításán túl nagy jelentőséggel bír az Amerikai Egyesült Államok, illetve más, európai szempontból is releváns jogrendszerek, valamint a különböző jogrendszerek egymásra hatásának vizsgálata. A műhelymunka eredményeiről ad számot a *Szólásszabadság és médiajog a 21. század elején 4.* című tanulmánykötet, amely tizenöt szerző dolgozatait tartalmazza.

Médiatörténeti kutatásaik egyik fő súlypontját továbbra is a katolikus felekezeti sajtó múltjának feltárása adja. Kommunikációtörténeti szempontok alapján megvizsgálták például a 19. századi katolikus főpásztori körlevelek jellegzetességeit, illetve a *Magyar Őr* című katolikus egyházi folyóirat állásfoglalásait a modernizációs folyamatok megítéléséről. Elemezték a két világháború közötti egri főegyházmegyei sajtó működését, az *Esztergom* című regionális lap Prohászka Ottokár mint főmunkatárs és szerkesztő által felügyelt korszakát, feltártuk a Központi Sajtóvállalat *Új Nemzedék* című bulvárlapjának 1936 és 1944 közötti publicisztikáját, valamint megvizsgálták azt, hogy 1945 és 1948 között az – erősen korlátozott viszonyok között működő – magyar katolikus egyházat hogyan ítélte meg a baloldali sajtó.

A munka következő fontos tárgycsoportja a politikai imázsépítés és a médiatörténet összefüggéseinek elemzése volt: ebben a tárgykörben a Kutatócsoport foglalkozott Ferenc József 1867 utáni médiareprezentációjával (különös tekintettel a „hiperlojalitás” jelenségére és a királysértési perekre), a 20. század elején médiasztárrá emelkedő operaénekesnő, Szamosi Elza karrierjével, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endrének mint a Nemzeti Radikális Párt vezérének a médiahasználatával. Megvizsgálták továbbá Mikszáth Kálmán és a *Vasárnapi Ujság* kapcsolatát, illetve a 20. század elején a gyermeksjtó szolgálatába álló lapszerkesztők tevékenységét.

Kutatásaik utolsó jelentősebb súlypontját a médiatörténet és a politikatörténet összefüggéseinek feltárása adta: ennek részeként foglalkoztak a *Felsőmagyarország* című kassai napilap történetével, a Nemzeti Radikális Párt sajtójával, illetve azzal, hogy hogyan alakultak az ellenségképek a magyar humorlapokban az első világháború éveiben.

II. Kiemelkedő eredmények

Fontos eredményük volt az európai médiajogi gondolkodásról szóló alprojekt lezárása. Az ennek kapcsán a már említett tanulmánykötet mellett megjelent a *Médiatudományi Könyvek* című sorozatukban két új kiadvány, és több új kötet előkészítése is folyik.

A kutatócsoport éves médiatörténeti konferenciája már hagyománnyá vált: a 2017. december 12-én *Médiatörténeti mozaikok* címmel megtartott konferencián az MTA BTK munkatársai mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Magyar Nemzeti Levéltár, a Médiatudományi Intézet, az Országos Széchényi Könyvtár és a Szegedi Tudományegyetem kutatói működtek közre.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

Az MTA által támogatott projektalapú mobilitási programban a flamand iMinds-Studies on Media, Information and Telecommunication (SMIT) kutatóközponttal együttműködve 2015 óta a mediaszabadság és pluralizmus aktuális kérdéseit vizsgálják. Emellett állandó kapcsolatban állnak a médiatudomány hazai műhelyeivel, kiemelten a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézetével, és folyamatosan részt vesznek az MTA Sajtótörténeti Munkabizottságának tevékenységében.

IV. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Koltay András, Török Bernát (szerk.): Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4. Wolters Kluwer, Budapest, p. 526. (2017)
2. Klestenitz Tibor, Paál Vince (szerk): A vélemény-sajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, p. 182. (2017)
3. Ujvári Hedvig: Kommunikációs csatornák. Magyar–német–zsidó kulturális metszéspontok a dualizmus kori Magyarországon. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, p. 141. (2017)

MTA BTK REFO500 REFORMÁCIÓTÖRTÉNETI MUNKACSOPORT

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

honlap: <http://www.refo500.nl/en>

I. A témacsoport fő feladatai 2017-ben

Az MTA BTK a 2012. április 28-án aláírt szerződés értelmében a REFO500 Stiftung (<http://www.refo500.nl/en>) nemzetközi konzorcium partnere lett. Az alapítók kialakítottak egy, a legmagasabb tudományos kritériumot megkövetelő elit társaságot, a REFORC-ot, azaz a *Refo Research Consortiumot* (<http://www.refo500.nl/rc/pages/220/reforg.html>), amelynek célja néhány kiemelt kutatási projekt támogatása és népszerűsítése a nemzetközi interdiszciplináris kutatásban. Az MTA BTK angol nyelvű, az emigráció és reformáció viszonyáról, hagyományairól és interdiszciplináris összefüggéseiről szóló kutatási projektje szintén része a konzorciumnak (*Reformáció és migrációs kultúra: a magyar református emigráció ötszáz éve – Reformation and the Hungarian Culture of Migration: Five Centuries of Survival of Reformed Hungarians all over the World*; <http://www.refo500.nl/rc/pages/386/reformation-and-the.html>).

A 2012 májusában létrejött munkacsoport az MTA BTK és a REFO500 között megkötött szerződés értelmében 2017. december 31-ig végez tudományos tevékenységet. Mivel az újabb 4 évre szóló szerződés 2018 januárjában lépett érvénybe, a munkacsoport ezen örvendetes fejlemény tudatában tervezte el a megrendezendő eseményeket és szakmai prioritásokat 2018-ra. A munkacsoport tevékenysége révén az MTA BTK részvételének célja kettős: részint az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és specifikumait dolgozza fel és teszi publikussá e nemzetközi fórumon, részint a magyar tudományosságnak biztosít nemzetközi figyelmet, együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást, miközben a közép- és dél-kelet európai térség REFO500-hoz kapcsolódó tudományos életét is szervezi.

II. Kiemelkedő eredmények

A 2017-es esztendő egyik központi témája a lutheri reformáció kezdetének 500. évfordulója volt. A munkacsoport társszervezőként járult hozzá a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet és az MTA BTK ITI Reneszánsz Osztályának közös szervezésében megrendezett konferencia (*A reformáció emlékezete a kora újkori Magyarországon (Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században)*, Debrecen, 2017. május 18-20.) munkálataihoz. Az egész kora újkori magyar és neolatin irodalmat feltérképező rendezvény a reformáció legkorábbi emlékezési helyeinek a feltárására és bemutatására vállalkozott. A munkacsoport vezetőjének előadása (*Hosszú reformáció és kálvinista „hagiográfia”*: Kálvin János latin nyelvű életrajzának 18. századi ismeretlen magyar fordítása) egy ismeretlen kézirat ürügyén vázolta fel a reformátori kultusz és a hosszú reformáció eszmetörténeti kapcsolódásait.

2017. március 29-én immár harmadik alkalommal került sor *Az értelmezés hatalma* című módszertani konferenciára, ahol ezúttal *A kora újkori kéziratosság nyilvánosság működésének módszertani kihívásai és tanulságai* című témához kapcsolódó előadások hangzottak el.

A REFO500 nemzetközi fórumain is népszerűsített rendezvénysorozat a reformáció írásbeliségében szimultán érvényesülő médiumok, azaz a kézirat és nyomtatott szövegek sokrétű viszonyát értelmezte, ezek módszertani tanulságait tekintette át. A munkacsoport vezetője a rendezvény nyitóelőadását (*Régi magyar nyomtatott irodalom?! Egy paradoxonról két tételben*) tartotta, illetve a rendezvény megkövetelte szervezési és logisztikai feladatokat is ellátta.

Az ún. „hosszú reformáció” fogalma köré szerveződött és épült fel mesterkurzusuk (*Hosszú reformáció és a litterae irodalomtörténet-írása*, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, 2017. május 22–26.), amely az ötszázadik évforduló (1517–2017) kontextusában próbálta a résztvevő diákoknak a reformáció és irodalomtörténet-írás összefüggéseit bemutatni. Az előadók a munkacsoport és az MTA BTK ITI Reneszánsz Osztályának tagjaiból kerültek ki. A mesterkurzus résztvevői, akik pályázat útján nyerték el a részvételi jogot, két REFO500-as partnerintézményből (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Miskolci Egyetem), illetve az ELTE-ről érkeztek. A mesterkurzus struktúrája a képzésre és a szakmai dialógusra helyezte a fő hangsúlyt: a háromnapos (hétfő–szerda) intenzív, előadásokból és szövegelemző szemináriumokból álló képzés után a diákok szakmai bemutatkozása következett. A további két napon (csütörtök–péntek) minden hallgató bemutatta kutatási projektjét. A prezentációkat érdembeli, egyenként egyórás megbeszélés és értékelés követte. A képzés és a projektek bemutatása között a mesterkurzus résztvevői megtekinthették REFO500-as partnerük, a Magyar Nemzeti Múzeum kiállítását, amely *Ige-idők* címmel szintén a reformáció 500. évfordulója előtt tisztelgett. Ezt az újszerű kezdeményezésüket a REFO500 nemzetközi fórumokon is megjelenítette: <https://www.reforc.com/summer-school-the-long-reformation/>

A munkacsoport az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztályával, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemmel, illetve a RefoRC nemzetközi platformmal együttműködve interdiszciplináris konferenciát tartott Kolozsvárott 2017. október 27–28-án, a következő témakörben: *Changes, (Dis)Continuities, Traditions and Their Invention During 500 Years of Reformation. The Perspective of Long Reformation Applied to the History of the Central and Eastern European Region*. A háromnyelvű (angol, magyar, román) nemzetközi konferencia elsősorban a közép- és délkelet-európai REFO500 partnerek 2012 és 2017 közötti tudományos együttműködését összegezte, ugyanakkor a „hosszú reformáció” tematikus megjelöléssel új közös kutatási projektet és együttműködési perspektívákat jelölt ki. A konferencia az 1500–1800 közötti periódust vizsgálta és ebben a történeti kontextusban járta körül a konfesszionalizáció és a felekezeti irodalmi kultúrák disszeminációjának kérdését, valamint a reformáció perzekúció-központú nagyelbeszéléseinek történeti kialakulását. Az előadások a különféle felekezeti hagyományok és ezek átfedéseinek, nyelvi-kulturális interferenciáinak jelenségeit értékelték, elsősorban kora újkori történeti vonatkozásokra összpontosítva.

Az MTA BTK képviselőjében nemcsak a munkacsoport tagjai, hanem az MTA BTK irodalomtörténészei, illetve történészei tartottak előadást angol és magyar nyelven. A konferencián elhangzott előadások írott változatát angol és magyar nyelvű kötetekben teszik majd közzé. A konferenciáról magyar és angol nyelvű híryanag készült: <https://www.reforc.com/reforc-conference-at-the-babes-bolyai-university-on-the-long-reformation/>.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A munkacsoport vezetője részt vett a VII. REFORC konferencián (*More than Luther: The Reformation and the Rise of Pluralism in Europe*, 2017. május 6–9.), amelyet a wittenbergi LEUCOREA Intézetben rendeztek meg (<https://www.reforc.com/seventh-annual-reforc-conference-2017-wittenberg/>). Ez a konferencia jelentette az év legfontosabb REFO500-as rendezvényét, hiszen Wittenbergben, a reformáció kezdetének egyik legfontosabb helyszínén került megrendezésre, és a megemlékezés, ünneplés helyett, elsősorban az elmúlt 500 év szakmai értékelését végezte el. A munkacsoport vezetője a konferencián angol nyelvű

előadást tartott (*Calvin a Hero of the Long Reformation in 18th Century Hungary? The "Johannis Calvini vita..." and its Hungarian Translation – 1758*), és egy szekció elnöki tisztségét is ellátta. Továbbá részt vett a REFORC igazgatótanácsának ülésén, ahol a REFO500-on belüli szakmai események szervezését vitatták meg.

A munkacsoport vezetője és két tagja részt vett a Bolognai Egyetem által kezdeményezett új rendezvénysorozat első konferenciáján (*Ex nihilo*, European Academy of Religion, Bologna, 2017. június 18–22. <https://www.reforc.com/ex-nihilo-conference-in-bologna/>), ahol egy közös szekcióban, a REFO500 képviselőjében a kelet-európai reformációkutatás helyzetét, eredményeit és perspektíváit mutatták be. Az esemény nemzetközi sajtóvisszhangot is kapott a REFO500 fórumán: <https://www.reforc.com/research-of-the-reformation-in-eastern-europe-contains-a-promising-future/>.

Végül a munkacsoport vezetője előadást tartott a németországi Johannes a Lasco Bibliothek által szervezett nemzetközi konferencián (<http://www.jalb.de/17385-0-309-42.html>), amely a kora újkori száműzetés és a vallásos identitás összefüggéseit tárgyalta (*Exile and Religious Identity in Early Modern Europe – Flucht und Identität*, Nemzetközi konferencia, Emden, 2017. június 28–30). Angol nyelvű előadásában (*Survivors Club: Confessional, Imaginary and Political. Displacement and Religious Persecution in Early Modern Central and Southeastern Europe, 1600–1750*) a kora újkori közép- és délkelet-európai térségben végbement perzekúciós események és ezek történeti antropológiai vonatkozásait mutatta be.

IV. A fontosabb hazai pályázatok

A 2017-es záró rendezvényhez szükséges anyagi támogatást pályázati úton sikerült biztosítani. A közép- és dél-kelet európai REFO500 partnerintézményeknek a reformáció 500. évfordulójára emlékező nemzetközi konferenciáját Kolozsváron rendezték meg az MTA Külföldi Kapcsolatok Főosztályának pályázati úton elnyert támogatásával: *Changes, (Dis)Continuities, Traditions and Their Invention During 500 Years of Reformation. The Perspective of Long Reformation Applied to the History of the Central and Eastern European Region*. Helyszín: BBTE, Kolozsvár, Románia. Időpont: 2017. október 28–29. Támogató: MTA Külföldi Kapcsolatok Főosztálya. Pályázati azonosító: NKSZ 2017–25. Futamidő: 2017–2018. első félév. Megítélt összeg: 1.100.000 Ft.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Tóth, Zsombor: *Persecutio decennalis (1671–1681). The Lutheran Contribution to the Emergence of a Protestant Martyrology in Early Modern Hungarian Culture: The Case of Georgius Lani*. In: *Luther in Calvinism: Image and Reception of Martin Luther in the History and Theology of Calvinism*. Ed.: Herman Selderhuis. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, pp. 335–353. (2017)
2. Fajt Anita – Szilágyi Emőke Rita – Tóth Zsombor (szerk.): *Börtön, exilium és szenvedés: Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai*. Reciti Kiadó, Budapest, p. 268. (2017)

MTA BTK – NEB VIDÉKTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9
honlap: <http://www.btk.mta.hu/videktorteneti-temacsoport.html>

I. A témacsoport fő feladatai 2017-ben

A témacsoport folytatta a 2015-ben megkezdett, *A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken (II.)* című programot, amelyhez 24 munkatárs csatlakozott. A kutatásokat a „hosszú ötvenes évekre” fókuszálták abból a tapasztalatból kiindulva, hogy a kommunista diktatúra 1957 és 1962 közötti hatalomgyakorlási technikáit és az államosított gazdaság létrehozására irányuló céljait tekintve valójában nem különbözött az 1948 és 1956 közötti időszaktól. Továbbra is három munkacsoport működött: 1. *Településpolitika, társadalomátalakítás és „szocialista modernizáció”,* 2) *Pártelit és nomenklátúra vidéken,* 3) *Egyéni és kollektív ellenállási formák és gyakorlatok.*

II. Kiemelkedő eredmények

Az év során négy konferenciát szerveztek. A sort egy forráselemzési és módszertani műhelykonferencia nyitotta április 6-án *„Forrásolvasatok. A történeti rekonstrukció problémái esettanulmányok fényében”* címmel a NEB Hivatalában. A GULÁG-émlékév keretében a témacsoport által elnyert „Fronton innen – fronton túl” c. pályázat záróeseménye május 26-án az *„Elhurcolva” – Kényszermunka, deportálás és ezek formái a középnyugat-magyarországi régióban, 1944/1945* című konferencia volt. A harmadik konferencia *„Vakvágány. A pártállam a vidék ellen a hosszú ötvenes években, 1948–1963”* címmel került megrendezésre október 10-én az MTA BTK tanácstermében. A negyedik ülészakot Székesfehérvárott, az MNL Fejér Megyei Levéltára társszervezésében tartották *„Ellenségkép és emlékezet a hosszú ötvenes években”* címmel. E két utóbbi rendezvénnyel lezárták a kétéves, *A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken* című kutatássorozatukat.

Legfontosabb eredményük, hogy az év elején megjelent a témacsoport tagjai által szerkesztett, évkönyv jellegű *Vidéktörténet* sorozat első kötete *Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18-20. században* címmel, amellyel az útjára indult sorozat integráló fóruma lehet a történeti vidékkutatásoknak. Tavasszal megjelent a *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben* című tanulmánygyűjtemény. A kötet visszhangjáról tanúskodnak az ujkor.hu portálon és a *Történelmi Szemlé*ben megjelent ismertetések. A témacsoport tagjai az év során mintegy félszáz publikációt tettek közzé.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

Az egyedül kutatói státusban dolgozó vezető kutató mellett további hat fő az MTA BTK alkalmazottja (TTI és Néprajzi Kutatóintézet), míg 18 fő más intézményben áll alkalmazásban (MNL MOL és megyei levéltárai, NEB, DE, NJE, PTE).

Egy munkatársuk részt vett a *European Rural History Organisation* Leuvenben megrendezett konferenciáján. Egy-egy résztéma kidolgozása kapcsán együttműködnek a Sapientia EMTE marosvásárhelyi karával és a szlovén Etnikai Kutatóintézettel.

IV. A fontosabb hazai pályázatok

A *Málenkij robot* emlékévé keretében a „*Fronton innen – fronton túl*” Kényszermunka, deportálás és ezek formái a középnyugat-magyarországi régióban című pályázattal (GUL-16-A-P-00012) ötmillió forintot nyertek.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Magyar vidék a 20. században 1. MTA BTK–NEB, Budapest, p. 780. (2017)
2. Horváth Gergely Krisztián (főszerk.) – Csikós Gábor – Hegedűs István – Ö. Kovács József (szerk.): Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században. Vidéktörténet 1. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, p. 396. (2017)
3. Horváth Gergely Krisztián – Gárdonyi Máté: Megtorlástól a kollektivizálásig: A klerikális reakció elleni harc a veszprémi egyházmegyében 1957 és 1962 között. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): „Rendületlenül a romok között”. A veszprémi egyházmegye 1945 és 1972 között. A veszprémi egyházmegye múltjából 30. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém, pp. 133–195. (2017)

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

FILOZÓFIAI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
telefon: (1) 224 6778; fax: (1) 224 6784
e-mail: fi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.fi.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

Az Intézet a tárgyév során súlyponti feladatként tűzte ki a magyar filozófiatörténeten belül a forráskiadási és forrásfeltárási tevékenységet (három kötet forráskiadványt jelentetett meg az *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-projekten [K104643] belül, illetve befejezte a kéziratári anyaggyűjtést az *Eötvös József levelezésének kiadása* című OTKA-projekten [K112137] belül). A regionális eszmetörténeti kutatásokon belül a város eszmetörténetére és az értelmiség kollektív identitásképző szerepére irányuló kutatásokat (utóbbi témában új, kétoldalu nemzetközi egyezményen alapuló közös kutatási projekt indult a tárgyév elején *Az értelmiség szerepe a kollektív identitások megteremtésében Lengyelországban és Magyarországon a 19. és 20. században* címmel [NKM 109/2017]), az egyetemes filozófiatörténet és annak magyar szereplői kutatásában a 19–20. századi német filozófia (különösen a fenomenológia keletkezés- és hatástörténetének, illetve Palágyi Menyhért német nyelvű, a német filozófia által befogadott munkásságának) vizsgálatát, az európai eszmetörténeten belül pedig a két világháború közötti időszak eszmetörténetének tanulmányozását végezte el (e tárgyban nemzetközi konferenciát szervezett Rómában és megjelentette az előző konferencia idegen nyelvű anyagát).

A diszciplináris kutatásokon belül az Intézet kiemelten foglalkozott a tág értelemben vett ismeretelméleti problémák újragondolásával és eredményeinek a hazai és nemzetközi fórumokon való publikálásával (az e tárgyban tartott 12 nemzetközi konferenciaelőadás – ebből 8 külföldön – mellett két kötet és egy folyóiratszám is megjelent), a filozófiai hermeneutika és a vallásfilozófia aktuális kérdéseivel, a határok filozófiájával (amely témában nemzetközi konferenciát szervezett a Közép-Európai Egyetemmel együtt), az egzakt természettudományok filozófiájának köréből pedig a lokális kauzalitás fogalmával, az ún. konspirációmentesség elméleti szerepével, a Borel-Kolmogorov-paradoxonnal, a makroállapotok emergenciájával, a Principal Principle, valamint a statisztikus fizika egyensúlyfogalmának történeti kialakulásával.

Külön kiemelendő, hogy az Intézet egy kutatója a tárgyévben sikerrel pályázott az MTA Lendület pályázatán *Erkölcök és értékek a modern tudományban* címmel. A vezetésével az Intézetben létrejött *Morál és tudomány* Lendület-kutatócsoport az Intézet tudományfilozófiai és tudománytörténeti kutatásai számára a következő évekre is biztosítja a téma intézeti művelése egyébként is igen erős hazai és nemzetközi jelenlétének fenntartását és további erősítését, amint ezt a tárgyévben megjelentetett két nemzetközi és egy magyar folyóiratszám, valamint egy magyar filozófiatörténeti kismonográfia is bizonyítja.

A tárgyév az előző év közepén indult új igazgatói ciklus első teljes éve, amely megerősítette tisztségében az Intézet addigi igazgatóját. Immár ötödik éve töretlenül növekszik mind a hazai, mind a nemzetközi előadások száma, megkétszerezve a 2006–2009 közti évek szintjét, s majdnem megháromszorozva a 2010–2012 évek szintjét. Szintén jelentősen növekedett az Intézet tudományos rendezvényszervező tevékenysége is (hazai rendezvények szervezése 2012-ben: 7, 2017-ben: 26; nemzetközi rendezvények szervezése 2012-ben: 6, 2017-ben: 21). Az Intézet publikációs teljesítményére a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)

adatbankon alapuló saját számításaink szerint a 2011–2014-es időszakra jellemző 100–120 körüli szinthez képest immár tartósan és ebben az évben is a 140–160-as szint jellemző. Mindez kéz a kézben jár azzal, hogy a tárgyév folyamán sikerült az Intézetnek fenntartani kutatói állományának a korábbi évekhez képest elért szignifikánsan magasabb szintjét (kutatói munkahónapok száma 2012-ben: 180, 2017-ben: 363) és fiatalodását (életkorátlag 2012-ben: 1965, 2017-ben: 1971), amit az előző évhez hasonlóan az Intézet örvendetes módon megnövekedett külsőforrás-bevonó képessége tett lehetővé a posztdoktori pályázatok és ösztöndíjak terén.

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Az Intézet fent jelzett kutatási eredményei az előző évben tovább konszolidált kutatócsoport-struktúráján belül a következőképpen valósultak meg:

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* megvizsgálta a Bell-féle lokális kauzalitás fogalmát és összevetette azt az egyéb térelméleti lokalitás- és kauzalitásfogalmakkal. Tisztázta az ún. konspirációmentesség általános szerepét a fizikai elméletekben. A feltételes várható érték fogalmára épülő statisztikus következtetés segítségével elemezte a Borel-Kolmogorov-paradoxont. Kimutatta James Maxwell perdöntő szerepét a statisztikus fizika egyensúlyfogalmának kialakulásában. Összevetette a Lewis-féle ún. Principal Principle-t az indifferencia elvével. Megadta a Bell-egyenlőtlenség ún. „kis valószínűségi teres” levezetését és modellt állított fel a statisztikus fizika makroállapotainak emergenciájára.

A tárgyév folyamán a kutatócsoport folytatta a fizikusok és filozófusok közös, *Physics meets Philosophy* elnevezésű workshop-sorozatát, a *Foundations of Thermodynamics and Statistical Mechanics* című rendezvénnyel. A nemzetközi Springer kiadó a *European Studies in the Philosophy of Science* sorozatban a kutatócsoport egyik tagjának társszerkesztésében *Making it Formally Explicit – Probability, Causality and Indeterminism* címmel jelentetett meg kötetet (lásd: V. szakasz), amely az MTA Bilaterális Mobilitás által támogatott projekt keretében a kutatócsoportnak az elmúlt három évben szervezett hat nemzetközi workshopjának legjobb tanulmányait gyűjtötte egybe. Végül pedig a kutatócsoport folytatta az OTKA által támogatott *A fizika metafizikai alapjai formális megközelítésben* elnevezésű kutatási projektjét. A csoport egyik tagja 2017-ben a *European Journal for the Philosophy of Science* szerkesztőbizottsági tagja lett.

A *Hermeneutikai és Vallásfilozófiai Kutatócsoport* ez évi tevékenységének egyik legfontosabb rendezvénye a debreceni Winckelmann-konferencia társszervezése volt a Debreceni Egyetem BTK Filozófiai Intézetével közösen 2017. december 8-án, amely valóban intézet- és egyetemközi eseménynek bizonyult, hiszen számos előadó érkezett az ELTE BTK Esztétikai Intézetéből. A konferencia apropója Johann Joachim Winckelmann születésének tricentenáriuma volt, tematikája pedig a „régiek” és a „modernek” viszálya és diskurzusa. A konferencián elhangzott előadások könyv alakjában is napvilágot látnak várhatóan 2018 folyamán. A kutatócsoport részt vett a tavalyi Tanúsítás-konferencia anyagának összeállításában, szerkesztésében és szöveggondozásában. A kutatócsoportban kezdte meg munkáját idén egy fiatal kutató, aki Lukács György munkásságával és eszmetörténeti kontextusával foglalkozik.

2017 februárjában zajlott le a *Morál- és Politikafilozófia Kutatócsoport* által szervezett *Philosophy of borders: nations, states and immigration* című kétnapos nemzetközi

konferencia, a Közép Európai Egyetem (CEU) Nationalism Studies tanszékével közös szervezésben. A konferenciára többszörös túljelentkezésből lettek kiválogatva a túlnyomórészt nemzetközi résztvevők. Hasonlóan nagyszabású nemzetközi projekt volt idén az olasz féllel (CISUECO – Centro interuniversitario di Studi Ungheresi e sull'Europa Centro-Orientale) közösen tartott nemzetközi konferencia *Olasz–magyar találkozások két háború között: történelem, irodalom, kultúra, eszmevilág, 1921–1945 (Tra una guerra e l'altra. Incroci fra Italia e Ungheria: storia, letteratura, cultura, mondo delle idee, 1921-1945)* címmel, melyre a Római Egyetemen (Università Roma Tre-n) került sor 2017. június 15–16-án. Ugyanezen alkalommal jelent meg a korábbi, budapesti közös konferencia alapján szerkesztett tanulmánykötet, olasz (és részben angol) nyelven, *All'ombra della Grande Guerra* címmel, egy olasz és egy magyar szerkesztő szerkesztésében, az MTA BTK kiadásában, 17 szerzővel.

A kutatócsoport két konferenciát szervezett a városokkal kapcsolatos eszmetörténeti kutatások előmozdítására, *The Intellectual History of the City* összefoglaló címen. A kutatócsoport tervei között szerepel mindkét konferencia anyagának megjelentetése. Az év fontos eredménye a Londoni Egyetemen folytatott együttműködés, melynek keretében a kutatócsoport tagjai márciusban workshopon vettek részt a School of Slavonic and East European Studies vendégeként, majd az év végéig leadták a kiadónak (I.B. Tauris) a magyar történeti alkotmányról szóló angol nyelvű tanulmánykötetet – a kutatócsoport egyik tagjának társszerkesztésében –, magyar és angol szerzők tanulmányaival. Ugyane témakörben a kutatócsoport egyik tagja a De Gruyter Kiadó által jegyzett nemzetközi tanulmánykötetben is publikált. A Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszéke és a DOSZ egész napos workshopot rendezett a kutatócsoport egyik tagjának a „Kommunikatív hatalom és az emberi jogok” című Habermas-monográfiájáról. A kutatócsoport egyik tagja egy török kutatóval szekciót szervezett Manchesterbe *Vocations of Realist Political Theory* címmel, a Manchesteri Egyetemen a *14th Annual Conference of MANCEPT WORKSHOPS* (szeptember 11–13.) rendezvény keretében.

Az *Ismeretelméleti Kutatócsoport* a tárgyévben olyan problémákat vizsgált, mint a filozófiai megismerés természete, a filozófiai nézetkülönbségek episztemológiája, valamint a filozófiai problémák és filozófiai érvek szerkezete. A kutatócsoport tagjai közelebbről vizsgálták Richard Rorty pragmatizmusát, Pólya György és Lakatos Imre elméletét a tudományos felfedezések természetét illetően, ezen belül is különös hangsúllyal a heurisztikus, felfedeztető módszerre. A kutatócsoport tagjai az episztemikus relativizmus témakörében is kutatásokat folytattak az ún. lokális episztemológiák sajátosságainak összevetésével, foglalkoztak a kísérleti regresszus problémájával, továbbá látóterükbe került a Big Data jelensége. Kutatták a manapság egyre inkább fókuszba kerülő társas elme és a társas agy problémáját az agyközpontú vs. enaktív megközelítés előnyeit/hátrányait vizsgálva, illetve a naturalizmus és a fenomenológiai megközelítés viszonyát. Kidolgozták a morális felelősségben való hit újfajta igazolását, ill. alkalmazták is ezt a lényegében transzcendentális igazolási módszert a más elmék problémájára.

A kutatócsoport több konferenciát is szervezett: A *Naturalizmus és antinaturalizmus* című rendezvényre április 21–22-én, az *A kognitív tudományok alapjai és alkalmazhatósága* című rendezvényre pedig augusztus 31. és szeptember 2. került sor. A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából külső helyszínen került sor a *Tudomány egy szabad társadalomban* című rendezvényre. Szintén külső helyszínen valósult meg a „*How did You Solve it?*” – *The School of Mathematical Discovery and its History* c. nemzetközi konferencia (Balatonfüred, szeptember 14–16.). A kutatócsoport tagjai részt vettek továbbá a *14th International*

Conference of the Mathematics Education for the Future Project Mathematics Education for the Next Decade (Balatonfüred, szeptember 10–15.) nemzetközi konferencia szervezésében is. A kutatócsoport továbbá szemináriumot szervezett a Magyar Filozófiai Archívum pilot projekt eredményeinek bemutatására (Budapest, 2017. március 7.).

Idén jelentek meg a L'Harmattan kiadónál az *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában* (a *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* egyik tagjának társszerkesztésével) és a *Más elmék* c. kötetek, valamint a *Magyar Tudomány* számára összeállított különszám *A virtualitás mint harmadik létszféra: a virtuális világok és az információs forradalom a filozófia szemszögéből* címmel (lásd: V. szakasz). Mindhárom kiadvány szerkesztése a kutatócsoporthoz kötődik, illetve a kutatócsoport tagjai tanulmányaikkal is hozzájárultak a megjelent közlemények tartalmához. Az *Ismeretelmélet* és a *Modern Filozófiatörténet* kutatócsoportok közreműködésével megjelent *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában* című kötet – a magyar filozófia- és gondolkodástörténeti irodalomban hiánypótló jelleggel – elemzi a modern gondolkodástörténet és egyúttal az egész európai történelem e meghatározó fordulatát.

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport*nak a tárgyévben hat elsődleges tagja volt, akik közül azonban három határozott idejű munkatársnak az év vége előtt szűnt meg a munkaviszonya, egy kutató pedig kutatói ösztöndíjjal külföldön tartózkodott, ám ezalatt is részt vett az általa, illetve a csoport más tagja által vezetett két kutatási projekt munkálataiban. A csoport tagjainak kor és beosztás szerinti megoszlása egyenletes (egy tudományos tanácsadó, két főmunkatárs, valamint fiatal kutatók és segédmunkatársak), a határozott idejű, feladathoz igazított alkalmazások és a tárgyévben jelentős kutatói mobilitás figyelembevételével pedig dinamikusan változó, célorientált jellegű volt. A kutatómunka egyik csomópontja továbbra is *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-kutatás volt (K104643). A projekt eredményeit tartalmazó kötetek már korábban is az *ergo* című könyvsorozatban jelentek meg, amelyhez a tárgyévben három további kötet csatlakozott (lásd: V. szakasz): Rozgonyi József *Dubia* című, a magyar Kant-vitát elindító, latin nyelvű munkájának kiadása kommentárral és magyar fordítással, Szontagh Gusztáv Világos után papírra vetett, mindeddig kéziratban lévő emlékiratainak kiadása bevezetővel, jegyzetapparátussal, valamint a *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* tagja által szerkesztett említett kötet (részletesebben lásd e kutatócsoport tevékenységénél), amely Palágyi Menyhért válogatott műveit közli az újabb kutatások tükrében, eddig nehezen vagy csak németül elérhető szövegeket is tartalmazva.

Emellett tovább folytatódott a projekteredmények tudományos nyilvánosság elé tárása magyar és nemzetközi konferencia-előadások, valamint magyar és idegen nyelvű publikációk révén. E téren kiemelkedő volt a *Leibniz kelet-közép-európai recepciója* megnevezésű altémában kifejtett publikációs tevékenység. Az *Eötvös József levelezésének kiadása* című OTKA-projekten (K112137) belül lényegében lezárult a magyarországi levéltári és kéziratári anyaggyűjtés, új anyag fölbukkanása várható még szórványosan az erdélyi archívumokból. Nagy előrelépés történt a levelek átírásában, különösen a német nyelvű anyagot és a forradalom időszakát tekintve. A levelek zömének átírása az év végére megtörtént.

A tárgyév elején indult, *Az értelmiség szerepe a kollektív identitások megteremtésében Lengyelországban és Magyarországon a 19. és 20. században* című (NKM 109/2017) hároméves, kétoldalú nemzetközi egyezményen alapuló közös kutatási projekt, ami az előző év végén sikeresen lezárta, *A nemesi örökség szerepe a közép-európai állampolgárság kiformalódásában* című, ugyanazon keretek között folyt kutatás folytatásának tekinthető (a

külföldi partner az IFiS PAN, Varsó). E projekt első évében a kutatócsoport tagjai két budapesti műhelykonferenciát szerveztek, valamint projekten kívüli források bevonásával harmadik országban is előadták kutatásaik részeredményeit. *A kreatív város eszméje Közép-Európában: eszmetörténeti víziók és empirikus mutatók* című (NKM-51/2017), 2016-ban indult kétoldali nemzetközi egyezményen alapuló, a *Morál- és Politikafilozófia Kutatócsoport*tal közös kutatási projekten belül egy nagyobb szabású vilniusi konferencián belül léptek föl előre egyeztetett témákkal a résztvevők, valamint sor került egy, a projekt által szervezett budapesti konferenciára is (az Intézet partnere a Vilniusi Műszaki Egyetem Filozófia Tanszéke). A terveknek megfelelően, a tárgyidőszakban elindult a projekteredmények publikálása. A létrejött kéziratok kisebb része már megjelent a tárgyidőszakban, nagyobb részük folyóiratokhoz beküldve, elbírálás alatt van. A kutatócsoport tagjainak és a *Morál- és Politikafilozófia Kutatócsoport* egy tagjának a *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* című, nagy összegű interdiszciplináris OTKA-projektben (K108670) való részvétele a projekt keretében kiadott forrásgyűjtemény szerkesztéséhez való hozzájárulásban, valamint néhány tanulmány publikálásában testesült meg. További, a tárgyévben már leadott és elfogadott kéziratok megjelenése a következő évben várható.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* egyik tagja a korai magyar fenomenológus, Enyvvári Jenő (1884–1959) és a nemzetközi fenomenológiai mozgalom közötti kapcsolat feltárásában ért el eredményeket, melyeket a *Studies in East European Thought* nemzetközi szakfolyóirat hasábjain közölt forráskiadással együtt (lásd: V. szakasz). A kutatócsoport egyik tagja több előadást tartott a fenomenológia témakörében, így Prágában, valamint a North American Society for Early Phenomenology szakmai társaság 2017 júniusában megrendezett éves konferenciáján (elektronikus távkapcsolással), melyek közül az utóbbiban a Brentano-iskola és a korabeli filozófiai logika képviselői közti szövevényes korabeli vitát rekonstruálta. A kutatócsoport tevékenységének részeként egy kísérleti jellegű digitális archívum készült Enyvvári Jenő magánkézben lévő anyagaiból, melynek tanulságairól a kutatócsoport egyik tagja egy intézeti műhelykonferencián, illetve a *III. Forráskutatás, forráskiadás, tudománytörténet* című konferencián számolt be. Szintén a kutatócsoport szervezésében valósult meg egy konferencia a magyar és szlovák intézetek közötti bilaterális kooperációban a fenomenológia regionális történetéről.

A kutatócsoport egyik tagja öt, mindeddig magyar nyelven nem olvasható német nyelvű Palágyi-tanulmányt fordított le magyar nyelvre, továbbá újra lefordította Palágyinak egy további, magyar nyelven eddig csak használhatatlan minőségű fordításban megjelent művét (*A tér és az idő új elmélete*), és látta el ezeket kritikai megjegyzésekkel, kommentárokkal; valamint tanulmányokat írt és előadásokat tartott Palágyi német nyelvű filozófiai munkásságáról. A kutatómunka gyümölcseként külső társzerkesztő bevonásával kötetet szerkesztett Palágyi Menyhért írásából. E kötetnek különös jelentőséget ad, hogy Palágyi Menyhértől magyar nyelvű válogatott kötet ez idáig nem jelent meg.

A kutatócsoport elsődleges és másodlagos tagjai, sokrétű filozófiatörténeti kutatásaik részeként, publikációkat jelentettek meg és előadásokat tartottak Martin Heidegger nemrég fellelt *Fekete füzetéről* (rámutatva arra, hogy azok igazi filozófiai kihívása leginkább abban a filozófiatörténet-írást érintő felvetésben rejlik, miszerint tekinthetjük azokat úgy is, mint Heidegger kísérletét saját filozófiája recepciójának befolyásolására), az újkori sztoicizmusról, Teilhard de Chardin kozmológiájáról, Lakatos Imre és Paul Feyerabend tudományfilozófiájáról, Ludwig Wittgenstein és a korán elhunyt magyar fenomenológus, Tengelyi László végtelenfogalmáról, Karl Marx *Tőkéjéről*, a huszadik századi

társadalomfilozófia történetéről (Bibó István, Hamvas Béla, René Guénon, Julius Evola, Karl Jaspers, Jan Assmann, Oswald Spengler), valamint az olasz és a magyar katolikus gondolkodás álláspontjáról az első világháború végén a nemzeti, etnikai, kulturális identitások sokféleségének és az önrendelkezési jognak a kérdéseiben.

A *Tudományfilozófia és Tudománytörténet* kutatócsoport tevékenysége az év közepétől a Morál és Tudomány c. Lendület-pályázat keretében folyik. A *Studies in East European Thought* folyóirat a kutatócsoport tagjainak gondozásában szerkesztett összeállítást közölt Philipp Frank filozófiájáról, az *Enigma* folyóirat Hauser Arnold korai írásaiból, és az *Early Science and Medicine* folyóirat a 17–18. századi fiziológiai és morálfilozófiai elméletek kapcsolatairól. Egy kismonográfia keretében a kutatócsoport egyik tagjai kísérletet tett a magyar zeneesztétika szociologizáló vonulatának feltárására és kanonizálására a magyar filozófiatörténeti diskurzus kontextusában (lásd: V. szakasz).

b) Tudomány és társadalom

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* tudományos előadásokon felül három tudománynépszerűsítő előadást is tartott, valamint a kutatócsoport egyik tagja az Inforádió *Sigma – a holnap világa* c. ismeretterjesztő műsorában beszélt a fizika filozófiai alapjairól.

A *Hermeneutikai és Vallásfilozófiai Kutatócsoport* rendezésében és részvételével folytatódtak az Intézetben megtartott *Paideia*-előadások a filozófia és bölcsélet, a filozofálás és a tudásmódok, az irányzatok és intézmények mai viszonyáról. A kutatócsoport kezdeményezésére 2018 januárjától új előadássorozat indult az Intézetben, amelynek nyitóelőadását az Intézet igazgatója vállalta. Az előadássorozat koncepciója arra irányul, hogy a felkért külső és belső előadók válasszanak ki egy számukra mérvadó gondolkodót, akinek egyes gondolatait vagy egész gondolati eljárás módját különösen aktuálisnak tartják. A kutatócsoport szoros kulturális és oktatási kapcsolatainak jeleként egy szenior tagja „Várhegyi György” Magyar Zsidó Oktatásért Díjat kapott.

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* Balatonfüreden diákok számára szervezett külön programot *Te hogyan oldottad meg?* címmel (szeptember 14.). A kutatócsoport egyik tagja megkezdte a *Nemzetközi Pólya György Társaság a Matematikai Heurisztika Oktatásáért* szervezését a California State University, Fresno: Polya Center and Academy-vel együttműködve, melynek célja egy olyan interdiszciplináris szakmai hálózat létrehozása, amely hazai és nemzetközi központok közös munkájának keretében szolgálhat (a javaslat az MTA II. és III. osztályai számára került előterjesztésre). A kutatócsoport egyik tagja részt vett a *Műút* folyóirat filozófiai ismeretterjesztő vállalkozásában, amely a *Kiskáté* rovatban már 2015 januárjától minden hónapban recenziókat közöl kortárs (elsősorban az analitikus tradícióhoz tartozó) filozófusok könyveiről. A kutatócsoport kutatói bemutatót tartottak a Zsigmond Király Főiskola Üzleti Intelligencia Szakirányáról, Filozófiai Teaházat szerveztek a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, részt vettek az Eötvös József Collegiumban rendezett vitaesten, amelyet a kutatócsoport egyik tagjának az *Élet és Irodalomban* megjelent írása apropóján rendeztek, a *Hogyan tehetjük a lehető legjobbá a világot? Effektív altruizmus* címmel szervezett kerekasztal-beszélgetésen, melyet szintén a kutatócsoport egyik tagjának a *Műút* c. folyóiratban megjelent cikke alapján szerveztek, valamint a „slow-tudomány” koncepciójáról szóló filozófiai vitaesten. A kutatócsoport tagjai interjút adtak a *Magyar Nemzet* számára, valamint interjút készítettek Enno Schmidt-tel „A feltétel nélküli alapjövedelem koncepciójának esélyei”-ről a *Századvég* c. folyóirat számára.

A *Morál- és Politikafilozófia Kutatócsoport* legfontosabb tágabb társadalmi relevanciájú eseménysorozatát a társadalomfilozófiai vitakör tematikus ciklusai alkották, melyek szándékaik szerint a szűk szakmát érdeklő kérdéseken túlmenően tárgyalnak fontos társadalmi jelenségeket, problémákat. Ennek keretében a tárgyévben két előadásciklusra került sor: az egyik a *Női kvóta* című vitasorozat 2017 április–májusában (négy alkalommal), a másik a *Humanizálható-e a hatalom?* című vitasorozat 2017 decemberében, mely túlnyúlik a tárgyéven, s 2018 januárjában folytatódik. A kutatócsoport egy tagja továbbá kerekasztal-beszélgetésen vett részt a Nemzeti Múzeumban a *Reformáció emlékkiállítás* kapcsán, egy másik tagja pedig előadást tartott a Veszprémi Püspökség *Kultúra, világnézet, érték, erkölcs* című konferenciáján.

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport* tagjai a tárgyév során ismeretterjesztő írást jelentettek meg (*Irodalmi Magazin*), megjelentek a magyar és külföldi elektronikus sajtóban (például a kutatási szakterületet érintő interjú a szlovén közszolgálati televízióban), és ismeretterjesztő előadásokat tartottak a középiskolás és fiatal felnőtt korosztály számára. Állandóan végzett, régi ismeretterjesztő forma a kutatócsoport tagjai számára az olvasótábori mozgalom szervezésében, programjának összeállításában, a közvetítendő tudományos tartalmak meghatározásában való aktív részvétel.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* a II. b) szakaszban bemutatott kutatási eredményei hozzájárulnak a magyar kulturális és szellemi hagyomány megőrzéséhez és annak alkotó, korszerű mai alkalmazásához. Szintén aktuális és a szélesebb értelmiségi olvasóközönség számára is releváns társadalmi kérdéseket érint a kutatócsoport tagjának az információtechnológiai forradalom és a virtualitás kozmológiai kontextusát tárgyaló, a Magyar Tudományban megjelent tanulmánya.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* tagjai erőfeszítéseket tettek a magyar kulturális örökség eszmetörténeti szegmenseinek feltárására és az eredmények bevezetésére a közéleti diskurzusba.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

Az Intézet általános kutatói mobilitásának és nemzetközi kapcsolatainak jó fokmérője a kutatók élénk nemzetközi és hazai előadói tevékenysége (amelynek pontos felmérését az éves Intézetben belüli beszámolási folyamat az előző év folyamán megújított módszere teszi lehetővé). Az Intézet kutatói a tárgyév során 57 idegen nyelvű előadást tartottak külföldön (az Intézet kutatói átlaglétszámára vetítve fejenként átlagosan 1,9 előadás), ami szignifikáns növekedés az előző évi adathoz (42) képest. Ehhez további 129 előadás társult Magyarországon magyar és idegen nyelveken, illetve határon túl magyar nyelven (az Intézet kutatói átlaglétszámára vetítve fejenként átlagosan további 4,3 előadás).

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* intézetbeli tagjai összesen 23 tudományos előadást tartottak különféle hazai, valamint nemzetközi konferenciákon, illetve tanszéki (többek között elméleti fizika tanszéki) szemináriumokon (az alábbi városokban: Amsterdam, Belgrád, Bologna, Budapest, Exeter, Irvine, Krakkó, London, Pittsburgh, Stockholm, Tata, Tübingen, Utrecht). A kutatócsoport egyik tagja továbbá az alábbi nemzetközi konferenciának volt társszervezője: *Quantum Investigations: A Conference in Honour of Miklós Rédei*, London School of Economics, London, Egyesült Királyság (2017. október).

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* tagjai számos külföldön megrendezett konferencián vettek részt meghívott előadóként vagy pozitívan elbírált jelentkezés alapján, továbbá együttműködtek a következő intézményekkel: California State University, Fresno: Polya Center and Academy, keresik a kooperáció lehetséges formáit a Maria Curie-Skłodowska Egyetem Filozófia Intézetével (Lublin), továbbá az intézeti előadássorozat szervezésének részeként hazai és külföldi előadókat hívtak meg szeminárium tartására (így látogatott el Intézetükbe Adrian Ziolkowskit a varsói egyetemről, Judit Kerekes a CUNY [College of Staten Island, New York]-ból). A kutatócsoport immár emeritus kutatója által képviselte az Intézetet meghívott előadóként az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottság rendezvényén (Szeged, május 12.), valamint az MTA SZAB Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottság a Tudomány Ünnepe alkalmával szervezett rendezvényén (Szeged, november 22.). A kutatócsoport tagjai számos felsőoktatási intézmény munkájában vettek részt oktatóként, konzulensként és bírálóként: az ELTE BTK Filozófiai Intézet munkáját BA- és MA-kurzusok tartásával, szakvizsgákon bizottsági tagként, MA- és PhD-konzulensként, valamint PhD-védés bizottsági tagjaként segítették; a PPKE-n vállalták BA-opponensi vélemény elkészítését, filozófiatörténeti és analitikus filozófia kurzusok tartását; kurzusokat tartottak továbbá a Színház- és Filmművészeti Egyetemen, a Pannon Egyetemen, valamint a Zsigmond Király Egyetem Gazdasági Kar informatikus képzésében (ahol BA-diplomamunkák konzultációját is vállalták); illetve segítették a BMGE Tudományfilozófiai és tudománytörténeti doktori iskola munkáját konzulensként és doktori szigorlaton való részvételükkel. A kutatócsoport tagjai szaklektori véleményükkel segítették a *Magyar Filozófiai Szemle*, az *Elpis*, a *Human Affairs* munkáját és részt vettek az *Elpis* és a *Magyar Tudomány* szerkesztői munkálataiban. A kutatócsoport tagjai bírálatokkal segítették a Bolyai ösztöndíj kuratóriumát, a Lendület programot, a Támogatott kutatóhelyek odaítélését, a KMExpert Tudásmenedzsment Műhely, továbbá 2 nemzetközi konferencia szervezőit; valamint részt vettek a MAB Bölcsészettudományi Bizottság MTA Drámapedagógiai Albizottsága, az MTA Filozófiai Bizottság, és az MTA Tudomány- és Technikatörténeti Osztályközi Állandó Bizottság, valamint a Magyar Kognitív Tudományi Alapítvány kuratóriumi munkájában. Mérnökök és természettudósok számára meghívott előadást tartottak a BMGE-n az Egyesület a Tudomány és Technológia Egységéért egyesületben a *Kulturális relativizmus és tudomány* témakörében. A magyar heurisztikus felfedező oktatás/tanulás tudományelméleti, tudománytörténeti hagyományainak nemzetközi megismertetése érdekében a kutatócsoport tagjai módszertani együttműködést készítettek elő a *California State University*, a Johannes Kepler University Linz-ben működő *Science, Technology, Engineering and Mathematics Education Center* és a *Budapest Semesters in Mathematics Education* közreműködésével, valamint együttműködtek az MTA Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet MTA–Rényi Felfedező Matematikatanítás Kutatócsoportjával és az ELTE szakmódszertani csoportjával.

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport* hároméves, kétoldalú nemzetközi egyezményen alapuló közös kutatási projektjeihez (lásd II. a) szakasz) számottevő kutatói mobilitás kapcsolódott, hiszen ez ennek a pályázati formának az elsődleges célja. A kutatói mobilitás és a közös projektmunka révén tovább mélyült a csoport tagjainak kapcsolata a lengyel és a litván filozófiai élet fontos műhelyeivel. Hosszabb kutatóúton a kutatócsoport két tagja járt a tárgyévben; egy szenior kutató *Leibniz és Kelet-Európa: hatalom- és valláspolitikai aspektusok* című témával egy év időtartamra korábban elnyert *MWK-FELLOWS COFUND-Fellowshipet* (Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien der Universität Erfurt) a befogadó kutatóközpont meghosszabbította az egész tárgyév időtartamára, egy fiatal kutató pedig Svájcban nyert el 4 hónapos kutatói ösztöndíjat (Scholarship of the University of Fribourg).

A *Morál- és Politikafilozófia Kutatócsoport* külföldi partnerei a tárgyévben a Londoni Egyetem, a Manchesteri Egyetem, a CEU, valamint a Római Egyetem voltak.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* a tárgyévben az alábbi műhelyekkel működött együtt: az Oxfordi, Amsterdami, Indiana, Tübingeni, Uppsala, St Andrews, Edinburgh, Pécsi és Kolozsvári Egyetemek, valamint a Vienna Institute.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* Balatonfüreden megrendezett „*How did You Solve it?*” – *The School of Mathematical Discovery and its History* c. nemzetközi konferenciáját (lásd: II. a) szakasz) a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatta. A csoport egyik tagjának nemzetközi konferenciákon való részvételét továbbá az MTA támogatta. A kutatócsoport korábbi bővülése révén a tárgyév elejével került az Intézetbe az *A fenomenológia és az analitikus filozófia lehetséges kapcsolódási pontjai az elme filozófia területén* c. OTKA-pályázat (futamidő vége: 2018. augusztus). A kutatás fő célkitűzése azoknak a filozófiai problémáknak a pontos feltérképezése és részletes elemzése, melyek kapcsán a fenomenológia és az analitikus filozófia termékeny párbeszédet képes folytatni, és fókuszában a következő kérdés áll: milyen kapcsolódási pontok adódhatnak az elme fenomenológiai és metafizikai vizsgálata között?

A *Morál- és Politikafilozófia Kutatócsoport* olasz nyelvű kötetének (lásd: II. a) és V. szakaszok) megjelentetésére 2 x 500 000 Ft támogatást nyert el, valamint további 650 000 Ft támogatást nyert el konferencia szervezésére.

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport* *Az értelmiség szerepe a kollektív identitások megteremtésében Lengyelországban és Magyarországon a 19. és 20. században* című kétoldalú nemzetközi egyezményen (NKM 109/2017) alapuló közös kutatási projektje a tárgyév elején indult. A kutatócsoport a projekten belül az első évben két budapesti műhelykonferenciát szervezett. Az első műhelykonferencia tematikus alapját 2017. március 2-án a projekt lengyel vezető kutatójának *Approaching the Polish Intelligentsia in 20th century: Working notes* vitaindító előadása adta, amelyben a kutatási téma tartalmi és módszertani dilemmáit foglalta össze lengyel szemszögből. Majd pedig érkezett az időközben elkészült első esettanulmányok megvitatásának az ideje a 2017. szeptember 5-én tartott, *Role-Models of the Intelligentsia in East-Central Europe: Case Studies from Poland and from Hungary* című műhelykonferencián. A részeredmények harmadik országokban való előadása és publikációra való előkészítése a tervek szerint folyik.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* vezetője 2017-ben Lendület pályázatot nyert. A létrejött *Morál és tudomány* Lendület-kutatócsoport a tudományos kutatás háttérében meghúzódó, azt orientáló, korlátozó és különböző vonatkozásokban igazoló értékeket vizsgálja történeti, filozófiai és szociológiai aspektusban. Célja, hogy esettanulmányokon keresztül tárja fel azokat a gyakran nem reflektált és így racionális kontrollt nélkülöző kognitív, morális, társadalmi és esztétikai értékeket, amelyek a modern tudomány 17–20. századi történetét jellemzik. A kutatás keretében készülő esettanulmányok nemcsak történeti ismereteink bővítésére irányulnak, hanem az értékkelkötelezettségek tudományos kutatásban játszott szerepének általános szociológiai-filozófiai tanulságait is vizsgálják, s ezeken keresztül tudománypolitikai irányelvek és gyakorlatok megalapozásához járulnak hozzá. Tudománymetriai szempontból a Lendület-kutatócsoport elsődleges célja,

hogy ezeken a területeken vezető nemzetközi fórumokon megjelenő kutatási eredményeket érjen el.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Bogdanov Edit – Székely László (szerk.): *Észlelés és fantázia: Válogatás Palágyi Menyhért írásaiból*. Budapest: Gondolat. (2017) A kísérő tanulmányokat írták: Bogdanov Edit és Székely László. <http://real.mtak.hu/67114/>
2. Demeter Tamás, *A társadalom zenei képe: A magyar zeneesztétika szociologizáló hagyománya*, Budapest: Rózsavölgyi. (2017) <http://real.mtak.hu/71616/>
3. Gyenis Balázs: “Maxwell and the normal distribution: A colored story of probability, independence, and tendency toward equilibrium.” *Studies in History and Philosophy of Modern Physics*, 57, 53–65. (2017) <http://real.mtak.hu/71743/>
4. Hévízi Ottó: „*A liget, a sétány, a csarnok és a kert. A teóriastílusok iskolái és a periodicitás-hipotézis.*” *Jelenkor*, 607–622. (2017) <http://real.mtak.hu/71089/>
5. Hofer-Szabó Gábor: “How human and nature shake hands: the role of no-conspiracy in physical theories.” *Studies in the History and Philosophy of Modern Physics*, 57, 89-97. (2017) <http://real.mtak.hu/71342/>
6. Hörcher Ferenc: *Is the Historical Constitution of Hungary Still a Living Tradition? A Proposal for Reinterpretation*. In: Górniewicz Arkadiusz – Szlachta Bogdan (szerk.): *The Concept of Constitution in the History of Political Thought*. Berlin: De Gruyter, 89–110. (2017) <http://real.mtak.hu/71765/>
7. Kondor Zsuzsanna: *Perception and Delusionary Concepts in Science*. In: Christoph Limbeck-Lilienau – Friedrich Stadler (szerk.): *The Philosophy of Perception and Observation: Contributions of the 40th International Wittgenstein Symposium*. <http://real.mtak.hu/70699/>
8. Kovács Gábor: “From the Guilty City to the Ideas of Alternative Urbanization and Alternative Modernity: Anti-Urbanism as a Border-Zone of City-Philosophy and Cultural Criticism in the Interwar Hungarian Political Thought.” *Santalka: Filozofija Komunikacija / Coactivity: Philosophy, Communication* 25, 99–109. (2017) <http://real.mtak.hu/65719/>
9. Laki János – Székely László (szerk.): *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. Budapest: L’Harmattan. (2017) Az Intézetből a tanulmányokat írták: Laki János, Székely László és Zemplén Gábor. <http://real.mtak.hu/67165/>
10. Leszek Wroński – Hofer-Szabó Gábor (szerk.): *Making it Formally Explicit: Probability, Causality and Indeterminism*. New York: Springer. (2017) Az Intézetből a tanulmányokat írták: Gömöri Márton, Gyenis Balázs és Hofer-Szabó Gábor. <http://real.mtak.hu/73434/>
11. Márton Miklós – Molnár Gábor – Tőzsér János (szerk.): *Más elmék*. Budapest: L’Harmattan. (2017) Az Intézetből a tanulmányokat írták: Bernáth László és Tuboly Ádám Tamás. <http://real.mtak.hu/73703/>
12. Rozgonyi József: *Dubia de initiis transcendentalis idealismi Kantiani / A kanti transzcendentális idealizmus alapvető tételeivel kapcsolatos kételyek*. Ford. Guba Ágoston. Forráskiad. Guba Ágoston – Mester Béla. Biblio. Guba Ágoston – Mester Béla. Sajtó alá rend. Guba Ágoston és Gángó Gábor. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet. (2017) A kísérő tanulmányt írta: Mester Béla. <http://real.mtak.hu/73610/>

13. Székely László: „Az információtechnológiai forradalom és a virtualitás Teilhard de Chardin kozmológiájának kontextusában.” *Magyar Tudomány* 178/8, 959–967. [Az „A virtualitás mint harmadik létszféra” c. tematikus számot szerkesztette: Benedek András] (2017) <http://real.mtak.hu/44077/>
14. Szontagh Gusztáv: *Emlékezések életemből*. Szerk. Mester Béla. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet. (2017) A kísérő tanulmányt írta: Mester Béla. <http://real.mtak.hu/71205/>
15. Tuboly Ádám Tamás: *Carnap's Weltanschauung and the Jugendbewegung: The story of an omitted chapter*. In: Friedrich Stadler (szerk.): *Integrated History and Philosophy of Science*. Cham: Springer, 129–144, 2017. <http://real.mtak.hu/73530/>
16. Turgonyi Zoltán – Roberto Ruspanti (szerk.): *All'ombra della Grande Guerra: Incroci fra Italia e Ungheria: storia, letteratura, cultura*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet. (2017) Az Intézetből a tanulmányokat írták: Hörcher Ferenc és Turgonyi Zoltán. <http://real.mtak.hu/72395/>
17. Valastyán Tamás – Pongrácz Tibor (szerk.): *A tanúsítás bizonyosságai*. Debrecen: DUPRESS. (2017) Az Intézetből a tanulmányokat írták: Gábor György, Hévizi Ottó és Pongrácz Tibor. <http://real.mtak.hu/73634/>
18. Varga Péter András: “Eugen Enyvvári’s road to Göttingen and back: A case study in the Transleithanian participation in early phenomenology (with an appendix of Edmund Husserl’s two unpublished letters to Enyvvári)” *Studies in East European Thought* 69/1, 57–78. (2017) <http://real.mtak.hu/71734/>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

telefon: (1) 279 2776; fax: (1) 385 3876

e-mail: igazgato.iti@btk.mta.hu; honlap: <http://iti.btk.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet feladata a magyar és a regionális irodalomtörténet korszakainak, irányzatainak, műfajainak, alkotóinak rendszerszerű tanulmányozása. A nemzeti kulturális örökség textuális hányadának, a nemzeti klasszikusok életművének és az irodalmi intézményrendszer történetének kutatásával az átfogó magyar *irodalomtörténeti szintézis* megírását készíti elő. Ennek egyik feltétele az irodalmi szövegek igényes *textológiai* feldolgozása. Több évtizede készülő és újonnan megindított sorozatai *kritikai kiadásban*, a ma elérhető legkorszerűbb módszertani eljárásokkal és a rendelkezésre álló ismeretek legteljesebb összegzésével (keletkezés-, tárgy-, szöveg- és befogadástörténet, utóélet stb.) adják közre a klasszikus magyar írói életműveket a középkortól a modern irodalomig, elvégezve a nemzeti kulturális örökség irodalmi szövegeinek minőségbiztosított feldolgozását és megőrzését. Jelentős irodalmi és művelődéstörténeti forrásmunkák, ritka nyomtatványok és kéziratok emellett további tudományos szövegkiadásokban látnak napvilágot.

Az Intézet nemcsak a magyar nyelvű, hanem a magyarországi latin nyelvű és a nemzetiségek nyelvén íródott alkotásokat is tanulmányozza, és munkája kiterjed a szomszédos népek és a kultúra egyes területein mintaadó szereppel bíró nyugat-európai nemzetek irodalmaival való kapcsolatrendszer kutatására is (genetikus és tipológiai komparatiztika). Az irodalom története mellett *az irodalmi gondolkodás, az irodalomtudomány, a kritikai megítélő elvek történetét* is kutatja: az irodalomfogalom és -értelmezés koronkénti eltérései a grammatikai, a retorikai, a poétikai, az esztétikai, a nyelvfilozófiai keretek változásainak leírása által válnak megérthetővé, sor kerül az irodalmi képzés, az irodalmi intézményrendszer tanulmányozására, és az irodalmi gondolkodásnak teret adó ismeretelméleti, filozófiai, teológiai nézetek eszmetörténeti tanulmányozására is.

Az Intézet az *irodalomelméleti* kutatásnak mind a strukturalista, mind a posztstrukturalista irányzatait műveli. A főbb témák ezen a területen a *műfaj- és fordításelmélet, a narratológia, a tropológia, a referencia és a szövegimmanencia viszonya*, valamint az irodalomtörténet-írás és az irodalomtudomány *módszertani kérdései* és új irányzatai.

Az Intézet meghatározó szerepet játszik a magyarországi irodalomtudományban. Több száz hazai és külföldi kutatóval dolgozik összehangoltan, közös projektek kezdeményezőjeként és részeseként; munkatársai részt vesznek a hazai irodalomtudományi intézményrendszer működtetésében, a tudományos minősítésben, a diszciplináris utánpótlás graduális és posztgraduális képzésében. Kézikönyvei, könyvsorozatai, saját folyóiratai és ezek honlapjai, valamint open access internetes tartalomszolgáltatása révén az Intézet teret ad az új kutatási eredményeknek. Közös szakmai rendezvényeket szervez az irodalomtudományt művelő hazai és határon túli tanszékekkel, a szomszédos országok akadémiai testvérintézeteivel, a bölcsészettudományi kutatási ágak hazai akadémiai kutatóintézeteivel, a közgyűjteményekkel.

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Arany János születésének bicentenáriuma, az akadémia és a magyar kormány koordinációjával megvalósított *Arany János-emlékév* számos kimagasló eredményt hozott. Az Intézet egy általa vezetett konzorciális együttműködés keretén belül (az MTA Könyvtár és Információs Központtal, az Országos Széchényi Könyvtárral és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együttműködve) megmutatta, milyen sokrétű és eredményes kutatói, ismeretterjesztői, információmegosztó és munkairányítói tevékenységre képes egyidejűleg. Létrehozott egy olyan portált, amelyen Arany János hazai vagy határon túli közgyűjteményekben őrzött *kéziratainak fotói* lesznek hozzáférhetőek nagy felbontásban és metaadatokkal ellátva. Ehhez később további nemzeti klasszikusok kézirati anyaga társul majd, vagyis általa létrejött a *Nemzeti Klasszikusok Digitális Kézirattárának* pilot projektje. Ezzel egyidejűleg megtörtént a *Nemzeti Klasszikusok Akadémiai Szövegtára* első darabjának felállítása is: az *Arany-versek kiadásait* analitikusan feldolgozó másik portál a fotók közzétételén túl az egyes versek variánsainak lekérdezését lehetővé tevő, átirataikat közlő és bibliográfiai tételekkel integrált szolgáltatásként működik majd. A jelentős állami támogatásnak köszönhetően hat új munkatársat alkalmazott az Intézet az emlékév idejére abból a célból, hogy az *Arany János összes művei* című, 1951–2015 között megjelent kritikai kiadás 19 kötetének *retrokonverzióját* elkészítsék, mégpedig olyan jelölőnyelvi, tartalomfeltáró kódolásban, amely alkalmas hosszú távú, verziókövetett megőrzésre, adatbázisban tárolásra, összetett, paraméterezzhető lekérdezésekre és megjelenítésre, lekérdezésidejű, dinamikus tartalomszolgáltatásra. A feldolgozás XML nyelven, a nemzetközi iparági kvázi-szabvány, a Text Encoding Initiative (TEI) szintaxisa szerinti szemantikai feltárással történik, a közzétételi platform pedig a magyar irodalomtudomány textológiai portálja, az Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum által közösen kifejlesztett és működtetett *DigiPhil*. Az egyéves munka félidejénél tart és időarányosan teljesült, a 19 kötet retrokonvertált anyaga 2018. június végére készül el. Ezzel párhuzamosan folyik a 2016-ban megindított új kritikai kiadás (*Arany János munkái*) kötetének előkészítése, elsősorban – a 2025-ben esedékes akadémiai bicentenáriumra is tekintettel – Arany János eddig kiadatlan hivatali, akadémiai titkári és főtitkári iratainak sajtó alá rendezése. Intézeti szerkesztésben készült el és jelent meg az a sokszerzős, tematikus tanulmánykötet, amely Arany János munkásságát világirodalmi összehasonlításba helyezi („*Óhajtom a classicus írók tanulmányát*”: *Arany János és az európai irodalom*), illetve a 2017. évi akadémiai ülészakokon elhangzott előadásokból szerkesztett tanulmánykötet is („*...és palota épül a puszta beszédből*”: *Akadémiai tudományos ülészakok a 200 éves Arany Jánosról*). Az Intézet volt igazgatója, jelenleg kutatóprofesszora is összegyűjtötte a költőről megjelent írásait (*Arany János évében: Tárca és tanulmányok*), szerencsésen ötvözve a tudományos és az ismeretterjesztő írások jegyeit.

Az Intézet teljes kutatói állományát foglalkoztató szakmai vállalkozás, a hatkötetesre tervezett irodalomtörténeti kézikönyv véghezviteléhez a megfelelő módszertani alapok körvonalazása és vizsgálata szükséges. Ennek érdekében az Intézet módszertani műhelykonferenciasorozatot indított 2015-ben a tervezett irodalomtörténeti szintézis elméleti pozíciójának és elbeszélői modalitásának kimunkálására *Az értelmezés hatalma* címmel. A sorozat harmadik tanácskozása 2017. március 29-én zajlott le *A kora újkori kéziratosság működésének módszertani kihívásai és tanulságai* címmel. Előadásai ezúttal a kora újkori magyarországi kéziratosságról, a kéziratok és nyomtatványok kapcsolatáról szólva az írásbeliség, olvasáskultúra és irodalmi szövegprodukción az azon történeti sajátosságához nyúltak vissza, amely egyszersmind mediális és médiatörténeti jelenség: a kéziratosság találkozása a

nyomtatott írásbeliséggel. Az előadások írásos változata a korábbi évek anyagának válogatásával kibővülve lát majd nyomtatásban napvilágot.

A textológia terén 2017-ben is jelentős újdonságokat publikáltak és szerkesztettek az intézeti kutatók. Befejező darabja jelent meg a Gyöngyösi István munkásságát közreadó sorozatnak: e kötet a költő leveleit és egyéb iratait adja közre, melyek nyilvánvalóan nélkülözhetetlenek egy új szerzői profil megrajzolásához. A régi magyarországi latin nyelvű irodalom kritikai kiadásának referenciasorozatában (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*) készül az új kritikai kiadás Oláh Miklós teljes levelezéséből. Az első kötet 2018-ban fog nyomtatásban napvilágot látni, majd 2019-ben az online verzió is elérhetővé válik. E vállalkozással kezdődően az Intézetben olyan technológiai rendben készülnek a kritikai kiadások, amely lehetővé teszi, hogy a hagyományos, nyomtatásra szánt kötetek digitális kézirata egyben online szövegkiadások alapanyagaként legyen felhasználható. Folytatódott a Kölcsey-szövegek kritikai kiadása (*Kölcsey Ferenc minden munkái*) is, megjelent a Kölcsey-levelezés V., befejező kötete az 1837–1838 közötti levelekkel.

A nem kritikai elmélyültségű, ugyanakkor tudományos igényű, kiterjedt forrásvizsgálatokon alapuló, jegyzetelt és kommentált kiadások terén is számos új textológiai teljesítményt tud maga mögött az Intézet. Az intézeti open access kiadó, a Reciti gondozásában, annak *ReTextum* sorozatában jelent meg Friedrich Schiller *A Naiv és Sentimentális költeményről* c. munkája Bölöni Farkas Sándor fordításában. A *Mészöly Miklós művei* sorozatban publikálták Mészöly *Az atléta halála* című művét. Az Orosz Tudományos Akadémia kiadójánál, a XVIII. Századi Osztály osztályvezetőjének szöveggondozásában és kísérőtanulmányával jelent meg Mikes Kelemen *Törökországi levelek* című munkájának orosz fordítása.

A XVIII. Századi Osztály legambiciózusabb textológiai vállalkozása a mind terjedelmében, mind pedig újszerű felhasználási lehetőségeiben egyedülálló Mikes Kelemen-szótár. A készülő szótár komplex informatikai támogatottságú alkotás, amely nyilvános online változatban működik (<http://mikesszotar.iti.mta.hu>), s része a Nemzeti Korpuszportálnak is. 2017 során elkészült 2.500 új szócikk, illetve a *Törökországi levelek* összes szócikke első változatban, önellenőrzése és példamondatonkénti szófaji besorolása. A projekt másik újdonsága egy új módszer kialakítása a kritikai jegyzetek feldolgozására a további textológiai kutatásokhoz. Ezzel párhuzamosan került sor a korábbi szócikkek javítására, egybevetésére más szótárak címszóállományával. A korrekciós munkálatok során véglegessé vált a török nyelvi alakok egységesítése, illetve az oszmán alakok szócikkbe illesztése.

A 2016-ban elindított online bibliográfiai adatbázis munkálatai 2017-ben folytatódtak, az elérhető anyag folyamatosan bővül. A munkát a Bibliográfiai Osztály munkatársai végzik, az 1972–2013 között tíz kötetben megjelent irodalomtörténeti bibliográfiát folytatva a 2013. és 2014. évi adatokkal. A kurrens bibliográfiai feldolgozás most már folyamatosan folytatódik (bővebben lásd: <http://www.iti.mta.hu/mib>).

Az irodalomtörténeti korszakok, alkotók, irányzatok, műfajok értelmezésének eredményei, amelyek gyakran a textológiai munkálatokkal együtt vagy ezek szükségszerű következményeként jönnek létre, a 2017-es esztendőre vonatkozóan is kimagaslóak. A Reneszánsz Osztályon – az MTA BTK főigazgatójával közösen – szerkesztették meg azt a sokszerzős tanulmánykötetet, amely a hazai és külföldi reneszánszkutatók számára 2008-ban megrendezett intézeti konferencia (*Identitás és kultúra a török hódoltságban*, Esztergom, 2008. szeptember 18–20.) interdiszciplináris anyagát tette közzé, angol nyelven (*Identity and Culture in Ottoman Hungary*). A Reneszánsz Osztálynak egy másik konferenciakötete is

megjelent, mely a 2016-os Bethlen-émlékév eredményeit adja közre (*Börtön, exilium és szenvedés: Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai*). Az osztály egy munkatársa társszerkesztője volt annak a kötetnek, mely a 2014. évi budapesti nemzetközi Zrínyi-konferencia anyagát tette közzé (*Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*). Az osztály másik munkatársa tanulmánykötetet publikált *A kora újkori könyv antropológiája: Kéziratos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) íráshasználatában* címmel. A XVIII. Századi Osztály legkiemelkedőbb teljesítménye a felvilágosodásról szóló nemzetközi konferenciája és ehhez kapcsolódó kiállítása volt. E rendezvényre az osztály munkatársai egy konferenciakiadvánnyal (*Enlightened Societies, Literature and Science in Central Europe: International Conference and Humboldt-Kolleg. Hungarian Academy of Sciences, Hungarian National Museum, Budapest, 11–15. October 2017: Networking Guide*) és egy kiállítás-katalógussal is készültek (*Fénykeresők: Felvilágosult társaságok, irodalom és tudomány Közép-Európában / Lichtsucher: Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa: Kommentált forrásgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum kamarakiállításához 2017. október / Kommentierte Quellensammlung zur Kabinettausstellung des Ungarischen Nationalmuseums, Oktober 2017*). Megszerkesztették továbbá egy korábbi nemzetközi konferenciájuk (Miskolc, 2016. október 6–8.) tanulmánykötetét (*Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban: Vergilius, Horatius, Ovidius*). Az ugyanitt folyó, a közköltészethez kapcsolódó rendkívül eredményes textológiai munkát érdemben egészíti ki a *Doromb* című sorozat, amely irodalomtörténeti és folklorisztikai szempontok alapján értelmezi ezt a gazdag szövegállományt; 2017-ben az 5. kötete jelent meg. A XVIII. Századi Osztály mellett 2017-ben – sikeres pályázatuknak köszönhetően – Lendület-kutatócsoport alakulhatott *Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon (1770–1820)* kutatási témával. A kutatócsoport munkatársának átfogó monográfiája jelent meg *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben* címmel. A XIX. Századi Osztályon a *Hagyományfrissítés* konferencia- és könyvsorozat immár ötödik kötete jelent meg (*Tiltva, túrve, imádkozva, énekelve: Tanulmányok a Szózatról*). A Kelet-európai Osztály osztályvezetője társszerkesztője volt egy cseh nyelvű születésnap-i köszöntőkötetnek (*Hungarobohemica Pragensia: Studie k 60. narozeninám Evžena Gála*), az osztály egyik munkatársa tanulmánykötetet jelentetett meg a lengyel és szlovák irodalmat feldolgozó írásaiból (*Rabul ejtett értelmek: Írások közép-európai témákról*). A Bibliográfiai Osztály osztályvezetőjének könyve a dualista korszak átnézeti képének felrajzolására és összefoglalására tesz kísérletet (*Erő tér – tér erő: Élet- és társadalomformáló kapcsolatok a 19. század utolsó harmadának irodalmi életében*).

Az Intézet 2017-ben is átadta saját alapítású, egy kivételével néhai munkatársairól elnevezett, az adott tudományterületeken a legrangosabbnak számító tudományos díjait: a régi magyar irodalom kutatásáért járó Klaniczay Tibor-díjat, a 18. századi kutatásokért adható Faludi Ferenc Alkotói Díjat (a Magyar Jezsuita Rendtartománnyal közösen), a 19. századi szaktanulmányokat honoráló Martinkó András-díjat, a kortárs irodalom- vagy színháztudományi teljesítményeket elismerő Erdődy Edit-díjat, a kritikátörténet kiemelkedő kutatói munkáját elismerő Tarnai Andor-díjat, valamint a fiatal textológusok teljesítményéért megítélhető Kiss József-díjat (az MTA Textológiai Munkabizottságával és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen). A XVIII. Századi Osztály második ízben jutalmazta egy fiatal pályakezdő munkáját az általuk alapított Hopp Lajos-díjjal; reményeik szerint a 2016-ban létrehozott kitüntetés előmozdítja majd a korszakkal foglalkozó kutatói utánpótlást.

b) Tudomány és társadalom

A tudományos eredmények népszerűsítésében az Intézet 2017-ben is jelentős részt vállalt. A kutatók számos előadást tartottak a nagyközönségnek (könyvbemutatók, kerekasztalok), tekintélyes mennyiségű ismeretterjesztő írást publikáltak (cikkek, interjúk, emlékbeszédek, nekrológok), a média nyilvánossága előtt is többször beszámoltak legújabb kutatási eredményeikről. Több kutató foglalkozik előadó-művészettel, pl. az Intézet egyik főmunkatársa a *Musica Historica* együttes vezetője.

Az Intézet évek óta érdemben járul hozzá a társadalmi nyilvánosság kulturális emlékezetének formálásához. A munkatársak 28 lexikoncímszót készítettek el a *Nemzeti évfordulóink 2017 c.* kiadvány számára. A 2017-es év szakmai és ismeretterjesztő programjait alapvetően két nagyobb emlékévként határozta meg: a reformáció 500. és Arany János születésének 200. évfordulója. Mindkét emlékévként számos eseménye kiemelt jelentőségű volt, élénk sajtófigyelem övezte, s nemcsak a szűken értelmezett szakmai nyilvánosságot szólította meg, hanem a közélet és a társadalom jelentős érdeklődése is kísérte őket. Ezen túlmenően az Intézet rendszeresen eleget tesz társadalmi jellegű, szakértői tevékenységekre való felkéréseknek. Ilyenek az írónevekhez kötődő közterület-, illetve közintézmény-elnevezéssel kapcsolatos kérdések.

Az Intézet több olyan esemény résztvevője, szervezője és kezdeményezője volt, amely a tudomány és a társadalom dialógusra épülő viszonyát mélyítette el. Az Intézet a Tudomány Ünnepe egy olyan interdiszciplináris tudományos-ismeretterjesztő konferenciát szervezett, amelyen kivételesen nem az Intézet munkatársai ismertették kutatási eredményeiket, hanem társtudományok (jog, pszichológia), sőt, egészen távoli diszciplínák (csillagászat, klímátörténet) jeles képviselői mutatták be, miként használják az irodalmi szövegeket saját szakterületük forrásaként. A november 22-én megrendezett *Irodalomtudomány a határain kívül: Irodalomértelmezés a társadalom- és természettudomány diszciplínái felől* című rendezvényt nagy érdeklődés fogadta: hazai egyetemek és más kutatóintézetek munkatársai is részt vettek rajta, illetve egy későbbi, intézmények közti együttműködési szándékot is eredményezett az egynapos szimpózium.

Az Intézetben folyó tudományos munkát a szakma mellett a széles társadalom is figyelemmel kíséri és elismeri. A Magyar Tudományos Akadémia 188. közgyűlésén az Intézet tudományos tanácsadója, a XIX. Századi Osztály év végén leköszönt osztályvezetője Arany János szellemi hagyatékának gondozásáért, az Arany János összes művei kritikai kiadásáért, a korszerű igényeknek megfelelő új életműkiadás megalapozásáért, valamint az új tudósnevezdek szakmai képzéséhez való aktív hozzájárulásáért kapott Akadémiai Díjat.

2017-ben is jelentős volt az Intézet részvétele az internetes tartalomszolgáltatásban. A 2016-ban elindult online bibliográfiai adatbázis folyamatosan bővül, míg az intézeti honlap (<http://iti.btk.mta.hu>) naprakész hírekkel szolgál: állandóan tudósít az eseményekről, konferenciákról, emlékülésekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és a szerkesztőségek eredményeiről. Az Intézet hálózati recenziós fóruma és nonprofit open access kiadója (<http://www.reciti.hu>), mely 2017-ben ünnepelte fennállásának 10. évfordulóját, újra impozáns munkát végzett: az év során 15 könyvet és 14 recenziót tett közzé. A Reciti nemcsak intézeti, hanem külső megkereséseknek is eleget tett, tehát olyan nonprofit tudományos kiadóvá lépett elő, amely teljesen indokoltan részesül a hazai bölcsészeti szakma megkülönböztetett figyelmében. A honlap nemzetközi olvasóköre tovább növekedett, a portál intenzíven hozzájárult a magyar szakirodalom

megvitatásához, nemzetközi megismertetéséhez, egyben hivatkozásainak előmozdításához. Egy intézeti folyóirat, az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőségi honlapja a 121 lezárt évfolyam minden szövegéhez teljes körű, ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosít, megfelelően a szerkesztőségi oldalon történő open access közzététel feltételének is. Az Intézet az elmúlt években szinte minden intézeti konferenciáról videofelvételeket készített, s azokat egy nyilvános repozitóriumban elhelyezve segítette a kutatási eredmények disszeminációját.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

A 2017-es év számos tudományos rendezvénye az Intézet vagy az egyes osztályok kezdeményezésére jött létre, ám az irodalomtudományi szakma intézményközi vagy nemzetközi együttműködését testesítette meg, és ezáltal meglévő hagyományos rendezvénysorozatot folytatott vagy folytatásra váró hagyományt teremtett. A Reneszánsz Osztály kezdeményezésére került megrendezésre *Az értelmezés hatalma III.* című módszertani konferencia, amelynek az Intézet adott helyet 2017. március 29-én. Ez a rendezvénysorozat részint az irodalomtörténeti szintézis megírásához nélkülözhetetlen módszertani fórumot, szakmai reflektáltságot és intézményközi kapcsolatokat biztosítja, másrészt pedig lehetővé teszi a legújabb szakmai eredmények továbbítását és érvényesítését a hazai irodalomtudományi kutatásokban, az Intézet alapvető küldetésének és funkciójának megfelelően. Ahogyan ez a rendezvény az irodalomtörténet megírásának feladatához járult hozzá, úgy mozdította elő a textológiai kutatásoknak a digitális korszakba való átléptetését és ehhez magas szintű informatikai és szakmai együttműködő partnerek megtalálását egy 2016-ban indult rendezvénysorozat: az Intézet 2017-ben is folytatta a *Digitális módszerek az irodalomtudomány támogatására* címmel indított mesterkurzust, amelynek keretében minden hónapban más-más munkatárs tart előadást, az intézeti textológiai hagyományokat megújítva, új informatikai eljárásokat kezdeményezve. A nyílt módszertani előadások alkalmával a kollégák megismerkedhetnek a legújabb szoftverekkel, technológiákkal, így részesülve elméleti és gyakorlati továbbképzésben. A 2017-es évben a módszertani kurzust egy szakmai angol, ún. *academic writing* tanfolyam is kiegészítette, mely révén az intézeti kollégák elsajátíthatták az angolszász publikációírás és prezentálás apró fortélyait.

A Reneszánsz Osztály ebben az évben is a hazai és külföldi egyetemi műhelyekkel (intézetekkel, tanszékekkel, doktori iskolákkal és programokkal) közösen szervezte meg éves nemzetközi nagykonferenciáját (*A reformáció emlékezete a kora újkorban: Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. századi Magyarországon*, Debrecen, 2017. május 18–20.), amely az Intézet REFO500 szerepvállalásának is az egyik eseménye volt. A konferencia összekapcsolta a hazai és a nemzetközi kutatásokat a reformációkutatás témájában, a hazai és határon túli egyetemek és kutatóintézetek előadóinak részvételével. A reformáció jegyében került megrendezésre a III. Neolatin Konferencia is, melynek a Reneszánsz Osztály kezdettől társszervezője (*A reformáció és a katolikus megújulás latin nyelvű irodalma*, Debrecen, 2017. december 7–9.). A XVIII. Századi Osztály Verseghy Ferenc emlékére rendezett szimpóziumot (*In memoriam Verseghy Ferenc*, Szolnok, 2017. április 3–4.), majd egy grandiózus nemzetközi konferenciát tartottak a szabadkőművességről (*Felvilágosult társaságok, irodalom és tudomány Közép-Európában*, Budapest, 2017. október 11–15.), amely egyúttal a Humboldt Kollégium nemzetközi tanácskozása is volt. A XIX. Századi Osztály munkatársai mindenekelőtt az Arany-bicentenárium méltó megünneplésére fordították energiáikat: számos Arany János-konferencián vettek részt, s egynek maguk is szervezői voltak („...és palota épül a puszta beszédből”: *A 200 éves Arany János*, Budapest, 2017. május 15.). Ezenkívül megtartották az elmúlt években kivétel nélkül megrendezésre kerülő konferenciasorozatuk újabb darabját is (*Hagyományfrissítés 5., Naiv eposzunk*,

Budapest, 2017. december 5.), és azon túl még két további konferenciát rendeztek. Az egyik a női irodalom ma a világban és idehaza is sokakat megszólító kérdéskörének történeti vetületét tanulmányozta (*Nőszervezők a 19. században: lehetőségek és korlátok*, Budapest, 2017. október 19–20.); a másik Gyulai Pál irodalmi és irodalomszervezői munkássága előtt tisztelgett (*[B]irodalom: Gyulai Pál az irodalom élén*, Budapest, 2017. január 26–27.). A Modern Magyar Irodalmi Osztály négy évtizedre visszatekintő együttműködési kapcsolatot tart fenn az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékével. 2017-ben is megrendezték éves közös konferenciájukat, ezúttal *Hagyomány és lelemény* címmel (Budapest, 2017. december 5.). Az osztály társrendezőként vett részt a Szabó Magda születésének centenáriuma szervezett konferencián is (*Szabó Magda 100*, Budapest, 2017. november 23–24.). Az Irodalomelméleti Osztály fő kutatási irányként a narratológiát műveli, ennek jegyében 2017-ben második alkalommal került megrendezésre az osztály e tárgyú konferenciája (*Narratológiák*, Budapest, 2017. január 24–25.). Folytatták a komparatiztika területén végzett kutatásaikat is, melyek lenyomatát adta a *Leírás* című konferencia (Pécs, 2017. november 16–17.). A Közép- és Kelet-európai Osztály *A szlovák irodalom recepciója Magyarországon 1990 után* című konferenciát szervezte meg a Szlovák Tudományos Akadémiával közösen (Budapest, 2017. október 17.).

A határon túli kutatóhelyekkel állandó az együttműködés. A világ hungarológiai műhelyeinek (tanszékek, kutatóintézetek) munkáját összekapcsoló *Nemzetközi Magyarstudományi Társaságban* a Reneszánsz Osztály főmunkatársa a főtitkári tisztséget tölti be. A Modern Magyar Irodalmi Osztályon működő *Corpus Alienum* csoport (az Osztrák–Magyar Akció támogatásával) jelentős eredményeket ért el, az osztály egyik főmunkatársa az év egy részét a bécsi egyetem vendégtanáraként töltötte el. A régió intézményeivel való kapcsolattartás és együttműködés biztosítottnak tűnik a szerb–magyar és a szlovák–magyar mobilitási támogatások révén is. Az MTA és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia által támogatott konferenciasorozat részeként tartott előadást a Modern Magyar Irodalmi Osztály vendégeként Faragó Kornélia, az Újvidéki Egyetem professzora. A Közép- és Kelet-európai Osztály egyik munkatársa résztvevő tagja a Lengyel Irodalmi Kutatások Intézetében folyó *Lengyel és ukrán írók a két háború között* című projektnek (2014–2017). Másikuk a Cseh Irodalmi Intézet nemzetközi projektjébe dolgozott be, amely a „Királyudvari kézirat” megjelenésének kétszázadik évfordulójára (2017) készített kollektív monográfiát. Az Irodalomelméleti Osztály vendégelőadója volt Victoria Frede-Montemayor, az amerikai Berkeley University docense, illetve Susan Rubin Suleiman, a Harvard University professzora.

Az Intézet nemzetközi aktivitását segítette, hogy az MTA BTK által pályázati úton elnyert, kutatói mobilitást biztosító beépült pénzkeretből való részesedés lehetővé tette az intézeti kutatók hazai vagy külföldi konferencia-részvételét, tanulmányútját, szakmai kurzusát vagy vidéki illetve külföldi kutató kollégáknak az Intézetbe való meghívását. Sajnálatos módon idén a korábbi keretnek csupán a 20%-át vehette igénybe az Intézet, így értelemszerűen a kutatói mobilitás intenzitása is jelentős mértékben csökkent. Tíz intézeti munkatárs kapott lehetőséget arra, hogy részt vegyen a Reneszánsz Osztály éves nemzetközi konferenciáján Debrecenben. Szintén tíz munkatárs (köztük néhány nem intézeti kolléga is) e pályázat révén vett részt az MTA BTK és a BBTE közös szervezésében megtartott nemzetközi REFO500-as konferencián: *Changes, (Dis)Continuities, Traditions and Their Invention During 500 Years of Reformation* (Kolozsvar, 2017. október 27–28.). További munkatársak vettek részt e támogatásnak köszönhetően a következő rendezvényeken: az Intézet, az MTA–SZTE Antikvitás és Reneszánsz Kutatócsoport, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára és az MTA–ELTE Humanism in East Central Europe kutatócsoport közös szervezésében

megrendezett, III. Neolatin Konferencián (Debrecen, 2017. december 7–9.); a *More Than Luther: The Reformation and the Rise of Pluralism in Europe* című, 7. REFO-nagykonferencián (Wittenberg, 2017. május 10–12.); a Zielona Góra-i Egyetem és a Poznani Egyetem germanista tanszékei és a Lengyel Tudományos Akadémia közös rendezvényén, melynek a címe *Reformation – zwischen Gewinn und Verlust* volt (Zielona Góra, 2017. október 12–15.); a grúziai Ilia Állami Egyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének konferenciáján, melynek a címe *Sacralisation/Secularisation of the Cultural Figure* volt (Tbiliszi, 2017. október 23–27.); a *European Narratology Network* 5. kongresszusán (Prága, 2017. szeptember 13–15.); valamint a *Kommunizmus: elméletek és gyakorlatok* tematika körül szervezett konferencián (Varsó, 2017. február 15–17.). Ugyane forrásból valósult meg levéltári és könyvtári kutatómunka kritikai kiadáshoz Esztergomban.

Több intézeti kutató tagja olyan nemzetközi fórumoknak és társaságoknak, amelyekben nemcsak a saját osztályuk vagy az Intézet szakmai érdekeit mozdíthatják előre, hanem az egész magyar tudományos társadalmat népszerűsítik. A XIX. Századi Osztály akadémikusa az *Academia Europaea* tagja, illetve tagja az *International Shakespeare Conferences in Stratford-upon-Avon* tanácsadó testületének. További kutatók képviselik az intézetet az *AILC (ICLA)*, a *Grimmelshausen-Gesellschaft*, az *International Association for Neo-Latin Studies*, a *Görres Gesellschaft*, valamint az *Osztrák–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság* munkájában.

Sokan tagjai az akadémiai szakbizottságoknak (*Irodalomtudományi Bizottság, Textológiai Munkabizottság, Sajtótörténeti Munkabizottság, Informatikai Irodalomtudomány Munkabizottság, AKT, MTA Nőtörténeti Munkabizottság*) és más tudományos testületeknek (*MAB Társadalomtudományi Szakbizottsága, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, Magyar XVIII. Század-kutató Társaság, Hungaria Latina – Magyar Neolatin Egyesület, volt OTKA MIF, most NKFIH zsűri, Magyarországi Dante Társaság* stb.), illetve több egyetem kari és doktori tanácsának. Többen töltenek be elnöki vagy elnökségi tisztséget más szakmai szervezetekben (*Mészöly Miklós Egyesület, Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Ókortudományi Társaság, Musica Historica Kulturális Egyesület*), illetve további művészeti egyesületek, például a *Magyar Írószövetség, a Magyar Szépirodalom Társasága, a Magyar Műfordítók Egyesülete, a József Attila Kör, a Furtwängler Társaság* és a *Lesznai Anna Társaság* tagjai.

2017-ben is megjelentek az intézeti folyóiratok teljes évfolyamai (*Irodalomtörténeti Közlemények, Helikon, Literatura, Magyar Könyvszemle*); ezek szerkesztésében főként intézeti munkatársak vesznek részt. A szerzők és a szerkesztők felajánlásából működött az Intézet hálózati fóruma, a *Reciti* (<http://www.reciti.hu>). 2017 szeptembere óta az Intézetnek saját szerkesztő-tördelő munkatársa van, aki elsősorban a *Reciti* Kiadó, másodsorban az intézeti egyéb kiadványok formai megjelenéséért felelős. Az Intézet kutatói más tudományos és szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségének is tagjai (pl. *Lymbus, Irodalomtörténet, Alföld, Budapesti Könyvszemle, 2000, Jelenkor, Új Forrás, Vigilia, Aspecto, Kaleidoscope, Élet és Tudomány, Publicationes Universitatis Miskolciensis: Sectio Philosophica, Magyar Műhely, Irodalomismeret* stb.). A nemzetközi folyóiratok közül intézeti szerkesztők közreműködésével készül a *Neohelicon*, a *Hungarian Studies*, a *Hungarian Journal of English and American Studies*, a *Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft*, illetve a *World Literature Studies* (Pozsony).

Az Intézet munkatársai közül tizennyolcan végeznek rendszeres hazai felsőfokú oktatási tevékenységet. Az Intézet igazgatója doktori iskolát vezet, tizenkét további kutató oktat

doktori iskolában, közülük heten törzstagok is. Az oktatómunkát végzők 2017-ben 29 elméleti és 42 gyakorlati kurzust tartottak, 16 PhD-értekezést, 3 MSc/MA és 15 BSc/BA-diplomamunkát irányítottak. A Modern Magyar Irodalmi Osztály 2014 óta „önkéntes gyakornoki” programot működtet, amelynek célja fiatal külső munkatársakat bevonni az irodalomtörténeti szintézis megírásának munkálataiba, illetve kutatásaikat az Intézet nyújtotta szakmai lehetőségekkel segíteni. A Reneszánsz Osztály munkatársai 2017-ben intenzív mesterkurzust kezdeményeztek olyan, az alapképzésen már túl lévő, de a doktori stúdiumaikat be nem fejezett bölcsészhallgatók számára, akiket a kora újkori irodalomtörténet érdekel. Az egyhetes intenzív képzés és tutoriális foglalkozások során a résztvevők az egyetemi képzésüket kiegészítő módszertani, forráshasználati, tudománytörténeti jártasság elsajátítására kapnak lehetőséget és szakmai újdonságokról értesülhetnek; az első mesterkurzusra 2017 májusában került sor, amelynek sikerén felbuzdulva 2018-ban újabb mesterkurzust szervez a Reneszánsz Osztály.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az Intézet 18 nyertes pályázatot tudhatott magáénak 2017-ben 145 171 000 Ft összértékben. A legfontosabb támogatók a magyar kormány, az NKFIH, az MTA és az NKA voltak. Az Intézet támogatott projektjei 2017-ben:

- *Arany János-emlékéhez kapcsolódó projektek megvalósulásának támogatása.* Támogató: Magyarország Kormánya, futamidő: 2017.07.01–2018.06.30., megítélt összeg: 89 000 000 Ft.
- *Irodalmi nyilvánosság a polgárosodó Nyugat-Magyarországon (1770–1820). Lendület (Csörsz Rumen István).* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 07. 01–2018. 06. 30., megítélt összeg: 32 000 000 Ft.
- *Vita in Hungaria: Hungarus-tudat a 17. századi multietnikus Felső-Magyarországon. Posztdoktori ösztöndíj (Papp Ingrid).* Támogató: NKFIH, futamidő: 2017. 09. 01–2020. 08. 31., megítélt összeg: 15 219 000 Ft.
- *Helikon 2017.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 1 450 000 Ft.
- *Magyar Könyvszemle 2017.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 1 100 000 Ft.
- *Changes, (Dis)Continuities, Traditions and Their Invention During 500 Years of Reformation. Nemzetközi konferencia (Tóth Zsombor).* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 1 100 000 Ft.
- *Aufgeklärte Sozietaten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa. Nemzetközi konferencia (Tüskés Gábor).* Támogató: MTA, futamidő: 2017.01.01–2017.12.31., megítélt összeg: 900 000 Ft.
- *Helikon 2017.* Támogató: NKA, futamidő: 2017.01.01–2018.01.15., megítélt összeg: 800 000 Ft.
- *Peregrinációs keret – beépült MTA támogatás.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., keretösszeg: 612 000 Ft.
- *Mobilitás. Szlovák–magyar.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 600 000 Ft.
- *Magyar Könyvszemle 2017.* Támogató: NKA, futamidő: 2017. 01. 01–2018. 01. 15., megítélt összeg: 500 000 Ft.
- *Magyar világi ponyvairodalom (1700–1820): Lírai dalok és versek c. kötet megjelentetése (Csörsz Rumen István).* Támogató: NKA, futamidő: 2017. 01. 01–2018. 06. 30., megítélt összeg: 500 000 Ft.
- *Mobilitás. Szerb–magyar.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 400 000 Ft.

- *Czintos Emese: Példától az olvasmányig. A (szép)historia a XVI. század magyar irodalmában (Fórizs Gergely).* Támogató: NKA, futamidő: 2017.01.01–2017.12.31., megítélt összeg: 350 000 Ft.
- *Kelevéz Ágnes, Dávidházi Péter (szerk.): A tudós elhagyott terepén. Tanulmányok Poszler György emlékére c. kötet megjelentetése.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 230 000 Ft.
- *Hosszú reformáció és irodalomtörténet-írás. Mesterkurzus (Fajt Anita és Papp Ingrid).* Támogató: EMET, futamidő: 2017. 05. 01–2017. 12. 31., megítélt összeg: 160 000 Ft.
- *Ifjúsági Nemzetközi Konferencia (Török Zsuzsa).* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01–2018. 06. 30., megítélt összeg: 150 000 Ft.
- *Nőszervezők a 19. században konferencia rendezése.* Támogató: NKA, futamidő: 2017. 10. 19–2017. 10. 20., megítélt összeg: 100 000 Ft.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Fodor Pál, Ács Pál (szerk.): *Identity and Culture in Ottoman Hungary.* (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker, 24.) Berlin: Klaus Schwarz Verlag. (2017)
2. Balogh Magdolna: *Rabul ejtett értelmek: Írások közép-európai témákról.* (Res publica nostra. Közép-és kelet-európai összehasonlító irodalomtudomány, 9.) Budapest: Balassi Kiadó. (2017) (<http://real.mtak.hu/54046>)
3. Bene Sándor, Hausner Gábor, Fodor Pál, Padányi József (szerk.): *Határok fölött: Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról,* Budapest: MTA BTK. (2017)
4. Jiří Januška, Tamás Berkes (szerk.): *Hungarobohemica Pragensia: Studie k 60. narozeninám Evžena Gála.* Praha: Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy. (2017) (<http://real.mtak.hu/55379/>)
5. Császtvay Tünde: *Erő tér – tér erő: Élet- és társadalomformáló kapcsolatok a 19. század utolsó harmadának irodalmi életében.* Budapest: Ráció Kiadó. (2017)
6. Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 5.* Budapest: Reciti Kiadó. (2017) (http://reciti.hu/wp-content/uploads/Doromb_5_vn.pdf)
7. Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Kiss Margit, Lengyel Réka, Tüskés Gábor (szerk.): *Fénykeresők: Felvilágosult társaságok, irodalom és tudomány Közép-Európában / Lichtsucher: Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa: Kommentált forrásgyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum kamarakiállításához 2017. október / Kommentierte Quellensammlung zur Kabinettausstellung des Ungarischen Nationalmuseums, Oktober 2017.* Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet. (2017) (<http://real.mtak.hu/70928/>)
8. Fajt Anita, Szilágyi Emőke Rita, Tóth Zsombor (szerk.): *Börtön, exilium és szenvedés: Bethlen Miklós élettörténetének kora újkori kontextusai.* Budapest: Reciti Kiadó. (2017) (http://reciti.hu/wp-content/uploads/Bethlen_vn.pdf)
9. Szalisznyó Lilla (szerk.) és Fórizs Gergely (sorozatszerk.): *Tiltva, tűrve, imádkozva, énekelve: Tanulmányok a Szózatról.* (Hagyományfrissítés, 5.) Budapest: Reciti Kiadó. (2017) (<http://reciti.hu/2017/4370>)
10. Fórizs Gergely (sorozatszerk.) és Szilágyi Márton: *Forrásérték és poétika. Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója.* (Irodalomtörténeti füzetek, 177.) Budapest: Reciti Kiadó. (2017) (<http://reciti.hu/2017/4095>)

11. Fórizs Gergely (sorozatszerk.) és Czintos Emese: *Példától az olvasmányig: a (szép)historia a 16. század magyar irodalmában.* (Irodalomtörténeti füzetek, 179.) Budapest: Reciti Kiadó. (2017)
12. Földes Györgyi (szerk.): *A százéves dada.* Helikon Irodalom- és Kultúratudományi Szemle 2017/1. (2017)
(https://iti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/helikon/Helikon_2017_1.pdf)
13. Jankovics József, Nyerges Judit, Tusor Péter (szerk.): *Gyöngyösi István levelei és iratai.* Budapest: Balassi Kiadó. (2017) (<http://real-eod.mtak.hu/4216/>)
14. Korompay H. János (szerk.): „*Óhajtom a classicus írók tanulmányát*”: *Arany János és az európai irodalom.* Budapest: Universitas Könyvkiadó. (2017) (<http://real.mtak.hu/70822/>)
15. Kovács József, Major Ágnes (szerk.): „...és palota épül a puszta beszédből”: *Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról.* Budapest: Reciti Kiadó. (2017)
16. Balogh Piroska, Lengyel Réka (szerk.): *Római költők a 18–19. századi magyar irodalomban: Vergilius, Horatius, Ovidius.* Budapest: MTA BTK Irodalomtudományi Intézet. (2017) (<http://real.mtak.hu/70903/>)
17. Lengyel Réka, Tüskés Gábor (szerk.): *Enlightened Societies, Literature and Science in Central Europe: International Conference and Humboldt-Kolleg. Hungarian Academy of Sciences, Hungarian National Museum, Budapest, 11–15. October 2017: Networking Guide.* Budapest: Reciti Kiadó. (2017)
(http://reciti.hu/wp-content/uploads/netguide_vn.pdf)
18. Szabó G. Zoltán (szerk.): *Kölcsey Ferenc minden munkái: Levelezés V. 1837–1838.* (Kölcsey Ferenc minden munkái.) Budapest: Balassi Kiadó. (2017)
19. Szörényi László: *Arany János évében: Tárcák és tanulmányok.* (Magyar esszék.) Budapest: Nap Kiadó. (2017)
20. Szolláth Dávid (szerk.): Mészöly Miklós, *Az atléta halála.* (Mészöly Miklós művei.) Budapest: Jelenkor. (2017)
21. Tóth Zsombor: *A kora újkori könyv antropológiája: Kézírtos irodalmi nyilvánosság Cserei Mihály (1667–1756) íráshasználatában.* (Irodalomtörténeti füzetek, 178.) Budapest: Reciti Kiadó. (2017) (<http://reciti.hu/2017/4333>)
22. Angyalosi Gergely: *Présences de Barthes en Hongrie.* Littérature, 186/2, 59–65. (2017)
(<http://real.mtak.hu/55003/>)
23. Ács Pál: *La diffusione della Riforma e delle traduzioni bibliche nell’Europa orientale: il caso ungherese. 1540–1640.* In: Alberto Melloni (szerk.): *Lutero. Un cristiano e la sua eredità 1517–2017.* Bologna: Società Editrice il Mulino, 1087–1104. (2017)
(<http://real.mtak.hu/65493>)
24. Balogh Magdolna: *Krádez jazyka: Jazyk a totalitarismus.* In: Kiss Szemán Róbert, Mészáros Andor (szerk.): *Středoevropske kulturní formace v boji proti komunistické totalite.* Esztergom: Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány, 23–43. (2017) (<http://real.mtak.hu/71083/>)
25. Berkes Tamás: *Dvakrát o Petru Rákosovi.* In: Jiří Januška, Tamás Berkes (szerk.): *Hungarobohemica Pragensia: Studie k 60. narozeninám Evžena Gála.* Praha, Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy, 47–56. (2017) (<http://real.mtak.hu/55378/>)
26. Békés Enikő: *From King Matthias to Lorenzo de’ Medici: Galeotto Marzio’s Astrological Works and His Dedictees.* In: Jean-Patrice Buodet, Martine Ostorero et Agostino

- Paravicini Bagliani (szerk.): *De Frédéric II à Rodolphe II. Astrologie, divination et magie dans les cours (XIIIe-XVIIe siècle)*. (Micrologus Library, 85.) Firenze: Sismel Edizioni del Galluzzo, 295–312. (2017) (<http://real.mtak.hu/70939/>)
27. Csörsz Rumen István: *From the Turkish Pipes to the Hungarian töröksíp*. In: Ács Pál, Fodor Pál (szerk.): *Identity and Culture in Ottoman Hungary*. (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker, 24.) Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 301–324. (2017) (<http://real.mtak.hu/70925/>)
28. Fajt Anita: *Poetischer Streit in einem Stammbuch: Fábri, Windisch, Pamer und Gottsched*. In: Balogh F. András, Christoph Leitgeb (szerk.): *Zur kulturellen Funktion von kleiner Differenz: Verwandtschaften, Freundschaften und Feindschaften in Zentraleuropa*. Wien: Praesens, 253–261. (2017) (<http://real.mtak.hu/71101/>)
29. Földes Györgyi: Кристина Тот, Барког. In: Bedecs László (szerk.): Места на срещи: прочити на унгарски книги, преведени на български. Sofia: Paradigma, 133–144. (2017) (<http://real.mtak.hu/70892/>)
30. Hajdu Péter: *The Case of Mór Jókai and the Detective Story*. Hungarian Cultural Studies, 10, 133–144. (2017) (<http://ahea.net/e-journal>)
31. Hites Sándor: *How to Be an Alien: George Mikes's Anthropology of Emigration*, Primerjalna Knjizevnost, 40/3, 87–113. (2017) (<http://real.mtak.hu/70865/>)
32. Jeney Éva: *Littérature mondiale hongroise ou littérature du monde hongrois ?* In: Cinzia Franchi, Antonio Sciacovelli (szerk.): *Letteratura ungherese, letteratura ungherese. Sangue et Oro II.*, Szombathely: Savaria University Press, 7–14. (2017)
33. Kappanyos András: *Dada as a Feeling*. In: Szegedy-Maszák Zoltán, Mucsi Emese (szerk.): *DLADLA 100: An Exhibition by the Doctoral School of the Hungarian University of Fine Arts, on the Occasion of the Centenary of Cabaret Voltaire, Founded in Zurich in 1916*. Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem, 11–21. (2017) (<http://real.mtak.hu/70875/>)
34. Máté Ágnes: *Life and Afterlife of Pontifical Indiscretions in the Renaissance*. In: Karolina Mroziewicz, Aleksander Sroczynski (szerk.): *Premodern Rulership and Contemporary Political Power: The King's Body Never Dies*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 193–216. (2017) (<http://real.mtak.hu/70679/>)
35. Szilágyi Emőke Rita: *Teucrisive Turci: History of an Ideologically Laden Designation in Fifteenth-Century Latin Works*. In: Ács Pál, Fodor Pál (szerk.): *Identity and Culture in Ottoman Hungary*. (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker, 24.) Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 327–346. (2017) (<http://real.mtak.hu/70927/>)
36. Tóth Zsombor: *Persecutio decennalis (1671–1681). The Lutheran Contribution to the Emergence of a Protestant Martyrology in Early Modern Hungarian Culture: The Case of Georgius Lani*. In: Herman Selderhuis (szerk.): *Luther in Calvinism: Image and Reception of Martin Luther in the History and Theology of Calvinism*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 335–353. (2017)
37. Tüskés Gábor: *Psychomachie d'un prince chrétien : au carrefour des genres autobiographique et religieux. François II Rákóczi : Confessio peccatoris. Seconde partie*. Chroniques de Port-Royal, 67, 323–341. (2017)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.; 1453 Budapest Pf. 33

telefon: (1) 375 0493; fax: (1) 356 1849

e-mail: mi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: <http://www.mi.btk.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

- Középkori művészettel kapcsolatos kutatások
- Reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások
- Barokk gyűjtéstörténettel kapcsolatos kutatások
- 19. századi művészettel kapcsolatos kutatások
- A művészettörténet-írás új eredményei
- Digitalizációs tevékenység

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Középkori művészettel kapcsolatos kutatások

A középkori témacsoport 2017. évi tevékenységének legfontosabb területe a magyarországi kőfaragványok vizsgálata volt. Az *Adatok az Árpád-kori művészet történetéhez* című posztdoktori NKFIH/OTKA kutatási program keretében folytatódott az Árpád-kori építészet és épületszobrászat egri és Egerhez kapcsolódó emléktanyájának kutatása. A vezető kutató, az Intézet tudományos munkatársa az év első öt hónapjában négy főbb emlékcsoporthoz kapcsolódóan folytatta a munkát a pécsi, a zalavári, a pécsváradi és a székesfehérvári, nagyrészt márványból faragott, 11–12. századi kőfaragványok elemzésével, természettudományos vizsgálatával, fotóztatásával. Emellett a csoport munkája keretében folytatódott a középkori Magyarország síremlékei katalógusának gyűjtő- és szerkesztőmunkája. Az év során intenzíven zajlott a székesfehérvári prépostság emléktanyáját, kőfaragványainak bemutatását célzó, az Árpád-házi kutatóprogram keretében készülő múzeumi kiállítás szakmai előkészítése, a 11. századi kőfaragványok és a síremlékekhez kapcsolódó faragványok jegyzékének összeállításával. Folytatódott Jász-Nagykun-Szolnok megye építészeti töredékei katalógusának gyűjtő- és feldolgozó munkája. Székesfehérváron a márványfaragványok revideált áttekintése során az egykori királyi bazilika 11. századi opus sectile díszpadlójának újabb, formai változatosságra valló részletei váltak ismertté. Az Intézet egyik tudományos munkatársa az MTA CSFK Archeometriai Kutatócsoportjával együttműködésben a fenti emlékcsoportokhoz kapcsolódó – elsősorban provenienciára és bányahely-kérdéseket tisztázandó újabb anyagvizsgálatokra, illetve azok előző évben megkezdett folytatására is sort kerített. Pécsen a székesegyházból fennmaradt márványfaragványok és inkrusztált munkák (Pécs, Dómmúzeum), Pécsváradon a Madonna dombormű egy töredékének, valamint a törpepillérek töredékeinek vizsgálatára került sor. Zalaváron márványfaragványok és az egykori berakásos dísz jellegének, összetételének meghatározása céljából történt mintavétel. Székesfehérváron dokumentáltan a bazilika területéről előkerült, a 11. században valószínűleg másodlagosan beépített márványból faragott aquincumi eredetű római sírkő (Dignius Secundianus) összehasonlító anyagvizsgálatára került sor. Az Intézet egyik tudományos munkatársa vezető kutatóként

indulása óta az Intézethez tartozó *Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-hegyalján* című NKFIH/OTKA-projekt megvalósításán dolgozik. Ennek részeként készült el a kőszegi belváros és északi külváros épületeit bemutató, régebbi és újabb levéltári kutatások eredményeit is magába foglaló több szócikk, valamint elkezdődött a székesfehérvári Szűz Mária prépostság középkori kőanyagának feldolgozása. A számos kőanyagkutatás mellett az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa újszerű szempontból vizsgálta egy speciális késő középkori luxustárgy-típus, a csontnyerges feliratait szöveges irodalmi alkotások kontextusában. Kutatása az e műcsoportnak a 15. századi udvari kultúrában betöltött szerepe kapcsán hozott új eredményeket.

Reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások

A reneszánsz művészet Magyarországon című NKFIH/OTKA-pályázat a magyarországi reneszánsz művészet kézikönyvét készíti elő, emellett a csoport 2017-es tevékenysége számos új tudományos eredménnyel is hozzájárul a 2018-as Mátyás emlékévhöz. A Reneszánsz témacsoport munkájának minden részlete kapcsolódik az Intézet újraindult kézikönyvsorozatának reneszánsz kötetéhez. Az Intézet jelenleg a magyarországi reneszánsz művészet kutatásának minden szegmensét le tudja fedni, és integrálni is képes a vonatkozó hazai kutatásokat. A kutatás iránya a magyar tudomány régi tradícióit folytatja: a késő középkorban elsősorban Mátyás király műpártolását vizsgálja, annak hazai előzményeivel és európai kapcsolataival foglalkozik. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa az év folyamán kutatásait elsősorban a Mátyás-kori reneszánsz művészet tárgykörében, másodsorban a firenzei 15. századi miniatúraművészet témájában végezte. Ezzel párhuzamosan zajlottak a Corvina könyvtár fejlődéstörténetére vonatkozó kutatások, melyek elsősorban a könyvtár ún. korai korszakára vonatkoztak. Az 1460-as években és a következő évtized elején készült fehér indafonatos kódexek provenienciájának feldolgozása során azonosítani lehetett egy Janus Pannonius pécsi püspök számára készített kódexet, valamint sikerült kimutatni, hogy az ebben az időszakban készült, és később a Corvina állományába került kódexek egy jelentős csoportja valójában Rómában keletkezett. Ez a megfigyelés szükségessé teszi, hogy részben újragondoljuk a korai magyarországi humanista könyvkultúra történetét, különös figyelmet fordítva a magyarországi főpapok kuriális kapcsolataira. A királyi könyvtár kéziratának egy másik római eredetű csoportjába tartozik a Battista Mantovano karmelita szerzetes Mátyásnak dedikált, *Parthenice Mariana* című költeményét tartalmazó corvina (Budapest, OSZK, Cod. Lat. 445). E kódex keletkezés- és proveniencia-történetével kapcsolatos eredményeket több év munkájával sikerült összegezni 2017-ben. Lezárult az Andrea del Verrocchio műhelyében 1485-ben készült és Budára küldött fehérmárvány kúttal kapcsolatos kutatás, az újonnan előkerült töredék segítségével sikerült tovább finomítani a mű eszmei rekonstrukcióját és új megfigyelésekkel gazdagítani keletkezésének körülményeit. A Mátyás-kori reneszánsz szobrászat körében további kutatások történtek elsősorban a magyar uralkodó számára Budán, illetve Firenzében dolgozó itáliai mesterek műveinek keletkezéstörténetét vizsgálva. Az előzetes eredmények alapján sikerült új politikai kontextusba helyezni az Andrea del Verrocchio által Mátyásnak készített, Nagy Sándort és Dareioszt ábrázoló, elveszett domborműveket, egyúttal új datálást is javasolva e műveknek. Ugyanebben a tárgykörben sikerült beemelni a budai eredetű, all'antica szobrok közé egy eddig ebben az összefüggésben szinte teljesen ismeretlen, Gregorio di Lorenzónak tulajdonítható domborművet is. A Mátyás-kori reneszánsz szobrászati emlékek, elsősorban a firenzei import művekkel kapcsolatos kutatás a szobrászati emlékeknek az uralkodói reprezentációban betöltött szerepére vonatkozóan és a művészeti mecénatúra szemszögéből értékeli a műveket. Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa kutatásait a 15. század végi miniatúrafestészet tárgykörében végezte, egyrészt egy roueni óraskönyv ikonográfiai sajátosságainak a műfaji összefüggéseit vizsgálta (Párizs ítélete), másrészt a Mátyás számára, vagy környezetére megrendelésére készült

liturgikus kódexek díszítéseivel, illetve korai provenienciájukkal kapcsolatban jutott új eredményekre. Jelentős fejleménynek tekinthetők újabb kutatási eredményei a Mátyás Graduále (Budapest, OSZK, Cod. Lat. 424) miniatúráinak stílusösszefüggéseit illetően, amennyiben sikerült újabb művet társítani a budai megrendelésre készült liturgikus kódexhez, a bécsi Österreichische Nationalbibliothekban őrzött Johannes de Vico-kéziratot. Az Intézet egyik tudományos munkatársa folytatta a Bocskay György kalligráfusról szóló kismonográfiának a megírását. Az egyik legjelentősebb új forrása Bocskay György végrendelete, amely számos, eddig ismeretlen adatot tartalmaz a kalligráfus életére és korabeli kapcsolatrendszerére vonatkozóan – például szerepel benne a temetkezőhelye, amely immár a bécsi Himmelfortklosterrel azonosítható. Egyértelművé vált tovább, hogy Nádasdy Tamás lékai síremlékére Bocskay György készítette a feliratokat, amelyek közül a sírfelirat egy 16. századi kéziratban is fennmaradt a nádor életrajzával együtt. A késő reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások részeként feldolgozásra kerültek a Jagelló-kortól 1572-ig terjedően a magyarországi lovagi tornák és az ezekkel kapcsolatos udvari fesztiválok.

Barokk gyűjtéstörténettel kapcsolatos kutatások

Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa a 17. századi főúri reprezentáció témakörében az Esterházy Pál által írt végrendeleteket tekintette át. A kutatás elsősorban arra irányult, hogy a herceg vagyoni rendelkezéseinek segítségével kövesse végig a fraknoi kincstár (és az Esterházy-hitbizomány) kialakításának történetét, elsősorban abból a szempontból, hogy családtagjaihoz fűződő viszonyának változásai mennyire olvashatók ki a testamentumok szövegéből, illetve az érzelmi változások milyen formában csapódtak le vagyoni rendelkezéseiben. Egy másik kutatás egy eddig szinte teljesen ismeretlen 17. századi nürnbergi gyűjtemény, Hans Septimius Jörger Kunstkammerének rekonstrukcióját lehetővé tevő levéltári forráskutatásra irányult. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa kutatásainak a munkacsoport témakörében végzett része elsősorban Jancsó Imre (1793–1848) erdélyi udvari kancelláriai titkár mindaddig feldolgozatlan gyűjteményeinek feltárására és tudományos feldolgozására irányult. Ez az anyag jelentős részben ma is a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményeiben található (metszet-, térkép- és könyvtár), részben pedig az Österreichisches Staatsarchivban (Haus- Hof und Staatsarchiv). Az Intézet egyik tudományos munkatársa munkája nyomán egyértelművé vált, hogy Károlyi Sándornak kulcsszerepe volt a Károlyi család 18. századi rezidenciális építkezéseiben, a mesterek apró részletekre kiterjedő utasításai alapján dolgoztak, illetve személyében tervezőt is számon tarthatunk, aki javaslatokat készített épületeihez. Károlyi Antal jószágigazgatói, Mlinaricz Antal és Sváby Kristóf levelei hasonlóan jelentős új források, melyek a 18. század második felében a nagykarolyi uradalomban zajló építkezésekről tájékoztatnak. 2017-ben egy többéves, részben a Bolyai János-ösztöndíj, részben egy NKFIH/OTKA-projekt révén finanszírozott kutatási program zárására is sor került. Ez eredetileg egy ismeretlen eredetű, az Esterházy-levéltárból származó, 17. századi festményinventárium szövegének elemzéséből indult ki, és vezetett el számos fontos, ma is közgyűjteményben őrzött műalkotás (Bartholomäus Spranger, Matthäus Gundelach, Hans von Aachen, Christoph Paudiss, Hans Baldung Grien, Joos de Momper stb. művei) azonosításáig. A projekt keretében 2017 folyamán elkészített monográfia fantomképet rajzol egy 17. század végi bécsi műgyűjtőről, lokalizálja gyűjteményének szóródását, végigkíséri képeinek Bécsből Prágán át Párizs és Amszterdam felé vezető útját, és a későbbi tulajdonosok segítségével beilleszti az azonosított festményeket a 17–18. századi műgyűjtés szövetébe. Mivel a tárgyalt művek mind külföldi múzeumokban, illetve magángyűjteményekben vannak, és a forrásközlés, illetve a monográfia mindegyik műre új, adott esetben az eddig ismertnél több száz évvel korábbi provenienciát tesz közzé, a kötet angol nyelvű publikálásának előkészítése is elkezdődött.

19. századi művészettel kapcsolatos kutatások

Az Intézet több tudományos munkatársa közreműködött a nemrégiben átadásának másfél évszázados évfordulóját ünneplő MTA Székház tudományos dokumentációjának és értékleltárának elkészítésében, amely ezentúl a palota bármikor szükséges felújításának állandó segédleteként szolgál. Az Intézet kézikönyv-sorozata a magyarországi és magyar művészet történetét a legújabb tudományos eredmények alapján dolgozza fel: a már korábban megjelent, *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet* c. hiánypótló kézikönyv a magyar művészet tán leginkább dinamikus időszakának korszakalkotó urbanisztikai és életmódbeli forradalmát foglalja össze, új, könnyebben kezelhető, a szakembereknek és a közönségnek is megfelelő módon. A 19. századi építészettörténettel foglalkozó témacsoport legfontosabb közös munkája a fenti előzmény folytatásaként *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet* című kézikönyv kiadásra való előkészítése volt. Többéves munka nyomán elkészültek és végleges formát nyertek a kéziratok. Az igen nagy volumenű munkában a 19. század – építészet, képzőművészet és mentalitástörténeti témacsoport minden intézeti tagja részt vett szerzőként, szerkesztőként, képszerkesztőként vagy lektorként. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója a budapesti Országház kapcsán ért el új eredményeket. A hatalmas, számos műalkotással díszített, igen széles társadalmi és politikai beágyazottságú épület számos aspektusának beható tanulmányozása során lehetőség nyílt a vonatkozó, korábban rendezetlen és nem hozzáférhető, az Országgyűlés Hivatalában őrzött levéltári anyagok kutatására. Az ezek révén összeálló új képet az épület 2017-ben lezárt nagymonográfiájában foglalta össze. Az Intézet egyik tudományos munkatársa az egykori kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum épületeinek és gyűjteményének feltárásával foglalkozott 2014 óta, a hároméves kutatást összegző kötet 2017 tavaszán jelent meg. Az építészettörténet és gyűjtéstörténeti szempontokat egyesítő publikáció a kutatás eredményeinek összefoglalásaként a sajátos feladatú és gyűjtőkörű erdélyi múzeum modernizációs szerepét vizsgálja. A tudományos közösség előtt is mindezidáig jószerivel ismeretlen intézmény a történelmi Magyarország utolsó korszakában a hazai iparfejlesztés sajátos színtere volt, ezt mutatja az is, hogy fennállásának pár évtizede alatt gyűjtési stratégiája jelentős átalakuláson ment át. Modernizációs küldetésének betöltése érdekében bemutatta úgy az iparosság eszközeit, mint szociális szempontok mentén válogatott háziipari tárgyakat és egy elsőrangú modern iparművészeti gyűjteményt. Egy NFKIH/OTKA kutatási program támogatásával megjelent a műgyűjtéstörténeti kutatócsoport *De Signis* című könyvsorozatának 5. kötete, valamint folytatódott további kötetek előkészítése a Balassi Kiadó gondozásában a Henszlmann Imre levelezése és iratai című alsorozat 3. kötetével, az 1865 és 1866. év anyagának sajtó alá rendezésével. Elkészült a *De Signis* nevű adatbázis a Szépművészet Múzeum Antik Gyűjtemény adatbázis-családjával együttműködésben, amely elsősorban a Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény kéziratos és nyomtatott forrásainak, valamint Szilágyi János György a gyűjteményről szóló publikáció kézipéldányainak (azaz a megjelenés után a szerző által margináliákkal aktualizált példányainak) digitalizálását jelentette.

A művészettörténet-írás új eredményei

A Tudománytörténeti Kutatócsoport intézeti tagjai azon dolgoznak, hogy feltérképezzék (és forráskiadások révén megszüntessék) a 20. századi magyar művészettörténet-írás historiográfiájának fehér foltjait. Mindig kitüntetett figyelmet szentelnek a forráskiadásoknak – akár a magyar művészettörténet általános, akár a tudománytörténet speciális forrásairól volt szó – és folytatják azt az elkezdett munkát, amit az *Emberek és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* című kézikönyvvel Intézetük kezdeményezett, különös tekintettel a két háború közötti időszak tudománytörténetére (Pl. Wilde János, Hauser Arnold, Gerevich Tibor életmű- és hagyaték-kiadások). Ehhez a munkához is kapcsolódóan, egy

kutató a fényképtár Gerevich Tibor fotóanyagát dolgozza fel. 2017-es első forráskiadványuk Hauser Arnold világhírű magyar művészettörténész-művészetszociológus korai írásainak kritikai kiadása, melyet a Filozófiai Kutatóintézzel együttműködésben, intézetközi együttműködésben adtak ki, amely egyben a Hauser-projekt lezárását is jelentette. A válogatás a fontosabb szövegtípusokat tartalmazza Hausertől, köztük Hauser korai művészeti kritikáit, melyek a korabeli Budapest kulturális életének keresztmetszetét adják. Esszéken, kiállítás- és műkritikákon keresztül mutatják be azt, hogy hogyan alakult ki Hauser társadalomtörténeti érdeklődése. A megvalósult Hauser-kötet a forrásközlések és Hauserről szóló tanulmányok révén a magyar kultúrtörténet, művészettörténet, művészetelmélet és filozófiatörténet kutatói számára hiánypótló szerepet tölt be. A két korábbi forráskiadványt (Enigma no. 87. és 88.) követően 2017-ben tovább folytatódott a Szilágyi János György hagyatékaival kapcsolatos kutatás. Szilágyi János György (1918–2016) ókortudós, művészettörténész egyike annak a néhány klasszika-archeológusnak, aki nemcsak szűkebb tudományára, de a társadalomtudományok több ágára is maradandó hatást gyakorolt, akár mestere: Kerényi Károly. Kutatócsoportuk munkatársai az Intézet Adattárában őrzött Körner Éva-hagyatékban közel 40 levelet találtak, amelyet előkészítettek forrásközlésre. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa feldolgozta Kós Károly és Papp Aurél festőművész levelezését, amelyet a szatmárnémeti Állami Levéltár őriz. A mintegy száz levél sok fontos adalékot tartalmaz az első világháború utáni évtizedek (1922–1960) romániai, erdélyi politikai és művészeti közélet állapotáról, a többségi állam és a nemzetiségek egyéni módon megítélt viszonyrendszeréről. Kós Károly Papp Aurél festőművésznek az 1922-es választásokon, Szatmáron elszenvedett veresége után írt először, s – kisebb-nagyobb megszakításokkal – a festő-szobrász haláláig leveleztek. Az erdélyi népek (románok, magyarok, szászok) és kultúrájuk, művészetük-művészeik együttműködésében és kölcsönös megismerésében, egymás segítségében bízó s ezért dolgozó Kósnak Papp Aurélra először a kiállított művei (1921) hívták föl a figyelmét. Benne az erdélyi kultúráért önzetlenül és elkötelezetten dolgozó kultúrmunkást látott, akivel meg tudta – és meg akarta – osztani az aktuális politikai nézeteit ugyanúgy, mint az Erdélyi Helikkal kapcsolatos szerkesztői gondjait, kiállítás-szervezési nehézségeit (Erdélyi képzőművészek kiállítása, Kolozsvár, 1930), életvezetési problémáit, s néha még a legbensőbb érzéseit is.

Digitalizációs tevékenység

2017. szeptember 15-én, ötéves munka eredményeként befejeződött az MTA BTK Művészettörténeti Intézet Fényképtára leltározott analóg tételeinek digitalizálása, így az Intézet honlapjáról már online is elérhető és kutatható 80.000 fényképfelvétel. Ezzel a Levéltári Regesztagyűjtemény majd 300.000 tételes anyaga mellett egy újabb gyűjteményük vált szinte teljes egészében elérhető az Intézet honlapján, ilyen módon a Fotótár is áttért az online kutatói kiszolgálásra. A digitalizált gyűjtemény keresőfelületén keresztül elérhető a Fényképtárban őrzött analóg gyűjtemény nagy része: a D jelű 7400 képet tartalmazó diaposzítívok teljes állománya mellett a közel 9400 tételes B jelű zselatinos ezüst képek közül 8400, valamint a 65.000 tételt tartalmazó N jelű negatív állomány nagy része, 64.300 felvétel. A Lexikongyűjtemény magyar, illetve Magyarországon működő művészekről tartalmaz életrajzi és bibliográfiai adatokat, illetve kivágott cikkeket és aprónyomatványokat. A gyűjtemény alapját Szentiványi Gyula cédula- és aprónyomatvány-gyűjteménye alkotja, amely eredetileg a *Magyar Képzőművészek Lexikona* c. kiadványhoz készült. A Szendrei János és Szentiványi Gyula nevével jelzett sorozat első kötete 1915-ben jelent meg, további kötetei azonban nem kerültek kiadásra. Az intézeti gyűjtemények digitalizálási programja keretében a Lexikongyűjtemény anyagából az eredeti Szentiványi-féle lexikon A–H betűkig terjedően elkészült eredeti kéziratát tették közkinccsé 2017 kora őszen. Az Adattárban tovább folyt a közérdeklődésre számot tartó részegységek digitalizálása és nyilvános elérhetővé

tétele: Bende János: *A képzőművészeti egyesületek története (1951–1953)*, valamint 11 periodika mintegy 15030 céduláját tartalmazza, amelyek cím szerint, azon belül évfolyamonként kutathatók. Folytatódott a *Budapest építészeti öröksége – Lipótváros* című intézeti digitális fényképgyűjtemény gyarapítása a Magyar Nemzeti Bank épületének részletes fotódokumentációjának elkészítésével. Az Intézet digitalizációs tevékenysége egyre szélesebb körben ismert, az elérések száma dinamikusan növekszik. Ez a tevékenységük 2017-ben nemzetközi dimenziót is kapott: az Intézet egyik tudományos főmunkatársa képviseli az Intézetet a Herder Institut für historische Ostmitteleuropaforschung, Institut der Leibniz Gesellschaft és a Foto Marburg, Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte által szervezett FoKO (Forschungsinfrastruktur Kunstdenkmäler in Ostmitteleuropa) projektben. Ennek keretében elvégezte az MTA BTK MI Fotótára által a projekt számára rendelkezésre bocsátott fotóanyag (170 digitalizált, fekete-fehér felvétel) és a hozzá tartozó összesen 510 adatlap feltöltését, amelyek már nyílt hozzáféréssel tanulmányozhatók.

b) Tudomány és társadalom

Az MTA BTK Művészettörténeti Intézet szakmai vezetésével működő MTA Művészeti Gyűjtemény mindenkori (éves) alapfeladatai közé tartozik az Akadémia egykori és mai műkincsállományának kutatása és az új eredmények publikálása, amelyet 2017-ben a *#ruhatárvan!* kamarakiállítás-sorozatban tárt a nyilvánosság elé. A közművelődési feladatok részeként a Múzeumok Éjszakája rendezvényen körülbelül 750 fő látogatta meg az MTA Székházat és a Művészeti Gyűjteményt. A *Legyen tiéd a nap műtárgya* kategóriában meghirdetett országos versenyen a Művészeti Gyűjtemény bejutott a legjobb 30 közé Kisfaludy Károly kézzel festett perzsa tolltartóban őrzött kézfejsontjával. Ezek mellett az év folyamán számos tárlatvezetést tartottak a gyűjtemény munkatársai (Építéstörténeti túra; szakvezetés a gyűjteményben; illetve előadást (Képről képre), élő műtárgyinstallációt, KÉP/VERS programot (versrészletek képek előtt), klasszikus zenei koncertet (J. Haydn: op. 20 No. 2 C-dúr vonósnégyes) és Tableau vivant-t (Michel Dorigny-nek a Szépművészeti Múzeumban őrzött *Parnasszus* című festménye, alak- és drapériatanulmányokkal a Képzőművészeti Egyetem tanárainak és diákjainak közreműködésével) szerveztek. A Kulturális Örökség Napjain kb. 400 fő látogatta meg a székházat. A szintén a Művészettörténeti Intézet szakmai vezetésével működő MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény 2017 februárjában új helyszínre, az MTA Humán Tudományok Kutatóházába (MTA HTK) költözött, ezzel párhuzamosan megtörtént a közérdekű muzeális gyűjtemény működési engedélyének módosítása. A gyűjteményt 2017-ben 118 látogató kereste fel, zömében diákok, orvosok, művészetterapeuták. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa az 1950-es és 1960-as évekhez kapcsolódó Csernus-kutatásai mellett foglalkozott az 1960-as és 1970-es évek neoavantgárd művészetével és a kulturális ellenállás fogalmával és annak nemzetközi recepciójával is. Emellett folytatta az Exindex folyóiratban elkezdett és Opus Mirabile-díjjal értékelt elméleti cikksorozatát a kortárs művészet és művészetelmélet témakörében. Olyan jelentős kiállításokat vizsgált meg a kortárs kultúratudomány különféle eszközeivel, mint az Off Biennálé vagy a posztoszocialista művészet és az ökonómia kapcsolatait vizsgáló *Gazdálkodj Okosan!* a Ludwig Múzeumban. 2014-ben az Iparművészeti Múzeum és az MTA BTK Művészettörténeti Intézet kiállítást szervezett Lechner Ödönről *Lechner, az alkotó génius* címmel. Ennek derivátumaként, ugyanilyen címmel tablókiallítást állított össze az Intézet tudományos tanácsadója, amely 2017-ben a budapesti metrókocsokban volt látható, emellett a kiállítást 2017-ben két vidéki városban is bemutatták. Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa oktatóként vesz részt a Matthias Corvinus Collegium – Fiatal Tehetség Programjában, amelynek keretén belül 4 vidéki városban tartott

két egész napos szombati foglalkozást 7. osztályosoknak, *Civilizációk és Művészetek I.* címmel.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

Az Intézet szoros kapcsolatokat ápol a diszciplína két legjelentősebb nemzetközi szervezetével, a CIHA-val (Művészettörténészek Nemzetközi Bizottsága) és a RIHA-val (Művészettörténeti Intézetek Nemzetközi Szövetsége). Az Intézet részt vesz ez utóbbi vállalkozásában, a RIHA Journal nevű nemzetközi online szakfolyóirat megvalósításában, mivel két tudományos munkatársa a RIHA online journal helyi szerkesztőjeként is dolgozik. A Thieme-Becker és a Saur örökébe lépő De Gruyter művészlexikon magyar művészekről szóló szócikkei nagyrészt a Lexikon-gyűjtemény anyagán alapulnak, a lexikon magyar vonatkozású szócikkeit az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa szerkeszti. Az ELTE BTK Művészettörténeti Intézetében működő MTA–ELTE Thesaurus Mediaevalis Kutatócsoport, az MTA BTK Művészettörténeti Intézete, valamint a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 2017. december 8-án Budapesten Tóth Sándor művészettörténész (1940–2007) emlékére szervezett művészettörténeti konferenciát. Az Intézet reneszánsz művészettel foglalkozó munkatársai közül többen részt vesznek az MTA BTK Történettudományi Intézet Lendület Szent Korona Kutatócsoportjának munkájában is; külső tagként elkészítettek egy angol nyelvű tanulmányt, amelyben az 1563-as, illetve az 1572-es pozsonyi magyar királykoronázások ünnepeit és lovagi tornáit mutatják be. Ez évtől az Intézet egyik tudományos munkatársa bekapcsolódott az Osztrák Tudományos Akadémia Institut für Kunst- und Musikhistorische Forschungen-jének hároméves FWF-kutatási projektjébe (Visuelle Kultur der Herrscherrepräsentation in Städten des Habsburgischen Reichs – von Ferdinand I. bis Josef I. (1526–1711), amely osztrák, magyar és cseh kutatók közreműködésével zajlik. A *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* nevű NKFIH/OTKA-projektben az Intézet két tudományos munkatársa vesz részt, egyikük építészettörténeti és iparoktatási kutatásokkal, a másikuk a 19. századi magyar nyelvű építészet- és művészetelméleti források kritikai és tudománytörténeti szerepének vizsgálatával. Az Intézet egyik tudományos munkatársa a 19. századi műtárgymásolatok történetének egyes aspektusait bemutató nemzetközi vándorkiállítást készített elő, ennek részeként együttműködésről állapodott meg a bécsi egyetem Művészettörténeti Tanszékével (Institut für Kunstgeschichte - Universität Wien) és a brüsszeli Musées royaux d'art et d'histoire de Bruxelles, Atelier de Moulage-zsal, illetve 19. századi műtárgyfényképeket őrző hazai intézménnyel (Magyar Képzőművészeti Egyetem, Magyar Nemzeti Múzeum). Az MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény 2017 nyarán a prominens párizsi kiállítóhelyen, a Maison Rouge-ban rendezett kurátori kiállításra (Inextricabilia címen, Lucien Peiry rendezésében) textilmunkákat kölcsönzött. Az Intézet több munkatársának részvételével folytatódott a 60-as évek magyar grafikájának kutatása; az Intézet egyik tudományos főmunkatársa részt vett a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria *Keretek között – A hatvanas évek művészete Magyarországon (1958–1968)* című, a korszak művészetével foglalkozó kiállításának munkálataiban. 2017-ben, részben az Intézet egyik tudományos munkatársa elkészítette Keserü Ilona catalogue raisonnéját, amely a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a Kisterem galériával együttműködésben valósult meg. A kortárs művészet kutatásának keretében az Intézet együttműködik a Translocal Institute-tal, a C3 Kulturális Központtal és a Transzit.hu Közhasznú Egyesülettel. Az Intézet a Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeummal *Tábla/Kép – Festészet a technológiai konvergencia és a globalizáció korszakában* címmel, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum filiájaként működő Kassák Múzeummal *A szürke zónától az ellenzékiességig – A szocialista korszak nonkonform művészete és gyűjteményei* címmel rendezett közösen konferenciát az

Európai Bizottság által támogatott COURAGE nemzetközi kutatóprogram keretén belül. Ezenkívül egyik tudományos főmunkatársa részt vett a RomArchive-nak a budapesti Goethe Intézetben szervezett, *The Image of the Roma in Art History* című konferenciájára beérkező előadástervezetek értékelésében. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa az Art Scene fejezet chapter coordinatoraként működött közre az MTA BTK Történettudományi Intézet által koordinált nagy EU-s pályázat (Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries) készülő kötetében. Az Intézet számos munkatársa vesz részt a hazai és határon túli művészettörténész-képzésben. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója a budapesti Corvinus Egyetemen és a Pécsi Tudományegyetem Breuer Marcell Doktori Iskolájában az építészettörténet és építészetelmélet oktatója, egyik tudományos főmunkatárs 2017 elejétől főállású egyetemi adjunktusként dolgozik az ELTE BTK Művészettörténeti Intézetében. Az egyik tudományos munkatárs óraadó a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, illetve a kolozsvári Babeş Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű művészettörténet tanszékének társult oktatója. Az egyik tudományos munkatárs a Károli Református Egyetem Szabadbölcészlet tanszék művészettörténet szakirányának felelőse. Egy tudományos munkatárs a Színház- és Filmművészeti Egyetem doktori programjában vesz részt. Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa 2017 júliusában felkért oktatóként részt vett a CEU *Summer Study Abroad: Cultural Heritage Studies Program at CEU* nevű nyári egyetemén.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az Intézet folyóirata, az *Ars Hungarica* az NKA folyóirat-kiadási kollégiuma és MTA támogatása alapján évente négy számmal jelenik meg. A 19. századi *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet* című kézikönyv, valamint az *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok*, továbbá *Fülep Lajos műveinek kritikai kiadása IV.* kötetének megjelentetését az MTA Könyvkiadási Bizottsága támogatta. A kézikönyv megjelentetésére további támogatást nyújtott az MTA BTK és a Nemzeti Kulturális Alap.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Beke László – Németh Katalin – Pataki Gábor – Tímár Árpád (szerk.): *Németh Lajos: „Szigetet és mentőövet”. Életinterjú 1986.* Budapest: MTA BTK–MissionArt Galéria (2017)
2. Bubryák Orsolya: *Fantomkép egy 17. századi bécsi műgyűjtőről. A szövegelemzés lehetőségei és korlátai az Esterházy-levéltár egyik festményjegyzékében.* Budapest: MTA BTK Művészettörténeti Intézet (2017)
3. Farbakyné Deklava Lilla: *Schulek Frigyes.* Budapest: Holnap Kiadó, [Az építészet mesterei könyvsorozat] (2017)
4. Borbála Gulyás: *Die Turniere am Hof der ungarischen Könige im 16. Jahrhundert.* In: Stefan Krause – Matthias Pfaffenbichler Hgg.: *Turnier. 1000 Jahre Ritterspiele,* Wien, Kunsthistorisches Museum, München: Hirmer Verlag, 130–153. (2017) MTMT: 3308907 <http://real.mtak.hu/id/eprint/71704>
5. Hornyik Sándor: *A szocialista spektakulum és a magyar „konstruktivizmus”* In: Petrányi Zsolt (ed.): *Keretek között. A hatvanas évek művészete Magyarországon.* Budapest: Magyar Nemzeti Galéria (2017) 84–103. MTMT: 3305003

6. Lövei Pál: A „sárkánylovagok” kőfaragója: Egy 15. századi szobrász-vállalkozó műhelye Budán. In: *Hatalom, adó, jog: Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Weisz Boglárka; Kádas István. Budapest: MTA BTK TTI (2017) 387–485. MTMT: 3248002 (3229047) <http://real.mtak.hu/id/eprint/70656>
7. Markója Csilla, Bardoly István (szerk.) Sümegi György (forráskiad.): *Kós Károly olvasókönyv*, 1–175. Forráskiadvány. Az Enigma Kós Károllyal foglalkozó különszáma (no. 92.), levelek és tanulmányok. (2017) <http://real.mtak.hu/id/eprint/71702>
8. Mikó, Árpád: Fate of the Liturgical Equipment of the Late Medieval Cathedrals in Hungary in the Early Modern Age. In: *Identity and Culture in Ottoman Hungary*. Eds. Pál Fodor, Pál Ács. (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker, Bd. 24.) Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 225–238. (2017) MTMT: 3261598
9. Pócs, Dániel: The History of a Corvina Codex. Battista Spagnoli Mantovano: *Parthenice Mariana*. In: *A Home of Arts and Muses. The Library of King Matthias Corvinus*. (De Bibliotheca Corviniana; Supplementum Corvinianum, 4.) Ed. by Edina Zsupán. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 141–202. (2017) MTMT: 3309609
10. Sisa, József: Architecture, art et industrie : Institutions et enseignement en Hongrie à l'époque du dualisme. *Acta Historiae Artium*, LVIII. 153–165. (2017) MTMT: 3306083, <http://real.mtak.hu/id/eprint/71554>
11. Székely Miklós: *Nemzet, ipar, művészet. A kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum 1887–1918*. [Tanulmányok a nacionalizmus kultúrtörténetéből; 4] Budapest: MTA BTK TI (2017) MTMT: 3280274

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1453 Budapest, Pf. 33
telefon: (1) 224 6700, 224 6782
e-mail: nti@btk.mta.hu; honlap: http://nti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

- Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet alapításának 50. évfordulójára több tudományos esemény rendezése (NKA pályázati támogatással);
- A néprajztudomány kézikönyveinek: *Magyar Népköltészeti Lexikon*, folyóiratainak: *Acta Ethnographica Hungarica*, *Ethnographia*, az Intézet évkönyvének és sorozatainak szerkesztése (MTA KFB pályázati támogatással);
- *Védett területek a szlovén–magyar határ mentén. Az együttműködés és a fenntartható fejlődés kihívásai* címmel közös magyar–szlovén projekt (2017–2020) NKFIH SNN támogatással;
- *Párhuzamos ruralitások; A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben* címmel NKFIH-projekt (2016–2020);
- Történeti és jelenkori társadalomnéprajzi vizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben;
- Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – etnológiai kutatások Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában;
- Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. A történeti és a kortársi szövegfolklor és népi vallásosság jelenségeinek gyűjtése, forrásfeltárásai, népköltészeti szövegkorpuszok bővítése, elemzése;
- „Kelet–Nyugat” kutatócsoport (*Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatosság, változások és kölcsönhatások*; 324214 sz. EKT projekt).

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Kiemelkedő kutatási eredmények

Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet alapításának 50. évfordulója alkalmából tudományos események: kiállítások, tudományos tanácskozások rendezése (NKA pályázati támogatással)

A néprajztudomány akadémiai kutatóhelye 1967. január 1-jén kezdte meg önálló működését. Az alapítás 50. évfordulója alkalmából az NTI több tudományos rendezvényt szervezett. 2017. január 24-én a vári épület utolsó tudományos rendezvényeként megemlékezést tartottak és kamara-kiállítást rendeztek az Intézet munkatársai a kutatóhely alapításának történetéről, annak szakmai, tudománypolitikai háttéréről az NTI igazgatójának, valamint két professor emeritusa és egy senior kutatójának előadásával. A kamara-kiállítás anyagát a kezdeti évek dokumentumaiból (intézeti okiratok, tudományos, beszámoló, kutatási tervek, levelek, fotók alapján) állították össze, egyrészt az NTI Adattárában őrzött iratokból, másrészt az Ortutay-család tulajdonában lévő írott források és fotók felhasználásával.

A Skanzen – Szabadtéri Néprajzi Múzeummal, valamint a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósággal közösen szervezett az Intézet *Szellemi örökségvédelem – kutatási eredmények hasznosulása az örökségesítés folyamatában: elméletek és gyakorlatok* címmel konferenciát 2017. június 3-án a magyarországi szellemi kulturális örökségvédelem szakértőinek, kutatóinak részvételével. A tanácskozás célja annak bemutatása volt, hogy a néprajzi kutatások eredményei miként járulhatnak hozzá a szóban, tudásban, képességekben, szokásokban létező és az élő közösségekhez kapcsolható kulturális gyakorlatok védelméhez, ezek megőrzése miként segíti az önálló kulturális arculattal rendelkező lokális közösségek identitásának megerősítését, ezáltal a kulturális sokszínűség megőrzését. Az Intézet társszervezője volt a rendezvénynek és 3 tudományos főmunkatársa előadója is.

Az MTA Magyar Tudomány Ünnepe programsorozat részeként 2017. november 21-én *A néprajztudomány helye és szerepe a 21. században* címmel tartott konferencia volt az NTI kiemelt programja az alapítás 50. évfordulójára szervezett események sorában. Nagy szakmai érdeklődés kísérte a tanácskozást, jelen voltak a magyar néprajzi kutatás legfontosabb intézményeinek, kutatóhelyeinek munkatársai, valamint a társtudományok művelői. A rendezvényen, az MTA alelnöke és a BTK főigazgatójának köszöntői után az Intézet 11 vezető kutatója tartott előadást egyrészt az elmúlt évtizedek legfontosabb feladatvállalásairól, eredményeiről, másrészt az Intézetben épp lezárult, illetve most folyó kiemelt kutatásokról. A rendezvényhez kapcsolódott egy kamara-kiállítás is, 8 roll-up banneren mutatták be gazdag képanyaggal illusztrálva az alapítás körüli éveket, az Intézet kiemelt kutatásait, a legfontosabb kézikönyveket (Magyar Néprajzi Atlasz, Magyar Néprajzi Lexikon, Magyar Néprajz) és sorozatokat, az intézeti által végzett terepmunkák legfontosabb területeit a Kárpát-medencében és Európán kívül, felvillantották a tudománynépszerűsítés és az örökségvédelem területén a legutóbbi években végzett legfontosabb szakmai feladatokat.

Az Intézet évkönyvének, sorozatainak, a néprajztudomány kézikönyveinek: Magyar Népköltészeti Lexikon, folyóiratainak: az Acta Ethnographica Hungarica, az Ethnographia szerkesztése (MTA KFB pályázati támogatással)

Az Intézet munkatársai 2016-ban kétnapos workshopot tartottak a néprajztudomány és az etnológia/kulturális antropológia központi fogalmáról, alapelvéről: a terepmunkáról. Az előadások tanulmányokká bővülve az NTI évkönyvében jelentek meg. A kötetet 2017-ben a XXIV. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon egy kerekasztal-beszélgetés keretében is bemutatták. Az első terepmunka konferencia sikere, a jelentős szakmai érdeklődés arra ösztönözte az Intézetet, hogy *A néprajzi terepmunka kérdései 2.* címmel újabb konferenciát rendezzen a témában. 2017. február 9–10-én ez volt az első tudományos tanácskozás az MTA új Humán Tudományok Kutatóházában, ahová a BTK intézetei 2017 januárjában átköltöztek. A rendezvényen egyrészt az Intézet további munkatársai közül összesen heten adtak elő, másrészt a szakma többi jelentős műhelyének képviselői. Az előadásokból készült tanulmányok az intézeti évkönyv, az *Ethno-lore* 2017-es évfolyamában jelentek meg – *A terepmunka története – történetiség a terepmunkában, A kutató és a másik, A kortárs terepmunka kihívásai* – tematikus egységekbe rendezve.

Az Acta Ethnographica Hungarica főszerkesztője az Intézet főmunkatársa, de szerkesztőbizottsági tagként, olvasószerkesztőként és szerzőként is meghatározó szerepet töltenek be további intézeti munkatársak a magyar néprajztudomány egyetlen angol nyelvű periodikájának megjelenítésében, ahogy a tudomány szak vezető magyar nyelvű folyóiratának, az *Ethnographiá*nak a szerkesztésében is. Az *Acta* ökológiai tematikus száma

(2017/1.) és a reformtáplálkozással, ökofarmokkal foglalkozó tematikus blokk (2017/2.) az intézeti kutatók vendégszerkesztésével készültek.

Védett területek a szlovén–magyar határ mentén. Az együttműködés és a fenntartható fejlődés kihívásai címmel közös magyar–szlovén projekt (2017–2020) NKFIH SNN támogatással

2017 folyamán az Intézet három kutatója intenzív együttműködés keretében a Szlovén Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének munkatársaival együtt egy közös kutatási programot dolgozott ki, amely a szlovén–magyar határtérségben elhelyezkedő nemzeti parkoknak a társadalmi életet, a helyi gazdálkodók gazdasági lehetőségeit, illetve a határ jelentette kihívásokat és esélyeket befolyásoló tényezőit kívánja számba venni. A kétfordulós nemzetközi pályázati rendszerben sikerült elnyerni az NKFIH hároméves támogatását. Megkezdődtek a terepmunkák és sor került az első közös műhelymegbeszélésre is.

Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben című NKFIH-projekt (2016–2020)

Az Intézet igazgatójának témavezetésével zajló kutatásban a külső résztvevők mellett 3 intézeti kutató vesz részt. 2017-ben Kalotaszegen végeztek egyrészt terepmunkát a külföldi vendégmunkának a lokális közösségek társadalmi és gazdasági életére gyakorolt hatásairól. A szamosháti és Nagykároly környéki falvakban pedig arra törekedtek, hogy átfogóbb képet kapjanak a transzlokális gazdasági stratégiák lokális hatásairól, azaz az érintett településeken megfigyelhető kortárs gazdasági, társadalmi, kulturális jelenségekről (az etnikai átrétegződés, népesség-elvándorlás, a családszerkezet, a munkamegosztás, a társadalmi kapcsolatok, a lokális faluközösség szerkezetének stb. radikális átalakulásáról). A terepkutatásra való felkészülés részeként összegyűjtötték és elemezték a vizsgált településekre vonatkozó másodlagos forrásokat (a községi és a központi archívumokban található levéltári anyagokat, etnodemográfiai, felekezeti, gazdasági stb. statisztikákat).

Történeti és jelenkori társadalomnéprajzi vizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben

A Történeti-néprajzi témacsoport vezetője átfogó tanulmányt készített a nemzeti viseletek témakörében, a Társadalomnéprajzi témacsoport főmunkatársa pedig a táncházas szubkultúra öltözködési divatjáról, életmódjáról, mentalitásáról jelentetett meg írást, mind a kettő az amerikai Berg kiadó *Fashion Theory* folyóirat oroszországi kiadásában látott napvilágot.

Alsópapság, vallásosság és helyi társadalom a Buda-környéki településeken a 19–20. században címmel doktori disszertáció készült, amelynek műhelyvitájára 2017 novemberében került sor.

Az Intézet egyik fiatal kutatói ösztöndíjasa – különféle levéltári források (párt- és kolhozvezetőségi beszámolók, brigádjegyzőkönyvek, ügyészégi és pártfegyelmi iratok), valamint empirikus kutatási anyagok (élettörténeti és tematikus interjúk) segítségével – az 1945 utáni szovjet politikai diktatúra társadalomtörténetével foglalkozik.

Az Intézet egy másik fiatal kutatójának PhD-disszertációja *Rimaiak a gyárak völgyében. Egy salgótarjáni munkáskolónia társadalma az államosítás előtt* címmel a tárgyévben jelent meg. Az Intézet egyik társadalomnéprajzosa a tisztasággal, és különösen a köztisztasággal kapcsolatos, az 1950-es években megfogalmazott általános követelmények összegzése mellett

mindennek gyakorlati megvalósulását vizsgálta két erőteljesen urbanizálódó térség (elsősorban Dunakeszi, valamint Leninváros és a vonzáskörzetébe tartozó települések) példáján keresztül.

Az Intézetbe 2017-ben felvételt nyert fiatal kutatói ösztöndíjas arra a kérdésre kíván választ kapni, hogy milyen társadalmi és politikai diskurzusok részévé vált a néptánc, és hogy ez milyen hatással volt a táncot életető lokális közösségekre az 1945–1956 közti időszakban Magyarországon.

Az Intézet igazgatója évek óta kutatja az amerikai emigráns magyar közösségek életmód- és identitásváltozását az Egyesült Államok közép-nyugati és keleti parti államaiban, tárgyévben összegző tanulmánya jelent meg az amerikai magyarok terepkutatásának sajátosságairól, az amerikai magyar archívumokban kutatható magyar dokumentumokról és az amerikai magyar burdosházak életvilágáról az 1880–1920 közötti sajtó tükrében témákban.

Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben címmel sokéves, „több-szinterű” terepmunka alapján elkészült egy társadalomnéprajzi monográfia kézirat.

A biotermékek fogyasztásának, feldolgozásának és értékesítésének táplálkozáskultúra-vizsgálatát végzi egy korábban hátrányos helyzetű településen egy tudományos főmunkatárs. A jelenkori magyar református felekezeti azonosságtudat elemeit és struktúráit vizsgáló munkatárs *A református emlékezet helyei* címmel két napos nemzetközi konferenciát szervezett.

Megjelent az Intézet egyik tudományos tanácsadójának *The Regional Structure of Hungarian Folk Culture* című monográfiája a münsteri Waxmann Kiadónál. Az Intézet akadémikus kutatóprofesszora, professor emeritusa tudománytörténeti írásainak újabb gyűjteményét állította össze *Magyar népkutatás a 20. században* címmel.

2017-től két kutató is az MTA Prémium Posztdoktori Program támogatásával dolgozik az NTI-ben, egyikük a *Kárpát-medencei kultúrtájak (gyep)gazdálkodása és a kapcsolódó hagyományos ökológiai tudást* vizsgálja, másikuk az *Örökségésítés a mai Kínában* című kutatási témán dolgozik.

Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – terepmunkák, etnológiai vizsgálatok Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában

Az Etnológiai témacsoport vezetője 2017-ben elkészítette az *Acta Ethnographica Hungaricában* korábban megjelent „Up” and „Down”: „Zomia” and the Bru of the Central Vietnamese Highlands. Part I.: Are the Bru „Natives” in Zomia? című cikkének folytatását, amelyben egy jelenleg a nemzetközi tudományos viták középpontjában álló kérdéshez szól hozzá, a délkelet-ázsiai hegyi, illetve síksági népek történeti-politikai kapcsolatának témakörében.

Az Intézet mongolista tudományos főmunkatársa két hazai konferenciát szervezett a PPKE-Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoporttal együttműködve *Terepmunka a Távols-Keleten, valamint Veszélyes vizeken. Konfliktuszónák és biztonsági dilemmák a Távols-Keleten* címmel, továbbá két nemzetközi konferenciát *Mongolian Buddhism in Practice* és *Studies on Mongolian History, Language and Culture* címmel.

Az Intézet három kutatója az Aktion Österreich-Ungarn pályázat támogatásával 2017-ben workshopot tartott a bécsi egyetemen egy esetleges közös osztrák–magyar–cseh–oroszludománytörténeti projekt, *Representations of Indigenous Peoples of the Asian Peripheries of the Russian Empire (Northern and Inner Asia) in the Legacies of Travelers from Austro-Hungary* című kutatás tervéről. A nemzetközi antropológia történetének egy még mindig nem kellően feltárt, elemzett szakasza az a 18. és 19. századi hagyomány, amelyet németül Völkerkunde-nak neveznek. E kutatási örökségnek óriási hatása volt a monarchiabeli és a hazai tudományos elit kutatói szemléletére. A bécsi egyetemmel és a brnói Masaryk Egyetemmel közösen olyan közös kutatási tevékenységet kezdtek 2017-ben, amely az Osztrák–Magyar Monarchia Szibéria-kutatását kívánja pontosabban, mélyebben megérteni. E kutatás keretében idén közös tanulmányt jelentettek meg az *Acta Ethnographica Hungarica* hasábjain. Továbbá kidolgozták egy 2018 tavaszán beadandó NKFIH-projekt alapjait.

Az Intézet két kutatója Almásy György 1900-as és 1906-os kirgiz- és kazakföldi kutatásainak történeti, kultúrtörténeti és néprajzi hátterét kutatta a helyszínen az asztanai Magyar Nagykövetség felkérésére. Másik közös munkájuk Diószegi Vilmos naplójának és leveleinek kiadásra való előkészítése.

Az Intézet finnugrista folklórkutatója *számik az idegenség, rokonság, egzotikum diskurzusában a 19. század második felében és a 20. század elején* témakörben kutatott és publikált.

NKFIH támogatással vendégkutatóként *Az érték és tradíció antropológiája: változó identitások egy dél-etióp nomád közösségben* címmel kutat az Intézet keretei között egy posztdoktor antropológus.

Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában

Az Intézet folkloristái 2017-ben is az Intézet kiemelt kutatási témájaként dolgoztak a készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon* szócikkeinek megírásán.

Két mesekutató az Arany János kritikai sorozat részeként az Arany-család kéziratos mesegyűjteményének szinoptikus kiadását készíti elő. Egyikük *Népmesék és könyvmesék történeti szövegfolklorisztikai vizsgálata a magyar nyelvű nyomtatott írásbeliségben. A Grimm testvérek és Arany László meséinek 19. századi populáris recepciója* címmel NKFIH (2017–2020) posztdoktori pályázatot nyert. 2017-ben az Intézet egyik mondakutató főmunkatársának gyűjtései, publikációinak témái az erdélyi hiedelemmonda anyagra valamint az Ipoly mente narratív hagyományaira koncentráltak. Az Intézet két kutatója is előadó volt a Szent László-év alkalmából *Regnum gemma, Ladislave – Szent László király és kultusza* címmel az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ, a Váci Egyházmegye és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által szervezett konferencián. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa tagja volt a *Tudomány és művészetek a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* című interdiszciplináris kutatási programnak; a 2017-ben befejeződő négyéves projekt lezárásaképpen terjedelmes szöveggyűjtemény készült, amelybe a folklórral, népköltéssel, illetve nemzetkarakterológiával kapcsolatos szövegek válogatását és gondozását végezte. A program keretében került sor a 19–20. század fordulójának egyik legjelentősebb folkloristájára, Sebestyén Gyula életművének újraértékelésére.

A Folklór témacsoport két tagja is részt vett szekcióvezetőként és előadóként az V. Interdiszciplináris Humorkonferencián *humor a diákközlórban*, illetve *tréfás bibliai tudáspróbák a magyar történeti találós-korpuszban* témákkal.

Tanulmánygyűjtemény készült a moldvai állami levéltárakban fellelhető források elemzésével a Moldvában élő katolikus közösségek vallásosságában nyomon követhető jelentősebb folyamatokról, változásokról, az egyházas vallásosság és a népi vallásosság viszonyáról. Az Intézet egyik professor emeritusának tiszteletére tanulmánykötetet állítottak össze az Intézet munkatársának társszerkesztésében, és tanulmányok szerzőiként további intézeti kutatók is közreműködtek.

„Kelet–Nyugat” kutatócsoport (Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatosság, változások és kölcsönhatások; 324214 sz. EKT projekt)

A humántudományokban ritka EU-s ERC pályázati támogatással működik a „Kelet–Nyugat”. Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán elnevezésű kutatócsoport. 2017-től az Intézet befogadta a korábban a PTE keretein belül működő, 18 főből álló kutatói közösséget. Tagjaik a folyamatos könyvtári, levéltári kutatás és terepmunka mellett 2 nagy nemzetközi konferenciát is szerveztek a Humán Tudományok Kutatóházában *Present and Past. Contemporary and historical perspectives in the anthropological study of religious life valamint Verbal Charms and Narrative Genres* címmel, utóbbit 41 résztvevővel 4 világrész 22 országából. A kutatócsoportnak 39 publikációja (5 könyv+34 tanulmány) jelent meg 2017-ben.

b) Tudomány és társadalom

2017-ben a Reformáció 500. évfordulójára a Reformáció Emlékbizottság és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége (NESZ) országos kézműves pályázatot hirdetett meg, a beérkezett pályaműveket a Történeti-néprajzi témacsoport vezetője értékelt, és a válogatott anyagból a Budapest Történeti Múzeum Gótikus termében rendezett kiállítást *A Reformáció történelmi és kulturális öröksége az élő népművészetben. Országos Népművészeti Kiállítás* címmel.

Az Intézet a testi higiénia és a fürdőkultúra történetével foglalkozó főmunkatársa *Tiszta (?) város* címmel interdiszciplináris konferenciát szervezett az MTA Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat részeként az ELTE Néprajzi Intézete és a Magyar Néprajzi Társaság Városnéprajzi Szakosztálya együttműködésével. A tanácskozás 18 néprajzkutató, antropológus és történész közreműködésével sokféle szemszögből mutatott rá arra a kettősségre, hogy a város sokáig a követendő mintát jelentette a vidék számára a higiéniai, test- és szépségápolási kultúra terén, ugyanakkor a nagyváros – szemben az idilli „tisza” faluval – gyakran a szenny, sőt az erkölcsi romlottság megtestesítője is volt. A téma iránti nagy érdeklődést mutatja szakmán túl is, hogy a konferenciához kapcsolódóan egyórás stúdióbeszélgetésre hívták a Kossuth Rádióba a tanácskozás szervezőjét és még két előadóját, köztük az Intézet munkatársát.

Az Intézet kutatói 2017-ben is aktív szerepet vállaltak a tudománynépszerűsítésben, zsűriztek néptánc, népzenei vetélkedőkön, népművészeti kiállítások előválogatásán, tartottak ismeretterjesztő előadásokat, továbbképzést pedagógusoknak, néprajzi gyűjtőknek.

2017-ben Mongólia volt a *Mesterségek Ünnepe*nek díszvendége, az Intézet tudományos főmunkatársa szervezte, felügyelte a szakmailag a rendkívül sikeres rendezvényt, amelyen a mongol nomád kultúra legjellemzőbb kézműves (pl. nemezelés, fémművesség, íjkészítés stb.) termékeit mutatták be. Az Intézet egy másik kutatója pedig a szaha mesterek bemutatkozását szervezte a *Mesterségek Ünnepe* programjában.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

Az Intézet igazgatója és egy tudományos főmunkatársa Mongóliában és Kínában is sikeres megbeszéléseket folytatott a kinti tudományos partnerekkel, az együttműködésekbe bevonták a budapesti Néprajzi Múzeumot is. Az Intézet igazgatója, egyben az MTA BTK főigazgatóhelyettese megállapodott a mongol partnerrel a *Khi-Land projekt* közös megvalósításában, amelynek célja a mongóliai erődített települések és környezetük megismerése tájrégészeti kutatási módszerek alkalmazásával. Pekingben a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Kisebbségi Irodalmak Intézetében a további kutatási együttműködésekről és a közös szakmai folyóirat (*Studies on Cultures along the Silk Road*) kiadásának előkészítéséről tárgyaltak. Az MTA BTK NTI, a Pekingi Magyar Kulturális Központ és a Yulin Városi Kulturális Befektető Iroda a Tongwancheng, hun-kori város erődje mellett kialakítandó kutatóközpontról egyeztettek, a területen a jövőben végzett ásatások előkészítésében, tervezésében, irányításában a kínai partner a magyar félnek is komoly szerepet szán.

A másságrepresentációk Közép-Kelet-Európában témakörben 2010 óta szoros a szakmai együttműködés a Lengyel Tudományos Akadémia kutatóival. Az Intézet tudományos főmunkatársa lengyel és bolgár szerkesztőtársaival tárgyévben tanulmánykötetet jelentetett meg *The Multi-mediatized Other. The Construction of Reality in East-Central Europe, 1945-1980.* címmel. A *Visual Representations of the Other* című, elsősorban kelet-európai kutatókat tömörítő nemzetközi kutatási projekt résztvevői újabb sikeres kutatási pályázatot nyújtottak be Lengyelországban, ennek támogatásával 2017 októberében Varsóban nemzetközi konferenciát szerveztek, amelynek az NTI három tudományos főmunkatársa is előadója volt.

Az Intézet tudományos főmunkatársa *Marie Curie IE ösztöndíja* lejártát követően a University College London: Institute for Global Prosperity keretei között – visiting senior research associate-ként – folytatta a *Power, Law and Culture: The Politics of Arranged Marriage* című projekttel kapcsolatos feladatok ellátását, valamint a *Global Network for the Study of Arranged Marriage* szervezését.

Az Intézet nyolc ország (Kína, Bulgária, Lengyelország, Mongólia, Oroszország-Jakutia, Szerbia, Szlovénia, Ukrajna) akadémiai intézeteivel, kutatóhelyeivel működik együtt bilaterális egyezmények keretében. Ezekon az országokon kívül Észtországban, Németországban, Romániában, Vietnamban kutattak tárgyévben az intézet munkatársai, összesen 229 napot töltöttek határon túli terepmunkán, konferencián, levéltári és könyvtári kutatómunkán. Az NTI 6 országból (Bulgária, Románia, Szerbia, Ukrajna) fogadott kutatókat, akik összesen 37 napot töltöttek Magyarországon. A költözés miatt a beutazások száma a korábbi évekhez képest kevesebb volt, hiszen sem könyvtári, sem adattári munkára nem volt lehetőség.

A Néprajztudományi Intézet munkatársai a BTK valamennyi interdiszciplináris kutatócsoportjában: a *Magyar Óstörténeti Témacsoportban*, a *Médiatudományi Kutatócsoportban*, a *Nemzetudat-kutatás Multidiszciplináris Kutatócsoportban* aktívan közreműködnek konferencia-előadásokkal, publikációkkal, a *Vidéktörténeti Témacsoport* kutatásaiban különösen nagy létszámban, összesen öten.

2017-ben 7 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban, az ELTE BTK Néprajzi Intézetében, az ELTE BTK Mongol és Belső-ázsiai Tanszékén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kínai Tanszékén, a PTE Néprajz és Kulturális Antropológia

Tanszéken, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegedi Tudományegyetemen a Choreomundus Nemzetközi Masters Etnokoreológia Program keretében, a SZTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, valamint a Sárospataki Református Teológiai Akadémián. Jó néhányan végeztek vendégoktatói tevékenységet hazai és külföldi felsőoktatási intézményekben.

Az Intézet könyvtára 2017-ben az új épületbe költözés miatt sajnálatosan az egész évben zárva volt, könyvállománya ezért mindössze 92 tétellel gyarapodott és a 160 cserepartnernek összesen csak 31 kötetet sikerült személyesen átadni, mert csomagküldésre nem volt lehetőség.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az MTA BTK NTI és a Skanzen – Szabadtéri Múzeum alapításának 50. évfordulójára rendezett programok: konferenciák, kiállítások megvalósítására (l. részletezve a II/a pontban). NKA 106107-010-80 Szerződésállomány: 5 M Ft

ARRS NKFIH SNN 2017 szlovén–magyar együttműködési pályázatra benyújtott *Védett területek a szlovén–magyar határ mentén. Az együttműködés és a fenntartható fejlődés kihívásai* tárgyú, SNN 126230 azonosítószámú projekt. Szerződésállomány: 36 M Ft összegű, Futamidő: 2017.09.01.–2020.08.31.

Folklor és modernizáció Kína mongol és más északi kisebbségeinek körében MTA bilaterális Futamidő: 2017–2018

Az Ethno-Lore XXXIV. kötetének kiadása – MTA KFB 13/2017. Szerződésállomány: 700.000 Ft

Életmód és Tradíció sorozat 16. kötetének kiadása: Báti Anikó: *Változások a táplálkozáskultúrában a város peremén.* Néprajzi tanulmányok. KFB-074/2017. Szerződésállomány: 665.000 Ft

Representations of Indigenous Peoples of the Asian Peripheries of the Russian Empire (Northern and Inner Asia) in the Legacies of Travelers from Austro-Hungary címmel workshop szervezése Bécsben az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány támogatásával.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh Balázs (főszerk.) – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán (szerk.) Vendégszerkesztők: Mészáros Csaba – Vargyas Gábor: *Ethno-Lore, Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet évkönyve XXXIV.* Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 358 p. (2017) <http://real.mtak.hu/73636/>

2. Borsos Balázs: *The Regional Structure of Hungarian Folk Culture.* Münster–New York: Waxmann, 436 p. (2017)

3. Iancu Laura: *Peremlében. Tanulmányok a moldvai katolikusok vallásosságáról.* Budapest: Lucidus Kiadó, 240 p. (2017) <http://real.mtak.hu/70872/>

4. Várkonyi-Nickel Réka: *Rimaiak a gyárak völgyében. Egy salgótarjáni munkáskolónia társadalma az államosítás előtt.* (Néprajzi Értekezések 6.) Sorozatszerkesztő: Turai Tünde. Szerkesztő: Ispán Ágota Lídia. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 216 p. (2017) <http://real.mtak.hu/73615/>

5. Magyar Zoltán: *Mátyás király narratív hagyományköre. Típus- és motívumindex.* Budapest: Balassi Kiadó, 287 p. (2017) <http://real.mtak.hu/73640/>

6. Kamila Baraniecka-Olszewska – Dagnosław Demski – Anelia Kassabova – Ildikó Sz. Kristóf (szerk.): *The Multi-mediatized Other. The Construction of Reality in East-Central Europe, 1945-1980*. Budapest: L'Harmattan, 630 p. (2017)

7. Szilágyi Zsolt – Csiky Gergely – Lhagvasuren Erdenebold – Harmath András – Jambajantsan D. Amina – Tolnai Katalin: *Khi-Land project. Mongolian – Hungarian Archaeological Research*. Budapest: Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for the Humanities, 30 p. (2017) <http://real.mtak.hu/73709/>

8. Fülemlé Ágnes (főszerk.): *Acta Ethnographica Hungarica* 62 /1-2. sz. (2017) <http://real-j.mtak.hu/11224/>

- Borsos Balázs, Babai Dániel vendégszerkesztők 2017/1. tematikus szám: Ecological Anthropological Research in Hungary.
- Babai Dániel – Borsos Balázs: Ecological Anthropological Research in Hungary. Foreword. *Acta Ethnographica Hungarica*, 62(1): 7–30. (2017)
- Babai Dániel: “If You Got a Forest, You Got Gold.” The Joys and Woes of Forest Use in Gyimes (Eastern Carpathians, Romania). *Acta Ethnographica Hungarica*, 62(1): 163–186. (2017)
- Babai D., Ulicsni, V. & Avar Á.: Conflicts of Economic and Cultural Origin between Farmers and Wild Animal Species in the Carpathian basin – an Ethnozoological Approach. *Acta Ethnographica Hungarica*, 62(1): 187–206. (2017)
- Borsos Balázs: Ecology + Anthropology = Ecological Anthropology? *Acta Ethnographica Hungarica*, 62(1): 31–52. (2017)
- Borsos Balázs: Ecological Concepts and Categories in Ecological Anthropology. *Acta Ethnographica Hungarica*, 62(1): 53–68. (2017)
- Bági Anikó vendégszerkesztő 2017/2. – Organic Farm, Organic Food. Steps Towards a Sustainable Agriculture (with Hungarian and Slovenian Examples) 267–388.
- Bági Anikó: An Introduction to the thematic block. *Acta Ethnographica Hungarica*, 2017/2. 269–275.
- Anikó Bági: From Hernádszentandrás to BioSzentandrás. An Example of a Sustainable Bio-farm in Hungary. *Acta Ethnographica Hungarica*, 2017/2. 277–294.

9. Balogh Balázs: Передумови, можливості на перспективі досліджень сучасності: міркування щодо діяльності і планів Інституту етнографічних досліджень Угорської академії наук. ЛЕСЯ МУШКЕТИК: СУЧАСНА УГОРСЬКА ЕТНОЛОГІЯ: ОСЕРЕДКИ, НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПЕРСОНАЛІЇ. Монографія. Київ: Institut Mistetstvoznavstva, Folkloristiki ta Etnolohii im. M. T. Rilskoho, 211–220. (2017) <http://real.mtak.hu/73639/>

10. Bednárík János: Tradierte Zugehörigkeiten. Generationenübergreifende Aspekte ungarndeutscher Identität in Deutschland. In: Szentiványi Réka – Teleky Béla (szerk.): *Brüche – Kontinuitäten – Konstruktionen: Mitteleuropa im 20. Jahrhundert*. Wien: New Academic Press, 211–244. (2017) <http://real.mtak.hu/65848/>

11. Domokos Mariann: 'If You Come to Hungary...' Folklore, Digital Media and European Migrant/Refugee Crisis. In Anthony Bak Buccitelli (szerk.): *Race and Ethnicity in Digital Culture: Our Changing Traditions, Impressions, and Expressions in a Mediated World*. II. Praeger ABC-Clio 329–352. (2017)

12. Fülemlé Ágnes: Monarchi v nacionalnoj odezsde. Sozdanie nacionalnovo obraza pridvorah evropejskij monarchov XIX veka. *Theoria Modi (Теория Моды: одежда, тело, культура, Saint Petersburg)* 30–87. (2017)

13. Ispán Ágota Lídia: Cultured Way of Life Depicted in the Hungarian-Language Press. In: Dagnosław Demski – Anelia Kassabova – Ildikó Sz. Kristóf – Liisi Laineste – Kamila Baraniecka-Olszewska (szerk.): *The Multi-Mediatized Other: The Construction of Reality in East-Central Europe, 1945–1980*. Budapest: L'Harmattan, 326–355. (2017) <http://real.mtak.hu/73708/>
14. Каталин Юхас: От народного костюма до «этно-дизайна» – модные тенденции в фольклористическом движении «танцхаз» в позднесоциалистической Венгрии. *Международный журнал Теория Моды – Одежда Тело Культура Зима* (№ 46) 2017–2018. 12–45. English summary: 336–337. (2017)
15. Sz. Kristóf Ildikó: „The social background of witchcraft accusations in early modern Debrecen and Bihar County.” In: Gabor Klaniczay – Eva Pocs (ed.): *Witchcraft and Demonology in Hungary and Transylvania*. Basel: Springer International Publishing AG, 13–89. (2017)
16. Tamás Ildikó: The colors of polar light: Symbols in the construction of the Sámi national identity. In Szilárd Tóth – Rosa Kirillova – Sulev Iva (eds): *Vabaduse kontsept Ida-Euroopa kirjandustes. Võro Instituudi toimõndusõq*. Publications of Võro Institute, 1406-2534; 32 Võru: Võro Instituut, 11–55. (2017) <http://real.mtak.hu/73638/>
17. Vargyas Gábor: „Up” and „down”: „Zomia” and the Bru of the Central Vietnamese Highlands. Part II.: Fleeing the State or Desire for Modernity? Reflections on Scott and Salemink. *Acta Ethnographica Hungarica* 2017/2 441–463. <http://real.mtak.hu/73621/>
18. Borsos Balázs: Sűrű leírás – operacionális modell – hipermediális elemzőkörnyezet. A magyarázat szerepe a néprajztudományban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Megértés és megértetés. A magyarázat a bölcsészettudományokban*. Budapest: Gondolat, 76–95. (2017) <http://real.mtak.hu/74425/>
19. Borbély Sándor: Időtapasztalat a terepen. A történeti (historikus) megértés módszertani paradigmája a magyarországi néprajzi kutatásban. In: Balogh Balázs (főszerk.) – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Mészáros Csaba – Vargyas Gábor (szerk.): *Ethno-Lore, Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet évkönyve*, XXXIV. 31–81. (2017) <http://real.mtak.hu/73728/>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
telefon: (1) 224 6700; fax: (1) 224 6719
e-mail: benko.elek@btk.mta.hu; honlap: <http://ri.btk.mta.hu/hu/>

I. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

Az MTA BTK Régészeti Intézete az egyetemes régészeti kutatás korszerű tudományos szempontjai, valamint a magyarországi régészeti emléktárhelyek konkrét kérdései mentén végezte munkáját 2017-ben is. Az Intézet feladatának tekinti, hogy meghatározó szerepe legyen kiemelkedő hazai és nemzetközi régészeti kutatásokban, e célból több vezető hazai és európai kutatóintézettel stratégiai partnerséget alakított ki. Szerepet vállalt az egyetemi oktatásban és a PhD-képzésben is. Folytatódtak a nagy projektek, többek között a bronzkort vizsgáló Lendület-pályázat formájában, és egy interdiszciplináris NKFI-projekttel a középkori környezettörténet kutatásában. E munkák révén kiszélesedett a régészetnek a természettudományokkal való együttműködése, a terepmunkában a roncsolásmentes módszerek alkalmazása, elmélyült a radiokarbon keltezés elméleti háttérének kutatása, folytatódott az archeogenetikai laboratórium eszközparkjának és vizsgálati módszereinek megújítása, kutatási témáinak kiszélesítése.

A Régészeti Intézet munkájának súlypontját a neolitikum, a rézkor, a bronzkor, az antik kortól az Árpád-korig terjedő időszak (benne a germán és az avar kor, a Karoling-kor és a honfoglalás kor), valamint a középkor és a kora újkor (török kor) jelenti. E hagyományos kutatási ágak művelése mellett átfogó, a magyarországi régészet egésze szempontjából alapvető munkálatokat is előmozdított, így a Magyarország Régészeti Topográfiája újraindítását és tematikus tanulmánykötetek szerkesztését, egy-egy kutatási terület részletes áttekintésével. Folytatódott az intézeti évkönyv (Antaeus) és az Acta Archaeologica Hungarica folyóirat, továbbá a Hereditas Archaeologica Hungarica magyar–angol könyvsorozat szerkesztése.

Az Intézetnek sok munkáját kötötte le az új telephelyre történő költözés és a jó munkakörülmények kiépítése, továbbá a BTK-n belüli tudományos önállóságának definiálása és megőrzése.

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Ősrégészeti témacsoport

Az őskori kutatás fókuszában a kronológia, kerámiastílusok, technológiai innovációk értelmezése, a népességváltozások, az életmód bioarcheológiai vizsgálata, a komplex tájrégészeti módszerek alkalmazása állt. A kutatások háttérét számos nemzetközi program (European Research Council [ERC]; Deutsche Forschungsgemeinschaft [DFG]; Lengyel Kutatási Alap), stratégiai együttműködés, így például a Német Régészeti Intézet Römisch-Germanische Kommission-nal fenntartott kapcsolat (RGK) biztosítja. A hazai együttműködések mellett munkájukat a Nemzeti Kutatási Alap (NKA) és az NKFIH támogatásával végzik. Az újkőkori Alsónyék-projekt a Shanghai Archaeology Forumon bekerült a világ 10 legjelentősebb Field Discovery projektje közé. A bronzkort kutató Lendület Mobilitás Kutatócsoport második éve kiváló minősítést kapott. A munkatársak az

archeogenetikai programok keretében az őskori Európát érintő népességváltozásokat és a ló háziasításának kérdését vizsgálták, megjelent és közlésre elfogadott Nature cikkek társszerzői, további projektek társszervezői. Résztvevői az Intézet modern topográfiai kutatásainak.

Az újkőkor kutatása a Dél-Dunántúl régiójára koncentrált. Alsónyék lelőhely feldolgozása az RGK részvételével folytatódott. A település leleteinek értékelését egy új adatbázis kialakításával és 3D szkenneléssel folytatták. A Kr. e. 6–5. évezred temetkezéseit nagy mintaszámú abszolút kronológiai elemzéssel vizsgálták egy ERC-projekthez kapcsolódóan. A szarvasmarhatartásra alapozott újkőkori gazdálkodás kialakulását ERC-projekt résztvevőiként tanulmányozták. NKFI-program keretében folytatódott a Délkelet-Dunántúl komplex kutatása. Tolna-Mözsön régészeti feltárást, Baranya, Somogy, Tolna megye három régiójában intenzív lelőhely-felderítést végeztek a települési hálózat megismerésére. Nemzetközi konferenciát szerveztek a baranyai régió kutatásáról.

A Kárpát-medence késő rézkori temetőinek relatív kronológiai kérdéseit egy tanulmányban elemezték, a folytatásra NKFI-pályázatot nyújtottak be. A gödörsíros kultúra kurgánjának feltárásáról szakcikkekben számoltak be és partnerek voltak egy ERC-pályázat kidolgozásában.

A bronzkor kutatói sokrétű nemzetközi és hazai együttműködés és a Lendület-kutatócsoport keretében dolgoztak. Kutatásuk három fő irányához kapcsolódóan kiemelkedő eredmények születtek a bioarcheológia területén a Kr. e. 3. évezred vándorlásai kapcsán. Jelentős előrelépés történt a hamvasztott emberi maradványok kronológiai és antropológiai elemzésében, továbbá bizonyos betegségek (tbc, lepra) kimutatásában. Bekapcsolódtak egy dinamikus fejlődő kutatási irányzatba a réz/ón nyersanyagforgalom és metallurgiai kérdések körében. A tájrégészeti kutatások tovább bővültek feltárások és roncsolásmentes vizsgálatok által, elsősorban Közép-Magyarország régiójában. A kutatások kiterjedtek a statisztikai, térinformatikai, petrográfiai módszerek összetett alkalmazására; a textil, a gender, a kognitív és a gyász régészete irányába, intenzív ismeretterjesztéssel kiegészülve. Elkészült a bronzkor kutatás jelenlegi helyzetét átfogó tanulmánykötet. A késő bronzkor/kora vaskor temetkezéseit vizsgálták, előkészítettek egy genetikai projektet.

A témacsoport két munkatársa PhD-fokozatot szerzett, és készülöben van 4 további PhD-dolgozat.

Ókori és népvándorlás kori régészeti témacsoport

A témacsoport az ókori civilizáció egyes nagy témáit és a népvándorlás kori hatalmi, gazdasági és kulturális átalakulásokat kutatja. A klasszikus görög szobrásztermesterek azonosítását célzó NKFI-projekt a „mesterkéz-attribúció” módszerével a korábban 3D-szkennelt szobrok statisztikai elemzésével és a berlini gipszmásolat-gyűjtemények felmérésével folytatódott. A pannoniai késő római lelőhelyek kerámiájának feldolgozása több jelentős publikációt eredményezett. A dél-pannoniai temetők társadalomtörténeti értékelésére egy MS Access adatbázis készült: a somogyiszi temető adatfelvétele és revíziója megtörtént. A lelőhely értékelését egy SPSS statisztikai program használatával végezték el. Az adatbázis öt újabb temető adataival bővült. A Seuso-munkabizottság tevékenységét az Intézet egyik kutatóprofesszora vezeti. A kincs művészettörténeti elemzése kapcsán elkészült a kiállítási katalógus egyik fejezete.

A Pontus-vidék kora középkori kereskedelmének átalakulásáról önálló kötet jelent meg, ami a Kárpát-medence kapcsolatrendszerét is új megvilágításba helyezi. Folytatódott a késő ókori temetkezési szokások krisztianizációjának kutatása. Új összefoglalás jelent meg a hun kori

üstökről, és a kora népvándorlás kori alföldi telepkutatásról. A szőládi langobard temető régészeti és bioarcheológiai feldolgozása nemzetközi együttműködésben történik. Megtörtént a budakalászi avar temető leletanyagának katalógizálása és a fémleletek archeometriai vizsgálata. A kora avar kori népi és kulturális viszonyokat, Bizánc és Itália közötti kulturális kapcsolatokat tárgyalja két összefoglaló feldolgozás. Monográfia jelent meg a budakalászi avar temetőben talált vadászjelenetes fémkorsóról és jelentőségéről a késő antik toreutikában. A kora avar kori övgarnitúrák több típusának feldolgozása is megszületett.

Az eurázsiai sztyeppe népek kulturális átalakulását vizsgálja egyes régészeti leletcsoportok és az írásos források elemzésével az NKFIH és az osztrák Wissenschaftsfonds közös kutatási programja. A Mongol Tudományos Akadémiával együttműködésben a „Belső-Ázsia a pre-mongol korban” c. projekt keretében Kharbukhbalgas lelőhelyen terepbejárásokra, felmérésekre és légifelvételek készítésére került sor, az előzetes eredményekről publikációk születtek.

A „Hatalom és kultúra” NKFI-program keretében folytatódott a Zala-völgyi avar kori birtuális temetők adatbázisának összeállítása, és a közép-Tisza-vidéki kora népvándorlás kori leletanyag feldolgozása. Megtörtént a Zalavár-Hadrianus zarándoktemplom sírjaiból vett minták radiokarbon vizsgálata Zalavár-Várszigeten ebben az évben is folytatódott a feltárás. Két tanulmány készült el a Bíborbanszületett Konstantin utasítására összeállított „A birodalom kormányzásáról” címet viselő traktátus magyar fejezeteinek vizsgálata keretében.

A témacsoport keretében három PhD-értekezés készül.

Honfoglalás kori, középkori és kora újkori régészeti témacsoport

A témacsoport a honfoglalás korától a kora újkorig terjedő időszakot vizsgálja, nemzetközi kitekintéssel, a klasszikus rokontudományok és a természettudományok módszereit is alkalmazva.

A honfoglalás kort a kereszténység felvételéhez, a viselethez, az állatcsont- és tojásmellékletekhez, és a 10. századi nyugati kalandozásokhoz kötődő kutatások jellemzik. Egy kutató Bolyai Ösztöndíját a korai keresztény térítés emlékeiről írt könyvkézirattal zárta. Bioarcheológiai oldalról is folytatódott a korai magyarság keleti és európai kapcsolatainak a vizsgálata. Egy 2017-ben lezárult NKFI-pályázatból kinőtt kutatási irány a 9–10. századi Kárpát-medencei kerámiával foglalkozik. E munka fontos eredménye Visegrád Karoling kori előzményeinek kimutatása. A Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei c. leletkorpusz számára elkészült Nógrád megye leleteinek monografikus feldolgozása. Az Árpád-kori kutatásokat a településtörténethez és a kerámiához kapcsolódó vizsgálatok mellett egy kiadásra előkészített könyvkézirat gazdagítja („Byzantinische oder byzantinisierende Raumgestaltungen kirchlicher Architektur im frühárpádenzeitlichn Ungarn“).

Folytatódott a Pilis-hegység középkori emlékeinek, elsősorban a pilisi ciszterci monostor régészeti és építészeti anyagának feldolgozása. Megjelent egy a témához kapcsolódó kiállítási katalógus. A monostor vízgyűjtő tava területén szondázó talajfúrás és terepmodellezés történt. Elkészült a Holl Imre-emlékkönyv, a tanulmánykötet megírásában és szerkesztésében a témacsoport több munkatársa is részt vett. Pest megye őskori és középkori földvárainak feldolgozása (NKFI-pályázat) keretében számos objektum bejárására, műszeres felmérésére, geofizikai kutatására és drónos légifényképezésére került sor. A török kor és a kora újkor régészeti kutatása épületek, várak, a városi topográfia és a piacterek, valamint a kerámia elemzése köré koncentrált. Kiemelkedő a csókakői vár és Dombóvár-Gólyavár ásatása.

A középkori Kárpát-medence környezettörténetét vizsgáló interdiszciplináris NKFI-projekt keretében folytatódott a korábban fűrt minták több szempontú elemzése. Kiemelkedően fontos a bisztrai láp (Gyalui-havasok) vastag rétegsora, amely a radiokarbon-mérések szerint a kora népvándorlás korától napjainkig folyamatos üledéksort alkot, és amelytől – együttműködve az MTA CsFK Földtani és Geokémiai Intézetével – komoly klímátörténeti eredmények várhatóak. Jelentősen előrehaladt az esztergomi középkori érseki konyha állatsont-maradványainak feldolgozása.

Az újraindult MRT munkálatok Hódmezővásárhely északi határában folytak. A témacsoport több tagjának tanulmányával és részben szerkesztésében elkészült és megjelent a „Magyarország Régészeti Topográfiaja. Múlt, jelen, jövő” c. tanulmánykötet, amely az MRT sorozat modernizációjának kérdését és az új feladatokat, módszereket tekinti át. A számos témát felölelő tájrégészeti konferencia egyik szervezője a témacsoport tagja volt.

Egy fiatal kutató az MTA által szervezett „Fiatal kutatók félidőben” c. konferencián szekciójában a legjobb előadásnak járó elismerést nyerte el. A témacsoport tagjai tartották 2017 első szemeszterében az ELTE BTK Régészettudományi Intézete középkoros főkollégiumát, egy munkatárs a PPKE habilitált oktatója lett. A BMGE-n elkészült egy posztgraduális diplomamunka.

Egy kutató leadta PhD-disszertációját, ketten dolgoznak rajta.

Bioarcheológiai és környezetrégészeti témacsoport

Az Archeogenetikai laboratórium 2017. évi munkáját nagyban meghatározta az MTA HTK épületébe való átköltözés és a technológiák adaptálása az újonnan kiépített laboratóriumba.

A laboratórium egyik munkatársa jelentős nemzetközi folyóiratokban publikált tanulmányokat. Ezek a kutatások nemzetközi együttműködésben zajlottak és a neolitikum, a rézkor-bronzkor, valamint az Ibériai-félsziget őskori ethnogenetikai kapcsolatait érintették, és teljes-genom analíziseken alapulnak. Az ELTE új ösztöndíjasa elkezdte kutatását 7–10. századi sztyeppe mintákon. A bronzkori kutatásokat végző Lendület-csoporttal közösen bronzkori tömegsírok archeogenetikai vizsgálatára került sor. A laboratórium szakemberei nemzetközi NKFI kutatási téma keretében sikeresen szekvenáltak és tipizáltak kora avar előkelők sírjaiból vett mintákat. A bioinformatikus munkatárs réz- és bronzkori lovak domesztikációját vizsgálta, részben ERC-keretek között. A genetikus kollégák sikeresen végeztek shotgun-szekvenáláson alapuló nemmeghatározást. Vaskori és népvándorlás kori pályázatok előkészítése zajlott a jénai Max Planck laboratórium bevonásával. Az Intézet az MTA Infra-pályázatán forrást nyert a laboratórium légtechnikai rendszerének karbantartási munkáira.

A paleoantropológiai kutatások keretében elkezdődött az alsónyéki neolitikus temetkezések adatainak kiértékelése. A paleoantropológus munkatárs részt vett a bronzkoros Lendület-csoport munkájában is. Befejeződtek a magyar őstörténeti mintavételek, jelentős orosz konferencián számolt be kolléga a projekt eddigi eredményeiről. Az archeozoológus munkatárs saját NKFI-projektjét önálló, megjelent monográfiával zárta, késő rézkori-kora bronzkori témakörben. Befejeződött a délkelet-dunántúli régió neolitikus lelőhelyei állatsontanyagának feldolgozása, részben NKFIH-támogatással.

Két munkatárs környezetrégészeti célú kutatásokat, többek között terepi, roncsolásmentes felderítést igénylő méréseket végzett, mikrorégiós, földvárkutató és környezetrégészeti

projektekhez kapcsolódva. Ezekben a vizsgálatokban sokat segítettek az MTA Infra-pályázaton elnyert újabb eszközök.

A laboratórium fiatal kutatói ösztöndíjasa PhD-fokozatot szerzett, egy másik fiatal kutató sikeres PhD-félidei beszámolót tartott.

Dokumentációs és Műtárgyvédelmi témacsoport

Az új telephelyre költözéskor az adattári tároló bútorok már elkészültek, így az Intézet számos munkatársának segítségével rövid időn belül helyükre kerültek a gyűjtemények. Ez összesen 15–20 tonna dokumentációs anyag átszállításával és elrendezésével járt. Folyamatos munkát jelent az Intézet jelenlegi és elhunyt munkatársaitól visszakerülő dokumentációs anyag elrendezése. Ebben az évben is folytatódott a régi anyagok feldolgozását megkönnyítő segédletek és táblázatok elkészítése.

A restaurátor műhelyben az alsónyéki lelőhely kerámiaanyagán dolgozott egy restaurátor, egy további munkatárs a zalavári fémléleteket tisztította. A Művészettörténeti Intézet fényképésze 947 leletfotót készített 35 munkanapon. A grafikuműhely továbbra is 3 fős létszámmal dolgozott az intézeti kiadványok és a kutatók egyéb publikációinak illusztrációs anyagán.

Az MTA BTK Régészeti Intézet Könyvtára

A könyvtár jelenleg 78 032 darab könyvtári egységet tartalmaz, a gyűjtemény bekerülési értéke meghaladja a 160 millió forintot. Könyvtárunk állománya a 2017-es évben 493 db könyvtári tétellel gyarapodott. Az állománygyarapodás legnagyobb része cseréből származó dokumentum, amihez több elhunyt munkatárs könyv- és különlenyomat-gyűjteménye járult. A csereállomány 3 intézeti kiadvánnyal bővült. A nemzetközi kiadványcsere-megállapodások keretében a könyvtár nagyobb mennyiségű intézeti kiadványt küldött külföldre, ennek postaköltsége másfél millió forint volt. A költözést követően, az év első felében az új könyvtár kialakítása, berendezése tette ki a munka jelentős részét. Az új könyvtár 2017. június 5-én nyitotta meg kapuit. Mivel az új könyvtárépületben a raktározási lehetőségek korlátozottak, ezért 2017-ben folytatódott a duplum- illetve cserekiadványok apasztása. Ez az elhúzódó munka elsősorban dokumentumcsere, illetve ajándékozás keretében (vidéki és budapesti múzeumok számára) zajlik.

b) Tudomány és társadalom

Aktuális tudományos feladatai mellett az Intézet kezdeményezőként részt kíván venni a hazai és a nemzetközi tudományos közéletben, az egyetemi oktatásban, az örökségvédelemben és a tudományos eredményeket a társadalom felé közvetítő disszeminációban. Az intézmény három akadémikussal és egy nem-akadémikus közgyűlési képviselővel részt vesz az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának munkájában. Munkatársai számos testületben és bizottságban töltenek be tagságot, ahol tudományterületek kapcsolódásán, a határon túli tudomány és kultúra kérdéskörén túl a társadalmat közvetlenül foglalkoztató kérdésekben is állást kell foglalni (Nemzeti Hauszmann-terv Társadalmi Testület, Seuso-munkabizottság, Árpád-ház Program). Az Intézet részt vesz az Ásatási Bizottság munkájában és az örökségvédelemmel kapcsolatos jogalkotást megelőző egyeztetéseken. Nagy hangsúlyt fektet arra, hogy kutatásainak eredményeit a művelt laikus közönség felé is közvetítse. A kutatói közösség több olyan általános figyelemre igényt tartó munkát is publikált, amelyek a nemzettudat és honismeret gyarapodásához járulnak hozzá, bevallott céljuk a széles körben terjedő tévtanok tudományos igényű kritikája is. Fontosnak tartja, hogy minél szélesebb

rétegek ismerjék meg a modern régészet tevékenységének azon oldalát is, amely a természettudományokkal karöltve tevékenykedik, és alkalmazza a 21. századi műszeres vizsgálatokat. Több kutatási programjába szervesen beépült például a Közép-Európa felé irányuló migráció és akkulturáció kérdésköre, amelyet olyan úttörő technológiákkal kutat, mint az archeogenetika. Az Intézet munkatársai egyre nagyobb súllyal vannak jelen internetes felületeken és a közösségi média azon területein, amelyek hagyományos módon egyre kevésbé megszólítható korosztályokat érnek el. Rendezvényei a korábbi évekhez hasonlóan nyilvánosak voltak, szakmai programjait (a Magyarország Régészeti Topográfiaja program korszerűsítése, kutatói és támogatói bázisának kiszélesítése, Magyarország környezet- és tájrégészeti kutatása) a hivatásos szakmai közegen messze túlmutató társadalmi érdeklődés övezte.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

Az Intézet összesen 4 nemzetközi, valamint 8 hazai tudományos és nyilvános rendezvényt szervezett önállóan, illetve együttműködő partnerekkel. A hazai rendezésű események közül különösen fontos, programadó jelleggel bírt *A megújuló Régészeti Intézet a HTK-ban* című intézetnyitó rendezvény, amelyen az Intézet bemutatta új telephelyét és aktuális kutatási irányait a magyar és a nemzetközi régészet, az örökségvédelem különböző szakterületein tevékenykedő, számos intézményt képviselő vendégeinek. Több korszak kutatóinak fóruma volt a *Történeti táj – tájrégészet: eredmények és perspektívák a magyarországi tájrégészeti kutatásban* című, több napos tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében, az MTA Humán Tudományok Kutatóháza új épületegyüttesében. A bronzkori kutatásokkal foglalkozó Lendület Mobilitás Kutatócsoport és a BTK Történettudományi Intézet Lendület Középkori Gazdaság Kutatócsoportja *Mixtura texturalis. Ember és textil a Kárpát-medencében* címmel rendezett sikeres közös konferenciát. További konferenciák és műhelybeszélgetések kapcsolódtak az Intézet folyamatban lévő NKFI-projektjeihez. Az intézményben rendszeresen a könyvbemutatók. Széles szakmai közönséget vonzott a *Magyarország régészeti topográfiaja. Múlt-jelen-jövő* című, szakmai előadásokkal egybekötött könyvbemutató. Nemzetközi rendezésű eseményei közül szintén NKFI-programhoz kapcsolódott a pécsi Janus Pannonius Múzeummal közösen megrendezett *At the Gates of the Balkans – Prehistoric Communities of the Baranya/Baranja Region and the Adjacent Areas* című nemzetközi konferencia, egy további műhelykonferencia a hamvaszásos temetkezések európai elterjedésének tematikájában kibontakozó magyar–olasz–osztrák együttműködésnek biztosított fórumot. Német és török kollégák mellett intézeti kolléga volt a társrendezője egy őskori építészettel foglalkozó szekciónak az Európai Régészek Szövetségének 23. éves gyűlésén, Maastrichtben (Hollandia).

Az Intézet 23 külföldről érkezett és 3 hazai vendégkutatót fogadott hat hónapnál rövidebb időre. Egy külföldi kolléga (Christian-Albrechts Universität zu Kiel) 7 hónapig kutatott az Intézetben. Munkatársai közül 9 kutató végzett külföldi szakmai munkát vezető egyetemeken és kutatóintézetekben (Römisch-Germanische Kommission, Frankfurt; Universität Wien, Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie, München; Archäologische Staatssammlung München; Ludwig-Maximilians-Universität München; Albert-Ludwigs-Universität Freiburg; University of Oxford, Department of Classics; Stockholms Universitet, Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet; Max Planck Institute For The Science of Human History; The Orlando Group, Toulouse; Mongol Tudományos Akadémia Történeti és Régészeti Intézete, Ulánbátor, Mongólia; Shandan Régészeti Múzeum, Gansu, Kína). Két szakembere két hazai intézményben dolgozott vendégkutatóként (Magyar Nemzeti Múzeum-Mátyás Király Múzeum, Visegrád; Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár).

Az Intézet munkatársai több felsőoktatási intézményben fontos szerepet játszanak az egyetemi oktatásban, doktori iskolák munkájában. Kutatási programjaik egyúttal BA/BSc-, MA/MSc- és PhD-dolgozatok alapját képezik, számos fiatal kutató számára a mobilitás egyetlen lehetőségéent. Rendszeres felsőoktatási tevékenységet 11 kutató végez, akik az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Debreceni Egyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a Szent István Egyetem oktatói.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

„Történeti táj – tájrégészet: eredmények és perspektívák a magyarországi tájrégészeti kutatásban” c. konferencia rendezése (2017. november 6–7.), Nemzeti Kulturális Alap Örökségvédelem Kollégiuma, 350 000 Ft támogatás. A rendezvény kettős célt szolgált. Bemutatta a hazai régészeti kutatás azon ágait/tendenciáit, melyek hozzájárultak a tájrégészeti módszerek és az arra jellemző komplex táj szemlélet magyarországi meghonosodásához és főbb irányainak kialakulásához, ugyanakkor átfogó körképet kívánt nyújtani a legfrissebb eredményekről, melyek kijelölik a hazai kutatás helyét a nemzetközi tájrégészeti diszciplínában.

„MTA BTK Régészeti Intézet DNS-laboratóriuma korábban elnyert légtechnikai rendszerének karbantartása”, 2017. február, MTA Infra-pályázat 2017. február, 6 000 000 Ft. Mivel a laboratóriumot az Intézet költözése miatt csak 2017. nyár elejére sikerült működésbe állítani, az pályázat keretében kivitelezendő feladatokat az MTA Pénzügyi Főosztály jóváhagyásával 2018. év elejére halasztottuk. A karbantartási munkák kiterjednek a tisztatér-labor és a postPCR-részleg légtechnikai rendszerének tisztítására, ami az épület átadásakor elmaradt, valamint a szűrő- és UV-csövek több garnitúrájának cseréjére.

„Geodéziai-topográfiai, valamint terepi-felderítési műszerpark bővítése”, 2017. november – 2018. június 31., MTA Infra-pályázat, 2017 ősz, 9 700 000 Ft. Az Intézet korábbi Infra-pályázatain beszerzett geodéziai-topográfiai, valamint terepi-felderítési műszerparkjának bővítése keretében a mintavételi fúró jobb kihasználásához szükséges motoros kiegészítő berendezés, valamint a korábban elnyert terepi geodéziai műszerkészletből még hiányzó elemek beszerzése 2018 elején.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Bánffy E, Jakucs J, Köhler K, Marton T, Oross K, Osztás A: Buried in mud, buried in clay: specially arranged settlement burials from in and around the Danubian Sárköz, Neolithic southern Hungary. In: Bickle P, Cummings V, Hofmann D, Pollard J (eds.): The Neolithic of Europe: papers in honor of Alasdair Whittle. Oxford: Oxbow (2017) pp. 47–61. ISBN: 978-1-78570-654-7 (print); 978-1-78570-655-4 (digital)
REAL: <http://real.mtak.hu/74108/>
2. Bondár M, Zalai-Gaál I: „PHASEN” – „PERIODEN” – „ZEITSCHNEIDEN”. Zur Chronologie der spätkupferzeitlichen Nekropolen im Karpatenbecken. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 68 (2017) pp. 5–46.
REAL: <http://real.mtak.hu/57518/>
3. Kreiter A, Marton T, Gomart L, Oross K, Pánczél P: Looking into houses: analysis of LBK ceramic technological change on a household level. In: Burnez-Lanotte L (ed.): Matières à penser: Raw materials acquisition and processing in Early Neolithic pottery

productions. Séance 11 de la Société préhistorique française. Paris: Société préhistorique française (2017) pp. 111–132. ISSN: 2263-3847. ISBN:2-913745-2-913745-72-5.
REAL: <http://real.mtak.hu/74109/>

4. Bollók Á: Christians, Christianity and the ‘Northern Barbarians’ in Late Antiquity and the Early Middle Ages. In: Ebanista C, Rotili M (eds.): Dalle steppe al mediterraneo. Popoli, culture, integrazione. Atti del Convegno internazionale di studi Fondazioni e rituali funerari delle aristocrazie germaniche nel contesto mediterraneo Cimitile-Santa Maria Capua Vetere, 18-19 giugno 2015. Atti del Convegno internazionale di studi Oriente e Occidente fra tarda antichità e medioevo popoli e culture dalle steppe al Mediterraneo Cimitile-Santa Maria Capua Vetere, 16-17 giugno 2016. Napoli: Guida Editori (2017) pp. 423–442. REAL: <http://real.mtak.hu/74127/>
5. Csiky G: The Transformation of Pontic Trade from Late Antiquity to the Middle Ages. Transport vessels from the Archaeological Museum of Sinop. Archaeolingua, Series Minor 40. Budapest: Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences (2017) 181 p. ISBN: 978-963-9911-96-3.
REAL: <http://real.mtak.hu/74514/>
6. Masek Zs: A fresh look at Hunnic cauldrons in the light of a new find from Hungary. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 68 (2017) pp. 75–136.
REAL: <http://real.mtak.hu/74111/>
7. Török L: The Periods of Kushite History fom the Tenth Century BC to the AD Fourth Century. Studia Aegyptiaca Supplements 1. Budapest: Ízisz Alapítvány (2015) 143 p. ISBN: 978-963-12-3680-4.
REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadálya van.
8. Vida T: Die frühbyzantinische Messingkanne mit Jagdszenen von Budakalász (Ungarn). Budapest: Institut für Archäologie, Forschungszentrum für Humanwissenschaften, Ungarische Akademie der Wissenschaften (2017) 267 p. ISBN: 978-615-5254-07-9.
REAL: <http://real.mtak.hu/74497/>
9. Benkő E: A pilisi monostor alapítása és építéstörténete. In: Bárány A, Benkő E, Kárpáti Z (szerk.): Pilisi gótika. II. András francia kapcsolatai. Debrecen–Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum (2016) pp. 99–112. ISBN: 978-963-508-837-9. REAL: <http://real.mtak.hu/74141/>
10. Benkő E, Bondár M, Kolláth Á (szerk.): Magyarország régészeti topográfiája: múlt, jelen, jövő. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 2017. 571 p. ISBN:978-963-9911-98-7.
REAL: <http://real.mtak.hu/74516/>
11. Kovács Gy: Oszmán erődítmények a Dél-Dunántúlon. Gondolatok Szigetvár-Turbék régészeti kutatásához. In: Pap N, Fodor P (szerk.): Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013–2016 között. Pécs: Pannon Castrum Kft (2017) pp. 49–66. ISBN: 978-963-12-8482-9.
REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadálya van.
12. Langó P, Bede I, Guillaume S: Un guerrier magyar dans les Alpes françaises. Nouvelles données sur les contacts transalpins au début du Xe siècle. Bulletin de liaison - Association française d’archéologie mérovingienne 41 (2017) pp. 117–118. ISSN 0755-630. REAL: <http://real.mtak.hu/74144/>
13. Benkő E, Kovács Gy, Orosz K (szerk.): Mesterségek és műhelyek a középkori és kora újkori Magyarországon. Tanulmányok Holl Imre emlékére = Crafts and Workshops in Hungary during the Middle Ages and the Early Modern Period. Studies in Memory of

Imre Holl. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet (2017). Sajtó alatt. ISBN: 978-615-5766-01-5. REAL-link még nem megadható.

14. Zatykó Cs, Szilágyi M, Szabó M (szerk.): Történeti táj – tájrégészet: eredmények és perspektívák a magyarországi tájrégészeti kutatásban. Absztrakt kötet. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet (2017) 86 p. Konferencia helye, ideje: Budapest, MTA HTK, 2017. november 6–7. ISBN: 978-615-5254-08-6. Teljes dokumentum: http://ri.btk.mta.hu/images/01_Tajregeszeti_absztrakt_compressed.pdf
REAL: <http://real.mtak.hu/74114/>
15. Lipson M, Szécsényi-Nagy A, Mallick S, Pósa A, Stégmár B, Keerl V, Rohland N, Stewardson K, Ferry M, Michel M, Oppenheimer J, Broomandkoshbacht N, Harney E, Nordenfelt S, Llamas B, Mende B G, Köhler K, Oross K, Bondár M, Marton T, Osztás A, Jakucs J, Paluch T, Horváth F, Csengeri P, Koós J, Sebők K, Anders A, Raczky P, Regenye J, P. Barna J, Fábíán Sz, Serlegi G, Toldi Z, Nagy E Gy, Dani J, Molnár E, Pálfi Gy, Márk L, Melegh B, Bánfai Zs, Domboróczki L, Fernández-Eraso J, Mujika-Alustiza J A, Fernández C A, Echevarría J J, Bollongino R, Orschiedt J, Schierhold K, Meller H, Cooper A, Burger J, Bánffy E, Alt K W, Lalueza-Fox C, Haak W, Reich D: Parallel palaeogenomic transects reveal complex genetic history of early European farmers. Nature 551:(7680) pp. 368–372. (2017) REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadálya van.
16. Szécsényi-Nagy A, Roth C, Brandt G, Rihuete-Herrada C, Tejedor-Rodríguez C, Held P, García-Martínez-de-Lagrán Í, Arcusa M H, Zesch S, Knipper C, Bánffy E, Friederich S, Meller H, Bueno Ramírez P, Barroso Bermejo R, de Balbín Behrmann R, Herrero-Corral A M , Flores F R, Alonso F C, Echevarria J J, Rindlisbacher L, Oliart C, Fregeiro M I, Soriano I, Vicente O, Micó R, Lull V, Soler Díaz J, López Padilla J A, Roca de Togores M C, Hernández P M S, Jover M F J, Lomba Maurandi J, Avilés Fernández A, Lillios K T, Silva A M, Magalhães Ramalho M, Oosterbeek L M, Cunha C, Waterman A J, Roig Buxó J, Martínez A, Ponce Martínez J, Hunt Ortiz M, Mejías-García J C, Pecero Espín J C, Cruz-Auñón B R, Tomé T, Carmona Ballesteros E, Cardoso J L, Araújo A C, Liesau von Lettow-Vorbeck C, Blasco Bosqued C, Ríos M P, Pujante A, Royo-Guillén J I, Esquembre Beviá M A, Dos Santos Goncalves V M, Parreira R, Morán Hernández E, Méndez Izquierdo E, Vega y M J, Menduiña G R, Martínez Calvo V, López Jiménez O, Krause J, Pichler S L, Garrido-Pena R, Kunst M, Risch R, Rojo-Guerra M A, Haak W, Alt K W: The maternal genetic make-up of the Iberian Peninsula between the Neolithic and the Early Bronze Age. Scientific Reports 7:(1) pp. 1–15. (2017) REAL: <http://real.mtak.hu/74129/>
17. Gál E: Animals at the dawn of metallurgy in south-western Hungary. Relationships between people and animals in southern Transdanubia during the Late Copper to Middle Bronze Ages. Budapest: Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences (2017) 288 p. ISBN: 978-963-9911-92-5. REAL: <http://real.mtak.hu/74515/>
18. Köhler K, Marcsik A, Zádori P, Biró G, Szeniczey T, Fábíán Sz, Serlegi G, Marton T, Donoghue H D , Hajdu T.: Possible cases of leprosy from the Late Copper Age (3780-3650 cal BC) in Hungary. PLoS ONE 12(10): e0185966. Teljes dokumentum: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185966> REAL: <http://real.mtak.hu/74130/>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1453 Budapest, Pf. 33

telefon: (1) 224 6755; e-mail: tti.titkarsag@btk.mta.hu

honlap: www.tti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

A 2012. január 1-jén érvénybe lépett akadémiai szervezeti átalakítás és intézeti igazgatóváltás eredményeként 2017-ben is a folyamatosság és a változás jellemezte az Intézet működését. A munka folyamatosságát gátolta, de a teljesítményt nem gyengítette az új épületbe költözés. A *korábbi eredményekre építve* az Intézet 2017-ban is az alapvető kézikönyvek készítését, az őstörténettől 1990-ig terjedő időszak egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazott magyar történetére vonatkozó alapkutatások végzését (különös figyelemmel a forráskiadásra), az eredmények szakszerű, széles körű (külföldi és hazai) publikálását és a magyar társadalomtörténeti gondolkodás formálását tekintette legfontosabb feladatának. Az Intézet hosszú távú alapkutatásokat szervez és végez, biztosítja az infrastruktúrát a kutatási eredmények gyors és magas színvonalú publikálásához. Rendezvényei (intézeti előadások, műhelytanácskozások, fiatal kutatók fóruma) a tervezett, folyamatban lévő és lezárt kutatásokról szóló beszámolókkal és műhelyvitákkal, újonnan megjelent művek bemutatásával, kisebb-nagyobb konferenciákkal járulnak hozzá e feladatok ellátásához. Hagyományainak megfelelően az Intézet biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények és folyóiratok (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *The Hungarian Historical Review*) működésének infrastrukturális hátterét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást.

A *változtatás* fontos eleme az, hogy az egyéni kutatások mellett az elmúlt öt év során a korábbinál nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos, projektformában, sikeres pályázatok keretében végzett munka. A projektek a történettudomány nagy nemzetközi témáihoz illeszkednek, és megvalósításukhoz egyre több a magyar és nemzetközi pályázatokon elnyert forrás. 2017 során a legnagyobb szakmai elismerést és társadalmi visszhangot a Lendület-pályázat keretében a magyar politikatörténetben különös fontosságú uralkodókoronázások és a Szent Korona históriájával kapcsolatos, 2012-ben indult kutatás kapta, amelyet 2017. január 1-jei hatállyal az MTA elnöke véglegesített. Több jelentős külső forrás támogatja a 16–17. századi oszmán terjeszkedéssel kapcsolatos, szintén igen tág hazai és külföldi visszhangot kapott kutatást, és 2017-ben is folytatódtak a 2015-ben konzorciumvezetőként elnyert igen széles körű nemzetközi együttműködést igénylő Horizon 2020 pályázatuk (*COURAGE: Kulturális ellenállás és ellenkultúra. Az ellenzékiesség öröksége az egykori szocialista országokban*) munkálatai. Igen sikeres, nagy nyilvánosságot élvez az *MTA BTK Trianon 100 Lendület kutatócsoportjuk* tevékenysége. A kutatóhely különösen sok energiát fordított az idegen nyelvű (angol, francia, német, olasz, horvát, szerb, szlovák) publikációkra, míg angol nyelvű szakmai folyóirata 4 számát tette közzé.

Az Intézet lényeges célkitűzése társadalmi súlyának növelése és a történeti közgondolkodás, az ún. nyilvános történelem (*public history*) szakavatott befolyásolása. Ennek elsődleges eszköze az intézeti központi honlap, valamint egyes projektek honlapjai. Ezek nem csupán az Intézetben dolgozó kutatókról és az ott folyó kutatásokról, hanem intézeten kívüli konferenciákról, publikációkról, a nemzetközi, valamint a hazai történetírást foglalkoztató aktuális kérdésekről is tudósítanak. Az általános és középiskolai történelemoktatást

támogatják az év során, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézettel kötött szerződés keretében készült tananyagok és történelmi atlaszok. A nemzetközi konferenciák közül különösen nagy visszhangot kapott a kiegyezés 150. évfordulójával kapcsolatos rendezvény.

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

A **középkori témacsoport** legjelentősebb eredménye, hogy elkészült a világi archontológiai kézikönyvsorozat késő középkori részének második kötete. Ez a rendelkezésre álló forrásanyag teljességének feldolgozásával ad minden korábbinál pontosabb képet a késő középkori Magyar Királyság megyéit irányító ispánok (valamint az alispánok és szolgabírák) személyi összetételéről és annak változásairól, megalapozva ezzel további intézmény-, politika- és társadalomtörténeti vizsgálatokat. Megjelent a témacsoport-vezető monográfiája az 1315 és 1342 között létezett Druget-tartomány történetéről, a témacsoport egy tagjának válogatott jogtörténeti írásait összegyűjtő tanulmánykötet, továbbá a témacsoport több tagja szerepet vállalt (szerkesztőként, illetve szerzőként) a Nagyvárad és Bihar megye középkori történetét bemutató, Nagyváradon, román nyelven megjelent két tanulmánykötet létrehozásában.

Igen eredményes munkát folytatott a jelentős részben a témacsoport munkatársaira támaszkodó és a témacsoport egyik munkatársa által irányított **MTA BTK Lendület középkori magyar gazdaságtörténeti kutatócsoport**, amely számos tárgyi forrás elemzése révén volt képes az írott forrásokat újszerűen értelmezni magyar, angol és lengyel nyelvű publikációiban. Sok olyan tárgyat tártak fel régész kollégák bevonásával, amelyek a gazdaság- és kereskedelem-történet számára fontos információkat hordoznak, sőt – írott források hiányában – egyes kutatási kérdések megválaszolása során szinte csak ezekre támaszkodhatunk. Így például a textilzárjegyek származási helyének azonosítása megerősítette azon áruk jelenlétét a középkori Magyar Királyságban, melyekre írott forrásaink is utalnak, ugyanakkor segítségükkel számos olyan árut lehetett azonosítani, mely ez idáig ismeretlen volt. A Magyar Királyságba érkező textilárak köre és minden bizonnyal a kereskedelem volumene is sokkal szélesebb volt tehát, mint ahogy azt a kutatás eddig tudta. Mindez érdemi hozzájárulás a középkori Magyarország európai helyének, kapcsolatrendszerének tárgyyszerű megértéséhez.

A **kora újkori témacsoport** kutatásai között továbbra is fontos helyet foglal el Magyarország és az iszlám viszonyának vizsgálata a különböző korszakokban. Ennek keretében tanulmány készült Magyarország első világháború előtti Bosznia-politikájáról, amelynek ma különös aktualitást kölcsönöz a Gül Baba-komplexum felújítása. A témacsoport feltárta annak a magyar parlamenti döntésnek az előzményeit, amely 1916 januárjában az elismert vallások közé iktatta az iszlámot. Az iszlám magyarországi jelenlétének és hatásainak további aspektusait világították meg a szigetvári türbe-kutatások. Ezek során kiderült, hogy a bosnyák-horvátok 16–17. században muszlim hiten lévő része egészen a 20. századig megőrizte hódoltság kori állapotának egyes emlékeit. Köztük ma is találkozhatunk olyanokkal, akiknél a csoport kizárólagos identitásképző erő, egyben a horvátságtól való elhatárolódás viszonyítási pontja. A szigetvári és rigómezei csatahelyek összehasonlítása azt mutatta, hogy nagy érzelmi, illetve mozgósító erővel rendelkező emlékhelyekről van szó. A 2017-es ásatások eredményeként napvilágra kerültek az egykori derviskolostor alapjai. A turbéki templomnál végzett kutatások egyértelműen bizonyították, hogy a templom helyén nem állhatott Szulejmán sírja.

A témacsoport angol nyelvű tanulmánykötetet publikált Berlinben a hódoltság kori Magyarország identitás- és kulturális kérdéseiről. A tanulmányokból az rajzolódik ki, hogy az alapidentitás a kora újkorban nem jelentett olyan kizárólagosságot, mint a későbbi időkben. Az identitások sokfélesége különösen jellemezte az oszmánok világát, ahol a 15–16. században a dinasztikus identitás vált meghatározóvá, miközben a török etnikai tudat lehanyatlott, és csak a 20. század elején éledt újjá. Szomorú tény, hogy középkori magyar építészeti és művészeti örökségünk pusztulásához nemcsak a hódítók, hanem elődeink is alaposan hozzájárultak. A hódítókkal folytatott szakadatlan harcok ugyanakkor a magyar nemzeti tudat megerősödéséhez vezettek már a hódoltság korában.

A témacsoport monográfiát jelentetett meg a 16. század közepének egyik legbefolyásosabb államférfijáról, Fráter Györgyről, aki Buda eleste után az ország elszakított részeinek a Habsburg-uralkodóház alatti egyesítésére törekedett, s ehhez az Oszmán Birodalom, a bécsi udvar tisztségviselőit, sőt a magyar főurakat is felhasználta. A kutatás során fény derült arra, hogy a Magyar Királyságot kettészakító váradi béke létrehozásában (1538) György barát és Wese lundí érsek titkos magánegyezkedésének is nagy szerepe volt.

A Báthory-kor (1571–1613) erdélyi ércbányászatáról folytatott alap kutatások rámutattak, hogy a korabeli erdélyi pénzügyigazgatás jóval differenciáltabb volt, mint azt korábban gondolták, és a fejedelmi ellenőrzés több szinten működött. Az is új megállapítás, hogy a fejedelmek személyi döntései nagymértékben befolyásolták az egyes tisztségek kialakulását, de nem számítottak kizárólagos tényezőnek. A máramarosi régió késő középkori – kora újkori társadalomtörténetéről megállapítható, hogy a 15. század második fele és a 17. század eleje közötti időszak először nyitott utat a társadalmi felemelkedésre (azaz a nemességhez és birtokhoz jutásra) a közrendű lakosság számára, mégpedig az uralkodói hivatalnokai állások révén, s hogy ezt a szerepet a 16. század közepén kialakuló Erdélyi Fejedelemség kormányzata is átvette. A 17. századi társadalomtörténet új megközelítésű feldolgozása rámutatott, hogy egy 17. századi eperjesi polgár, Madarász György miként tett kísérletet arra, hogy beleszóljon a nagypolitika alakulásába. A reformáció emlékévéhez kapcsolódva a témacsoport új eredménye, hogy a reformáció emlékezete a 16. században nem képezte a történetírás tárgyát; ez csak a 17. században kezdett megváltozni, miután a protestáns egyházak 1608-ban törvényes státust kapnak, s a fellángoló hitvitákban már előkerülhetett a reformáció mint vitatéma. A *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)* c. monográfia a német Konfessionalisierung elméletéhez kapcsolódva megállapította, hogy a rekatolizáció két nagy szakaszra osztható: előbb egy erőteljes, erőszaktól sem mentes beavatkozásra került sor az egyházmegyei falvakban, városokban, majd a 17. század végére a törvényekkel szabályozott és koordinált szellemi expanzió hozott jelentős eredményt.

A témacsoport keretében tovább folytatódott a 18. század legnagyobb „államleírásának”, Bél Mátyás *Notitiájának* kritikai kiadása: Fejér, Tolna, Somogy és Baranya vármegyék leírásának kritikai kiadása jelent meg, közülük Baranya és Somogy eddig semmilyen formában nem volt ismert. Megjelentették Raimondo Montecuccoli *Mémoires* című munkáját francia nyelven, valamint Lotaringiai V. Károly herceg 1683 és 1689 közötti hadjáratainak részletes naplóját, és komoly franciaországi kutatást folytattak a mű recepciójával kapcsolatban.

Szerkesztőként részt vettek a Rómában, a Viella Kiadónál megjelent, a római nemzeti templomok történetét vizsgáló kötet munkálataiban. A kötet megállapította, hogy Rómában az európai nemzetek különböző szakrális intézményeiken keresztül voltak jelen, és ez a

hangsúlyozottan nemzetközi közeg jelentős mértékben járult hozzá a nemzetek – így a magyar nemzet – önazonosságának formálódásához is.

A **Szent Korona kutatócsoport** 2017-ben immár véglegesített státuszban sikeresen folytatta kutatói, publikációs és tudományos ismeretterjesztő munkáját. Közben levéltári és múzeumi alap kutatásaik Közép-Európa-szerte folytatódtak, egy szlovák nyelvű tanulmánykötetet (a kora újkori koronázásokról és temetésekről) és egy francia nyelvű kritikai kiadást (Lotaringiai Károly herceg magyarországi hadjáratainak naplójáról) tett közzé. Több tucatnyi magyar nyelvű tanulmányuk mellett a kutatók a legjelesebb francia (*Revue d'histoire diplomatique*) és német szakfolyóiratokban (*Historisches Jahrbuch*), valamint egy nagyszabású cseh történeti kézikönyvben (*Habsburkové 1526–1740: Země Koruny české ve středoevropské monarchii*. Praha 2017) is publikáltak.

Több tucatnyi konferenciaszereplésük közül kimagasló a kutatócsoport felfedezéseiről Cambridge-ben tartott nagyelőadás, továbbá a tudomány ünnepén Kolozsvárott megnyílt magyar–román kétnyelvű koronázási emlékkiállítás. A kutatói team egyik tagja 2016-ban megjelent monográfiájáért (*Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban, 16–18. század*) Klaniczay Tibor-díjban részesült.

Az **újkori témacsoport** egyik fő feladata a 2013 őszén indult *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* című, NKFIH támogatású program lezárása volt. A projekt keretében az év során tanulmánykötetet jelentettek meg a magyar nacionalizmus kultúrtörténetéről, valamint szöveggyűjteményt publikáltak a 19. századi nemzeti tudományos önmeghatározásokból. A projekt keretében elkészült és részben annak anyagi támogatásával megjelent a „*Vagy jóni fog*”. *Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben* című monográfia, és kiadásra kész a *Nemzeti vagy transznacionális történelem* című, 2018-ban megjelenő kötet is. A négy éves kutatás fő eredményeként megjelent hat kötet, benne két monográfiával. Több száz, a projekt keretében készült folyóirat- vagy kötetben közre adott tanulmányt publikáltak. Konferenciáik és workshop jellegű tanácskozásaik száma 10, ebből három nemzetközi jellegű volt. A projekt gazdag empirikus tudásanyaggal szolgált a nemzetállam-építést kísérő és olykor megalapozó tudományos törekvésekről. A kulturális nacionalizmus 19. századi hazai története így módon legitím történeti témává lett.

A témacsoport szinte minden tagja részt vesz legalább egy, nemegyszer több kutatási projektben. Így az Eötvös József levelezésének kiadását előkészítő projekt tanulságai szerint háromszor több a dokumentumok száma, mint eddig tudtuk. Az év során az 1848. évi miniszteri levelezés anyagát dolgozták fel. A Vállalkozói kultúra Magyarországon a 19. században c. projekt, amely az 1869. évi pesti csődöket vizsgálta, igen gazdag anyagot tárt fel a vállalkozói kultúra magyarországi terjedéséről. A 2017-ben befejeződött kutatás eredményeként hamarosan monográfia készül a kérdésről. Egy földrajztudományi kutatókkal közösen megvalósuló projekt a 19. századi statisztikai felmérésekből állít össze adatbankot. Eddig több millió adatot rögzítettek, 500 térkép is készült ezek alapján, és számos cikket tettek közé a témában.

A **Horthy-korszak témacsoport** tevékenységében az 1919–1944 közötti korszakot feldolgozó háromkötetes kézikönyv munkálatainak beindítása jelentette az elmúlt év legfontosabb hozadékát. A *trianoni Magyarország a tradíció és modernitás határán* címmel az NKFIH által támogatott négyéves programba a csoport minden tagja bekapcsolódott. Rajtuk kívül kilenc másik magyarországi kutatóhelyről további 30 kutató vállalt szerepet a munkálzatban. A

korszak legfontosabb társadalom-, gazdaság-, művelődés-, politika-, eszme- és kisebbségtörténeti folyamatait, illetve külön kötetben a korszak nemzetközi kapcsolatait vizsgáló vállalkozás első féléve az egyes témakörök belső műhelyvitáival vette kezdetét.

Az első világháború kelet-közép-európai nacionalizmusainak következményeit elemző NKFIH–OTKA-projekt záróévébe érkezett. Megjelent a kutatás nemzetközi konferenciájának eredményeit közreadó kötet: ez a régió nemzetépítési folyamatainak párhuzamait és konfliktusait elemzi. Elkészült a kutatás angol nyelvű tanulmánykötetének kézírata, amelyet a jövő évben egy amerikai kiadó jelentet meg.

A 2015–2017 között lezajlott *Gulag-émlékév* alkalmából elindított kutatások kiemelt fontosságú eredményeként megjelent a Külügyminisztérium Hadifogoly Osztályán összegyűjtött hatalmas anyagból készült forráskiadvány. Ez a magyar polgári lakosság egy részének Szovjetunióba hurcolását mutatja be. A projekt keretében elkészült az az adatbázis, amely több mint 400 érintett magyarországi településről tartalmazza az elhurcoltak számát és az összegyűjtés időpontját.

A korszak revíziós magyar külpolitikájának fontos állomását jelentő 1938. novemberi első bécsi döntésről terjedelmes okmánytárat adtak közre, amelyhez a kérdés térképészeti forrásait tartalmazó DVD-melléklet kapcsolódik.

A csoport az előző évekhez hasonlóan nagy súlyt helyez a Horthy-korszak kelet- és közép-európai viszonyainak, illetve a trianoni Magyarország nemzetközi kapcsolatainak vizsgálatára. Megjelent a két világháború közötti magyar–szerb kapcsolatok történetét bemutató szerb nyelvű monográfia. Számos magyar és angol nyelvű tanulmányban elemezték a magyar bel- és külpolitika európai mozgásterének alakulását, a revíziós törekvések nagyhatalmi és szomszéd országi kihatásait, fogadtatását, a korszak csehszlovák–magyar, lengyel–magyar és román–magyar kapcsolatait.

A csoport több tagja vizsgálta a korszak belpolitikai, eszmetörténeti meghatározottságait, adottságait. Több tanulmány elemezte az 1919. évi forradalmi és ellenforradalmi változások társadalmi, ideológiai és politikai lecsapódását, a népi mozgalom, a fajvédő mozgalom és a szélsőjobb mozgalmak történetét. A készülő Bajcsy-Zsilinszky Endre monográfiának és az 1919-es tanácsköztársaságról készülő munkának több előtanulmánya jelent meg.

2017. szeptember 1-jén indult az Intézet *Lendület családtörténeti kutatócsoportjának* munkája. Az ötéves támogatást elnyert projekt címe *Magyar családtörténet a modernitás előtt: Gyermekkor és mozaikcsaládok a 16–19. században*. A projekt célkitűzése annak a vizsgálata, hogyan birkóztak meg egy-egy családtag elvesztésével a magyar családok. A magyar történelem ugyanis elbeszélhető azzal a folytonos küzdelemmel is, amelyet a családok az életben maradásért folytattak a sorozatos elhalálozások, a régiókat sújtó járványok, éhínségek és háborúk ellen. Az elhunyt családtagok pótlása miatt mindennaposak voltak a mostohaszülőket, fél- és mostohatestvéreket egyesítő mozaikcsaládok. A „legnagyobb magyar”, az MTA alapítója, Széchenyi István nősülésekor 14 gyermek nevelőapja lett, amelyet követően még 3 gyermeke született. A projekt a modern kor előtti, az arisztokráciától a jobbágysáig különböző társadalmi csoportokhoz tartozó családok problémamegoldó képességeit, a gyermekek, anyák és apák helyzetének változásait igyekszik feltárni és megismertetni, ami a történeti kutatások új, komoly szakmai és társadalmi érdeklődésre számot tartó területe.

Az újonnan alakult kutatócsoport kilenc tagja tartott előadást a Hajnal István kör 2017-es konferenciáján, amelynek címe *Az érzelmek története* volt. Az előadások anyagából tanulmánykötet fog megjelenni 2018-ban. A kutatócsoport tagjai megkezdték a projektben létrejövő integrált családtörténeti adatbázis kiépítését és a tervezett publikációk előkészítéséhez kézirat-vitákat rendeztek.

A ***Trianon 100 kutatócsoport*** a nyertes Lendület-pályázat ütemezésének megfelelően megjelentette első, nagy példányszámú és jelentős visszhangot kiváltó publikációját. Különösen jó volt *A magyar békeküldöttség naplójának*, média- és szakmai visszhangja. A kötet eddig magyarul kiadatlan forrásokkal, 310 oldalon, több száz, köztük Magyarországon soha nem publikált fotóval, források százaival mutatja be a magyar béke delegáció tevékenységét Neuillyben 1920 első felében. Elindultak a nagyhatalmak és a szomszédos országok béke-előkészületeit bemutató forráskötetek munkálatai, s már kiadás előtt áll a trianoni békeszerződés előkészítésével kapcsolatos olasz diplomáciai dokumentumok kötete. A konferencia-részvételek mellett ki kell emelnünk azokat az együttműködési kezdeményezéseket, amelyek francia, szlovák, román oldalról jelentkeztek és jó alkalmat adnak a magyar tudományosság eredményeinek külföldi bemutatására.

Az év második felében beindultak a kutatócsoport rendszeres kéziratvitái, valamint az MNL OL kollektívájával közösen kiadandó *Trianon arcai* c. kötet előkészítése, amely a háborús összeomlással és a békeszerződéssel kapcsolatos személyes forrásokat közöl.

A ***jelenkortörténeti témacsoport*** tagjainak fő kutatási területe Magyarország, Kelet-Közép-Európa és a nemzetközi kapcsolatok második világháború utáni története. Kutatásaik középpontjában 2017-ben is két nagy témakör állt: a nemzetközi kapcsolatok és az 1945 utáni, különösen a Kádár-korszak társadalomtörténete kelet-közép-európai összehasonlításban. Vezetésükkel 2017-ben sikeresen folytatódott az egyetlen olyan European Research Council–Horizont 2020 finanszírozású, humántudományi kutatási projekt, amelyet kelet-közép-európai intézmény koordinál. 12 nemzetközi partnerintézmény részvételével 16 országra terjed ki, jelenleg közel száz külföldi és hazai kutató részvételével. A COURAGE nemzetközi kutatócsoport az ellenzéki kultúráját kutatja a volt szocialista országokban. A kulturális ellenzéki hagyományának emlékét számos, jelenleg csak szétszórtan fellelhető gyűjtemény őrzi. A projekt egyik fontos célja, hogy a gyűjtemények számára lehetővé tegye társadalmi hatásuk és hatókörük növelését a kulturális ellenállás történeti gyökereinek és örökségének megértése segítségével. A projekt első évét 2017 tavaszán az Európai Bizottság kutatási ügynöksége (REA) kiválóra értékelte, mivel létrejött a projekt keretében az a portál, amely 15 nyelven a kulturális ellenállás gyűjteményeit térképezi fel (www.cultural-opposition.eu).

A témacsoport tagjai sikeresen vettek részt számos további nemzetközi kutatásban, önálló nemzetközi projektek vezetésében, amelyeket a British Academy és az NKFIH is támogat. A témacsoport tagjainak kutatásai kelet-közép-európai összehasonlító kontextusban is meghatározók, a kutatások eredményeinek publikálása a terveknek megfelelően haladt.

Kiemelkedő eredmény, hogy a témacsoport két tagjának monográfiája jelent meg rangos amerikai egyetemi kiadónál, az Indiana University Pressnél. *A Stalinism Reloaded. Everyday Life in Stalin-City* (Sztálinizmus újratöltve. Mindennapi élet Sztálinvárosban) című monográfia társadalomtörténeti eszközök segítségével azt tárja fel, hogy a kommunista rendszert nem csupán a rendszer ellentmondásos jellegéből fakadó központi intézkedések, hanem a mindennapi életet szabályozó alkufolyamatok is működtették, amelyek hozzájárultak

ahhoz, hogy a sztálinizmus magyarországi változata fenntartható legyen hosszú évtizedeken keresztül. A mindennapi élet forrásait elemezve rámutat arra, hogy a hétköznapi emberek aprónak tűnő döntései meghatározóak voltak a rendszer működésének szempontjából is. A *Long Awaited West. Eastern Europe since 1944* (A várva vár Nyugat. Kelet-Európa 1944 óta) című történeti szintézis azt elemzi, milyen hasonlóságok kötötték össze, és mi választotta el egymástól azokat az országokat, amelyek a második világháború után a keleti blokkhoz tartoztak. A kelet-európai fejlődés modern kori sajátosságain keresztül rámutat arra, hogy a regionális különbségek nem csupán gazdasági vagy társadalmi különbségeket szültek a kontinens más országaihoz képest, hanem hosszán ható társadalomlélektani hatásuk is volt, amely a mai napig hat. A londoni Anthem Pressnél jelent meg 2017-ben a témacsoport két tagjának szerkesztésében a szocialista korszakbeli kollaborációról szóló angol tanulmánykötet. Egyik fő tanulsága, hogy a „mindennapi kollaboráció” fogalmának használata közelebb vihet a túlzottan fetisizált titkosszolgálati iratok társadalmi funkciójának megértéséhez, hiszen az a nyelv, amelyet az aktákban használnak, önmagában is társadalmat konstruáló tényező volt. A témacsoport tagjai 2017-ben számos további fontos monográfiát és forráskötetet is publikáltak magyarul, angolul és németül, ezek legfontosabb eredménye, hogy a nemzetközi hatások (lengyel–magyar, német–magyar) függvényeként is érthetőbbé teszik a magyarországi történelmi folyamatokat, egyúttal a régió történetéről és nemzetközi kapcsolatairól új forrásokat közölnek és elemeznek.

Az **egyház-történeti témacsoport** 2017-ben folytatta a magyarországi zsinatok történetét feltáró kutatást, melynek eredményeképp az Egyház-történeti Források sorozatban újabb 6 kötet jelent meg, és elkészült a katolikus nagygyűléseket elemző monográfia is. A témacsoport fontos részt vállalt az Intézet által koordinált COURAGE kutatási projektben: megszervezte és előadásokkal gazdagította a magyarországi egyházi ellenállás gyűjteményeiről szóló konferenciát. A kutatócsoport aktívan részt vesz a II. vatikáni zsinat történetét feltáró nemzetközi kutatásokban, melyek keretében egyfelől a sajtó képviselőinek a zsinaton játszott fontos szerepét, másfelől a zsinat recepciójának sajátosságait illetően készültek publikációk rangos nemzetközi kiadványokban.

A **Délkelet-Európa története témacsoport** 2017 során három nagy, évek óta zajló kutatást zárt le. A 19–20. század fordulójára macedóniai erőszak-történetének kutatása anyagi háttérét a Bolgár–Magyar Történész Vegyes Bizottság, az MTA BTK és a Bolyai Ösztöndíj közösen biztosította. A kutatás eredményei két, többszerzős monográfia formájában fognak napvilágot látni angol nyelven. Az egyik kötet az erőszak-történet forrásait egy etnológiai elmélet alapján dolgozta fel (*Study in the Theory and Practice of Destabilization; Violence and Strategies of Survival in Ottoman Macedonia*; ISIS Press), a másik pedig a térség etnikai térképezésének történetét foglalja össze (*The Role of Ethnic Mapping in Nation-Building and its Influence on Political Decision-Making across the Balkan-Pensinsula*; IOS: de Gruyter).

Két kötetben adják ki az (osztrák–)magyar kolonializmust kutató, pályázati forrásból nem támogatott interdiszciplináris projektjük (2014–2017) eredményeit. Az egyik monográfia (*Kolonializmus, propaganda, turanizmus és iszlám*) magyarul fog megjelenni az Intézet gondozásában, a másik kötet, amelynek elkészítésében a Humboldt-Universität egyik nyelvésze is társszerző volt (*Eine kulturelle Form der Reichsexpansion Österreich-Ungarns – Das ungarisch-albanische Wörterbuch von Zoltán László*), az Osztrák Tudományos Akadémia gondozásában fog megjelenni.

2017-ben zárta le a csoport a dualista Magyarország történeti földrajzát feldolgozó OTKA-pályázat munkálatait, amely a korszak eddigi legrészletesebb ilyen szempontú feldolgozása.

Középtávú céljuk egy ERC-projekt elnyerése. Az ehhez vezető út állomásaként 2017-ben benyújtottak egy Marie-Sklodowska-Curie pályázatot *State-building as Humanitarian Intervention – the Albania-Cause 1913–1914* címen. A pályázat célja, hogy egy korábban a Bolyai Ösztöndíj által is támogatott kutatást lezárjon és eredményeit egy angol nyelvű monográfia formájában jelentethesse meg.

A **vidéktörténeti témacsoport** munkáját dicséri a Nemzeti Emlékezet Bizottságával közösen kiadott kötet a *Magyar vidék a 20. században* c. újonnan indított sorozatban *Váltóállítás – Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben* címmel. E kötet feltárja azokat a társadalom- és politikatörténeti tényezőket, amelyek 1945 után az eseményeket átélő emberek múlt- és jelenbeli tapasztalatait és jövőképét meghatározhatták. Szintén a vidéktörténeti témacsoporthoz kötődik a *Vidéktörténet évkönyv* I. kötetének megjelentetése *Életvilágok és társadalmi gyakorlatok a 18–20. században* címmel. Az évkönyv első részében a hazai néprajztudomány öt kiemelkedő „nagy öregje” foglalja össze, hogyan értékeli a magyar etnográfia fejlődését a 20. század második felében, majd a második részben tíz vidéktörténeti tanulmány olvasható.

A **tudománytörténeti témacsoport** sikeresen lezárt NHFIH–OTKA-pályázatuk eredményeire építve a korábbinál kisebb létszámmal és külső támogatás nélkül folytatta a magyar történetírás története többkötetes kézikönyvének munkálatait.

Az Intézet **tudományos információs témacsoportja** az intézet (és növekvő mértékben a Bölcsészettudományi Kutatóközpont) tudományos kiadványait, folyóiratait gondozza, végzi e munkák olvasószerkesztését, korrektúrázását, tördelését, azaz teljes nyomdai előkészítést, valamint a nyomtatás munkáinak szervezését és a megjelent kötetek terjesztését. 2017-ben összesen 57 kötet és folyóiratszám nyomdai előkészítést végezte el a témacsoport. (2016-ban ugyanez az adat 42 kötet volt, a növekedés 15 kötet.) Az intézeti sorozatban (a 2012-ben indított *Magyar Történelmi Emlékek* sorozat) az *Értekezések* alsorozatban 13 darab, az *Adattárak* alsorozatban 1 darab, az *Okmánytárak* alsorozatban 8 darab kötet jelent meg, a MÖT *Források és tanulmányok* sorozatában 1 kötet, a *Lymbus Évkönyv* és az újraindított *Lymbus Kötetek* sorozatban 3 kötet, a vidéktörténeti témacsoport gondozásában 1 kötet, a *Médiatörténeti Könyvek* sorozatban 2 kötet, sorozaton kívül 2 kötet látott napvilágot. A témacsoport tagjai az Intézet 3 folyóirata (*Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *Hungarian Historical Review*) évi 12 számának előkészítését is elvégezték. A fennmaradó 14 kiadvány a társintézetek (2017-ben: Irodalomtudományi Intézet, Művészettörténeti Intézet) számára készült kötet és folyóiratszám, illetve külső partnerekkel közösen kiadott munka volt (pl. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Hajdúsági Múzeum, „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékbizottság, Magyar Történelmi Társulat, de Gruyter Oldenbourg Kiadó).

A kiadványok sorából kiemelkedik *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – Európai összefogás. / La bataille de Saint Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion ottomane – Coopération Européenne* című kétnyelvű kötet. Tanulmányai elsősorban hadtörténeti kérdéseket vetnek górcső alá, de elemeztek diplomáciatörténeti, sajtó- és kommunikációtörténeti valamint az irodalomtörténeti és csataterkutatósi témákat is. A „Zrínyi Miklós – Szigetvár 1566” Emlékbizottsággal való együttműködésben készült el a *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról* c. kötet. Folytatódott a Magyar Őstörténeti Témacsoport sorozata (Források és tanulmányok) a *Dentumoger I. Tanulmányok a korai magyar történelemről* címmel kiadott kötetel.

A témacsoport feladatköréhez tartozik továbbra is az Intézet rendezvényeihez kapcsolódó kisnyomtatványok (meghívók, szórólapok, névtáblák stb.) elkészítése is (2017-ben harminc

meghívó grafikai tervezését végezték el), valamint munkatársaikra hárul az MTA BTK, az MTA BTK TTI magyar és angol nyelvű honlapjának, illetve a *Hungarian Historical Review* angol nyelvű honlapjának gondozása, szerkesztése, elsősorban a kiadványokhoz kötődő anyagok feltöltésével. Rendszeressé vált részvételük a Könyvfesztiválon és a Könyvhéten, Penna könyvesboltjuk a bölcsész terület szakmailag legfontosabb könyveinek értékesítő helye.

b) Tudomány és társadalom

2017-ben az Intézet munkatársai több száz ismeretterjesztő írást publikáltak és előadást tartottak, határon túli magyar közösségek és külföldi intézmények felkéréseinek is eleget téve. Gyakran foglalkoztatott szakértők rádió és televíziós műsorokban, így például a Magyar Rádió *Regényes történelem* c. műsorában, és egyes csatornákon rendszeresen jelentkeznek saját műsorokkal is. A társadalmat megszólító intézeti tevékenységek közül az év nagy témaköre az 1867-es kiegyezés előzményei, története és következményei volt, folyóirataikon kívül a *Magyar Tudomány* is nagy terjedelmet szentelt a tematikának, és a szakmán kívül is jelentős visszhangot kapott kétnapos nemzetközi konferenciájuk. A témakörrel foglalkozó kollégák itthoni előadásaiikon, médiaszerepléseiken kívül több nemzetközi konferencián képviselték az Intézetet, így például Bakuban, Genfben, Párizsban, New Yorkban, Brüsszelben Torontóban, Moszkvában, Tuniszban és számos további városban.

2017-ben folytatódott az Intézet internetes ismeretterjesztő tevékenysége. A néha naponta többször is frissülő intézeti honlap mellett több projekt tart fenn saját honlapot, így például Középkori gazdaságtörténeti Lendület-kutatócsoport honlapján a 2015-ben elindított Havi Színes ismeretterjesztő internetes rovat egyes tanulmányait átlagosan 1500-an tekintik meg (a legtöbb megtekintés ez évben 3571 volt). Igen sokan olvassák a COURAGE Horizon2020 ERC project 16 nyelvű és a Trianon100 Lendület-kutatócsoport honlapjain közzétett anyagokat, amelyekből gyakran szemez az MTA honlapja és a százezrek által olvasott nagy hírportálok is. Volt olyan cikk, amelyet a *National Geographic* is átvett. A tudományos ismeretterjesztés terén kiemelkedik a *Rubicon 2017. évi Koronázások Magyarországon 1526–1916* című duplaszáma, amely a legfrissebb kutatási eredményeket ismertette meg a nagyközönséggel. Mintegy négy íves összeállításuk arra szolgált, hogy a 15–20 ezer példányban elkelt népszerű kiadvány a nagyközönség előtt is bemutassa a nemzeti érdekérvényesítés lehetőségeit és korlátait tárgyyszerűen elemző történelemszemlélet körvonalait. Ugyanezt a célt szolgálta az M5 *Mindenki Akadémiája* műsorában *A Szent Korona titkairól* szóló előadás. *A Szent Korona és koronázási kincseink nyomában* című, bő egy órás ismeretterjesztő film hazai és külföldi bemutatóinak száma meghaladta a félszázat, amihez hasonlóra Lendület-kutatócsoport esetében még egyetlen tudományterületen sem volt példa. Elindult a Trianon100 kutatócsoport Facebook-oldala és Youtube-csatornája. Az Intézet tudományos eredményeit kiállításokon is ismertetik, erre példa a krakkói Krakkó és Budapest kapcsolatairól szóló nagyszabású bemutató vagy a tudomány ünnepén Kolozsvárott megnyílt magyar–román kétnyelvű koronázási éremkiállítás.

A több tudományág módszereit hasznosító családtörténeti alap kutatás új források bevonásával nem csupán a hazai és nemzetközi történettudományban, demográfiában és művészettörténetben mutat fel új eredményeket, hanem a felsőoktatásban is hasznosítható segédleteket és a nagyközönség számára online kiállítást is létrehoz, ami az alap kutatások társadalmi hasznosítására is kiváló példa.

A szakmai közönségek előtt (MTA BTK, Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai, ill. Nemzetstratégiai Intézet, előadások a szegedi és debreceni egyetem könyvtárában, illetve Történeti Intézetében stb.) illetve az érdeklődők számára megtartott előadásai (Science Meetup, Rákóczi Szövetség táborai, VEAB stb.) is ráirányították a figyelmet Trianon100 kutatócsoportjuk kutatásaira. Ion Aurel Pop, a kolozsvári BBTE rektora egy 2017. április végi bukaresti konferencián váratlanul „a magyar kormányzat propaganda ügyosztályának” nevezte a Trianon 100-at, és azzal vádolta, hogy az orosz információs destabilizációs hadviselés egyik eleme. Kijelentése nyomán intenzív román sajtópolémia indult. A médiatámadások miatt kialakult légkörben egyik romániai magyar kollégájuk kilépett a kutatócsoportból, így az általa elkezdett bukaresti kutatásokat újra kellett szervezni. A kutatócsoport képviselőinek 2017. októberi bukaresti látogatása, előadásai a New Europe College-ban, illetve a Román Tudományos Akadémián, valamint a Külgazdasági és Külügyi Intézetben a környező országok diplomatái előtt remélhetően eloszlatták a gyanakvást a csoport működésével kapcsolatban, illetve elindult egy, a szomszédos országok történéseivel közösen tartandó workshop szervezése is.

Nagy politikai-társadalmi visszhangot kapott a kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferenciához kapcsolódó, az Andrássy Egyetemen közösen szervezett kerekasztal-beszélgetés Bába Iván volt államtitkár, Erhard Busek volt osztrák alkancellár és Karel Schwarzenberg volt cseh külügyminiszter részvételével, amelyet Andreas Oplatka a Neue Zürcher Zeitung volt vezető munkatársa vezetett.

Az Intézet egyik munkatársa a Vidékfejlesztési Minisztérium Földrajzinév-bizottságának tagjaként tevékenykedik. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézettel három éve folyó együttműködés eredményeképpen az Intézet több munkatársa részt vett az általános iskola felső tagozatának, illetve a gimnáziumok és szakközépiskolák történelem-tankönyveinek megírásában illetve lektorálásában. Az Intézet munkatársai a tapasztalatok alapján kiegészítették, frissítették az általuk készített, 2015 ősze óta az ország legtöbb iskolájában használt új általános iskolai és középiskolai történelmi atlaszokat is, összesen 290 térképet. A nyomtatott formán kívül folyamatosan fejlesztik a digitális verziót, amely interaktív tananyagokat, animációkat és videókat is elérhetővé tesz a felhasználók számára.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

Az Intézet feladata, hogy átfogja a magyar történetkutatás egészét, elősegítse a különböző műhelyek közötti eszmecserét, infrastruktúrájával és szellemi kapacitásával támogassa a szakma országos szervezeteinek munkáját, összefogja és szervezze a magyar részvételt a történész világtalálkozásokon. Az Intézet ezért szoros kapcsolatot tart fenn valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel.

Az Intézet átlagosan havi négy-öt, különböző típusú szakmai rendezvényt szervez. A legrangosabb az *Intézeti előadások* sorozata, ebben az év során 4 intézeti és 2 külföldi szakember szerepelt. Különösen nagy szakmai visszhangra találtak a középkortörténeti előadások, így például Neumann Tibor: *A Magyar Királyság kincstartójának 1494–1495. évi számadáskönyve: hibák, hiányok, huncutságok* és Tringli István: *Mi a hatalmaskodás?* című, élénk vitákat kiváltó előadásai. A saját vagy részben saját rendezésű események közül különösen sikeres volt a *Les processus de rassemblements politiques (XIIIe-XVe siècles). Circulation des officiers dans l'espace angevin* (Formálódó politikai közösség a 13–15. században. Az Anjou-országok tisztségviselő karának változásai) címmel az ANR Europange Projekt bemutatkozása.

Az intézeti munkatársak meghatározó részvételével zajlott események közül a következők emelendők ki:

III. Béla király és kora. Székesfehérvár Megyei Jogú Város, a Városi Levéltár és Kutatóintézet és az MTA BTK TTI Lendület Középkori Gazdaságtörténeti Kutatócsoport konferenciája. Székesfehérvár, 2017. augusztus 12. (a Székesfehérvári Királyi Napok 2017 keretében)

Szent László király és kora. Zágrábi Magyar Intézet, Zágráb (Zagreb, Horvátország), 2017. jún. 27.

Emlékkonferencia Györffy György születésének 100. évfordulójára. MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya, Budapest, 2017. november 23.

Konfliktus és kooperáció. Nemzetközi konferencia az 1867. évi Habsburg–magyar kiegyezés 150. évfordulóján. Budapest, 2017. november 30.–december 1.

Confessional Politics in Early Modern East Central Europe. Nemzetközi konferencia (Budapest, MTA BTK TTI, 2017. november 30.–december 1.)

Változó határok – a változások megélése / Meniace sa hranice – prežívanie premien. A Szlovák-Magyar Történész Vegyesbizottság, SzTA Történettudományi Intézet Bratislava – Pozsony, Történettudomány Intézet – Eperjesi Egyetem, BTK, Prešov – Eperjes, Szlovák Történelmi Társulat konferenciája: Eperjesi Egyetem, 2017. április 26–27.

Az Intézet a bevezetőben külön kiemelt, EU-támogatást élvező COURAGE programon kívül is több nagy nemzetközi projektben vesz részt. Így jelen van az Anjou-kutatásban (Agence Nationale de la Recherche EUROPANGE program: *Les processus de rassemblements politiques : l'exemple de l'Europe angevine [XIIIe-XVe siècles]*); egyik munkatársuk ennek keretében franciaországi nemzetközi konferencia szervezésében vett részt (*Gouverner le royaume : le roi, la reine et leurs officiers. Les terres angevines au regard de l'Europe (XIIIe-XVe s.) Governare il regno: il re, la regina e i loro ufficiali. I territori angioini nel quadro europeo (secoli XIII–XV)*, École française de Rome et Accademia d'Ungheria in Roma, 20–23 septembre 2017 / 20–23 settembre 2017). Kapcsolatot tartanak a Nantes-i Egyetem CRHIA kutatóközpontjával; partnerként vesznek részt az egyetem európai uniós pályázatában. Közös munka folyik a párizsi Sorbonne IV. Egyetem történéseivel. Tovább erősödtek az Intézet spanyolországi kapcsolatai; a madridi Autónoma Egyetem történeti intézetével közös program megvalósítása vette kezdetét. Az Intézet egyik munkatársa továbbra is tagja a 2013-ban létrehozott nemzetközi kutatócsoportnak: *Red de Investigación: La facción española. Las relaciones de la Casa de Austria a través de grupos informales* (<http://faccion.hypotheses.org>), illetve a 2015-ben a madridi Autónoma Egyetemen megalakult kutatócsoportnak: *Sociedad cortesana y redes diplomáticas: la proyección europea de la monarquía de España (1659–1725)*. Két munkatársuk vett részt előadással a Biblioteca Nacional de Portugal – Splendid Encounters VI. *Correspondence and Information Exchange in Diplomacy (1300–1750)* c. nemzetközi konferenciáján (Lisszabon, 2017. szeptember 28–30).

A külföldi beágyazottság tekintetében az Intézet 2017 során nemcsak megőrizte az utóbbi évek lendületét, hanem még tovább is tudott lépni. Szaporodnak a nemzetközi együttműködés keretében zajló projektek, külföldi előadások és oktatási meghívások. Több munkatárs vesz részt külföldi doktoranduszok oktatásában (így például: Eperjesi Egyetem; University of North Carolina, Chapel Hill, USA; KU Leuven, Kievi Sevcenko Egyetem), nőtt külföldi független idézettségeik száma.

Az Intézet társzervezésében és többségében intézeti előadókkal zajlott és 2018-ban is folytatódik a bécsi egyetemen a magyar történelemről szóló előadássorozat, amelyet az ottani diákok kreditet adó tárgyként vehettek fel.

Az Intézet munkatársai aktívan vesznek részt hazai és külföldi folyóirat-szerkesztőségekben. A legfontosabb főszerkesztői, szerkesztőbizottsági vagy szerkesztőségi tagságok nemzetközi lapoknál és kiadóknál: *Journal of Modern History*, *Journal of Contemporary History*, *Routledge*, *Woodrow Wilson Center*, *Wallstein Austrian History Yearbook*, *Archivum Ottomanicum*, *Časopis Matice moravske*, *Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica*, *Ekonomika i ekohistorija*, *Review of Croatian History*, *Journal of Turkish Studies*, *Opera historica*, *Osmanlı Araştırmaları*, *Podravina*, *Scrinia Slavonica*, *Ungarn Jahrbuch*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti*, *Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, *Zeitschrift für internationale Freimaurerforschung*. A hazai folyóiratok közül: *Acta Orientalia*, *Hadtörténelmi Közlemények*, *Keletkutatás*, *Lymbus*, *Rubicon*, *Múlt-kor*, *Századok*, *BUKSZ*, *Történelmi Szemle*, *Történeti-Földrajzi Közlemények*, *The Hungarian Historical Review*, *Turul*, *Urbs Várostörténeti Évkönyv*, *Világtörténet*, *Korall*, *Tanulmányok Budapest Múltjából* c. évkönyv stb. A kutatók hazai (pl. L'Harmattan, A múlt ösvényén) és külföldi (pl. Berlin, Edition Ungarische Geschichte, Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker [Klaus-Schwarz-Verlag], Routledge, Wallstein) sorozatszerkesztőiként szintén növelik az Intézet nemzetközi tudományos beágyazottságát.

Az Intézet munkatársai hazai és nemzetközi tudományos testületek tagjaiként és vezetőiként, kuratóriumokban (MTA Történettudományi Bizottság, MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottság, MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya Középkori- és Neolatin Munkabizottság, MTA Művelődéstörténeti Osztályközi Állandó Bizottság, European Science Foundation, European Network of Remembrance and Solidarity, EURIAS, GWZO – Lipcse, Romanian Research Council) és tudományos tanácsokban (több helyen elnökként, illetve elnökhelyettesként is) dolgoznak. Többen tagjai az MTA Történettudományi Bizottságának és akadémiai történész vegyes bizottságoknak (magyar–bolgár, magyar–szerb, magyar–szlovák, magyar–török, magyar–ukrán stb.).

A Magyar Történelmi Társulat főtitkára, egyik alelnöke és több vezetője az Intézet munkatársa. Rendszeresen segítik a külföldi magyar kulturális intézeteket tanácsadással és előadók küldésével. Több munkatárs az OTKA történész zsűri tagja, a Bolyai Tudományos Ösztöndíj Bizottság tagja, s többen különféle akadémiai bizottságokban töltenek be vezető posztot: MTA Művelődéstörténeti Albizottság – társelnök; Magyar Tudományosság Külföldön Akadémiai Bizottság – tag; MTA Gazdaságtörténeti Bizottság – titkár; VEAB – elnök. A munkatársak folyamatosan oktatnak valamennyi jelentős magyarországi egyetemen, több doktori iskolában vesznek részt, külön megállapodás keretében működnek közre az ELTE BTK történelem államvizsgáin; opponensként, bizottsági tagként dolgoznak a tudományos minősítés fórumain és a hazai tudományos pályázatok elbírálásában, az OTKA, TÁMOP, Nemzeti Kiválóság Program, az Akkreditációs Bizottság és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj tisztségviselőiként és szakértőiként. Az Intézet egyik munkatársa a komáromi Selye János Egyetemen, egy másik a pekingi Jiaotong Egyetemen, két további munkatárs az Egyesült Államokban oktatott. Nyugdíjba vonult munkatársuk a Gulag Emlékbizottság titkárságának volt vezetője. Különösen hangsúlyosak az Intézet erdélyi kapcsolatai. Egyik munkatársa évek óta részt vesz a Varadinum Napok (Nagyvárad) történeti konferenciáinak és kiadványainak szervezésében, szerkesztésében. Az Intézet szintén erős, jól működő kapcsolatot tart fenn a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesülettel, amellyel közös konferenciákat szerveznek, kiadványcserét folytatnak és rendszeres kutatói konzultációkat tartanak. Két munkatárs az MTA közgyűlési (nem akadémikus) képviselője. Egyikük tagja az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsának is.

1 munkatársuk habilitált. Két kutatójuk ösztöndíjat kapott az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében, egy munkatársuk pedig az NKFIH posztdoktori ösztöndíját nyerte el.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A Lendület Családtörténeti kutatócsoport önálló vizsgálat tárgyává teszi a teljes,- fél- és mostohatestvéreket, szülőket és mostohaszülőket integráló összetett családformációkat. Az évszázadokon és társadalmi rétegeken átívelő kutatás írott, tárgyi és vizuális források felhasználásával, több tudományág módszereit hasznosítva igyekszik módosítani a tradicionális családkról élő idealizált képet. Kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok keretében árnyalja azt a sematikus nézetet, hogy ezek az „abnormális” család-formációk konfliktusokkal, negatív érzelmekkel és gonosz mostohákkal terheltek. Ezen kívül családrekonstrukciót és családi kapcsolatháló elemzést szolgáló online adatbázis építésével a jövőbeli kutatások számára kutatási segédeszközt hoz létre, a kutatás eredményeit a felsőoktatás és a nagyközönség számára pedig egy online kiállítás keretében mutatja be. MTA: 150 000 000 Ft – 2017: 27 764 000 Ft

Mohács 1526–2026: Rekonstrukció és emlékezet, 1 év. A projekt tartalma, céljai: Környezeti rekonstrukciós módszer fejlesztése és alkalmazása a csatater és csata kutatásában. Az ütközet főbb helyszíneinek lokalizálása és az események rekonstruálása. A csatára, előzményeire és következményeire vonatkozó régi források újraértelmezése, az összes lehetséges új forrás feltárása és közreadása, hiányzó összefoglalások megírása és kiadása, az új ismeretek társadalmasítása. Mohács recepciója a történetírásban, irodalomban, folklórban és zenében. Mohács és a hasonló (közép-európai és a balkáni) sorsdöntő csaták szerepe a nemzeti önértelmezésekben. A 2026-ban esedékes kerek évforduló és a regionális fejlesztés szakmai alapjainak megteremtése. MTA: 40 000 000 Ft

Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása, 4 év. A projekt a Széchenyi-filológia legnagyobb adósságának törlesztését tűzte ki célul. A jelen pályázati ciklusban az 1830-ig terjedő levelezés könyv formájú megjelentetését vállalták, továbbá az e célra létrehozandó online adatbázisba a négy év alatt az összes, jelenleg ismert Széchenyi-levelet (számuk több mint 3000) fogják feltölteni. Ebben elérhetőek lesznek a kéziratok (képfájlként), átírásuk, a nem magyar nyelvűek tartalmi összefoglalója, valamint a kritikai kiadásoknál szokásos szövegkritikai, illetve tartalmi-értelmező jegyzetek. MTA: 43 200 000 Ft – 2017: 12 720 000 Ft

A trianoni Magyarország tradíció és modernitás határán – A Horthy-korszak történeti kézikönyve, 5 év. Az Intézet Horthy-korszak történetével foglalkozó témacsoportja több éves előkészületek után az NKFP pályázat keretében négy éves támogatást nyert fenti című projektjére. Ennek célja az 1919–1944 közötti korszak új szempontú, komplex feldolgozása egy háromkötetes összefoglaló kiadványban. A Horthy-korszak legfontosabb társadalom-, gazdaság-, művelődés-, politika-, eszme-és kisebbségtörténeti folyamatait tíz más magyarországi intézmény harminc munkatársával közösen vizsgálják, nagy súlyt helyezve a trianoni Magyarország belső viszonyainak minél teljesebb kifejtésére, illetve a Horthy-rendszer nemzetközi kontextusának átfogó bemutatására. OTKA: 48 000 000 Ft – 2017: 13 390 000 Ft

Kapcsolati hálózatok és informális szerkezetek a 19. századi nagybirtokokon, 3 év. A projekt célkitűzése a Károlyi család közös kezelésében maradt 19. századi nagybirtokok társadalom- és gazdaságtörténeti elemzése. Ezen belül a kutatás középpontjában az uradalmi

alkalmazottak személyes kapcsolatai, gazdasági és igazgatási együttműködései, valamint az informális hálózatok működési mechanizmusai állnak. Ennek megfelelően a vizsgálat vállalása az uradalmak kapcsolatainak adatbázisba rendezése, a kapcsolati csomópontok vizualizációja és elemzése. OTKA: 15 219 000 Ft – 2017: 5 073 000 Ft

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Bartha Ákos: Populizmus, népiség, modernizáció – Fejezetek a kelet-közép-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 336. (2017)
2. Bene Sándor–Fodor Pál–Hausner Gábor–Padányi József (szerk.): Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, MANK 563. (2017)
3. Bíró László ラースロー・ビーロー: 困難な不均衡—ユーゴスラヴィアの国家形成とマケドニア (1918年~39年) [Challenging Disparities: Yugoslav State Building and Macedonia (1918–1939)] In: Norbert Pap/パプ・ノルベルト, Akiyo Yamamoto/山本明代 (szerk.): A History of East Central Europe and the Balkans: Migrations and Regions./移動がつくる東中欧・バルカン史. Tokió: Tosui Shobo Publishers, 231-268. (2017)
4. Bottoni, Stefano: Long Awaited West Eastern Europe since 1944. Bloomington: Indiana University Press, 292. (2017)
5. C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458-1526. II. Megyék. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 616. (2017)
6. Cieger András–Varga Bálint (szerk.): Tudomány és művészet a magyar nemzetépítés szolgálatában – Szöveggyűjtemény. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 448. (2017)
7. Csukovits Enikő: Karol I. a obdobie jeho vlády (1301–1342). Bratislava: 153. (2017)
8. Demeter Gábor: Agrarian Transformations in Southeastern Europe: from the late 18th century to World War II. Szófia: Institute of History, Bulgarian Academy of Sciences, 310. (2017)
9. Fejérdy András: Pressed by a Double Loyalty Hungarian Attendance at the Second Vatican Council 1959–1965, CEU Press, 2016, 426. (2017)
10. Fodor Pál–Ács Pál (eds.): Identity and Culture in Ottoman Hungary. (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker, 24.) Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 406. (2017)
11. French Diplomatic Documents on the 1956 Hungarian Revolution. Ed. by Csaba Békés and Kecskés D., Gusztáv assistant editor Tsotne Tchanturia. Budapest: Cold War History Research Center, 125. (2017) Cold War History Research Center E-Dossier Series Nr. 2.
12. Frisnyák Zsuzsa, Klement Judit, Sebők Orsolya (szerk.) A Siemens története Magyarországon: 1887-2017 Budapest: Siemens Zrt., 194. (2017)
13. Gianone András–Klestenitz Tibor: Katolikus nagygyűlések Magyarországon. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 458. (2017)
14. H. H. Hötte. Demeter Gábor – Turbucz Dávid (eds.): Atlas of Southeast Europe. Geopolitics and History. Volume 3: 1815-1926. Leiden: Brill, 160. (2017)

15. Hornyák Árpád: *Susreti i sukobi. Ogledi o srpsko-madjarskim odnosima*. Beograd, 383. (2017)
16. Horváth Sándor: *Stalinism reloaded everyday life in Stalin-city, Hungary Stalinism Reloaded: Everyday Life in Stalin-City, Hungary* Bloomington (Indiana): Indiana University Press, 312. (2017)
17. Kádas István–Weisz Boglárka (szerk.): *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 604. (2017)
18. Kovács István–Mitrovits Miklós: *Magyar emlékek Lengyelországban* Budapest: Antall József Tudásközpont, 320. (2017)
19. Mátyás-Rausch Petra: *Ércbányászat a Báthoryak korában – A szatmári és az erdélyi bányavidék arany-, ezüst- és higanybányászata (1571–1613)*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 320. (2017)
20. Mihalik Béla Vilmos: *Papok, polgárok, konvertiták – Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699)*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 384. (2017)
21. Molnár, Antal–Giovanni Pizzorusso–Matteo Sanfilippo (szerk.): *Chiese e nationes a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani. Secoli XV–XVIII*. Róma: Viella: (Biblioteca Academiae Hungariae – Roma. Studia 6.), 256. (2017)
22. Oborni Teréz: *Az ördögös Barát Fráter György (1482–1551) Az ördögös barát. Fráter György (1482-1551) Pécs*; Budapest: Kronosz Kiadó; Magyar Történelmi Társulat, 355. (2017)
23. Pálffy Géza–Soós István (szerk.): *Egy elfeledett koronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 368. (2017)
24. Pap Norbert–Fodor Pál (szerk.): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013–2016 között*. Pécs: Pannon Castrum Kft., 299. (2017)
25. Pók, Attila: *Remembering and Forgetting Communism in Hungary. Studies on Collective Memory and Memory Politics in Context*. The Institute of Advanced Studies Kőszeg (IASK) and The Institute of History. Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences: Kőszeg-Budapest, 336. (2017)
26. Schmidt-Schweizer, Andreas: *Die politisch-diplomatischen Beziehungen in der Wendezeit 1987–1990. De Gruyter Oldenbourg: (Quellen zu den Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und Ungarn 1949–1990. Band 3.), 744. (2017)*
27. Somogyi Éva: *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban. A közös külügyminisztérium magyar tisztviselői 1867–1914*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 300. (2017)
28. Stark Tamás (szerk.): *„...akkor aszt mondták kicsi robot” – A magyar polgári lakosság elhurcolása a Szovjetunióba korabeli dokumentumok tükrében*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 496. (2017)
29. Sz. Bíró Zoltán: *Az elmaradt alkotmányozás. Oroszország a XIX. század második felében*, Budapest: Osiris, 352. (2017)
30. Szarka László: *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés Szarka László (szerk.): Párhuzamos nemzetépítés – konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Budapest: Országház Könyvkiadó, 364. (2017)

31. Szarka László–Sallai Gergely–Fedinec Csilla: Az első bécsi döntés okmánytára – Diplomáciai iratok 1938. augusztus – 1939. június. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 720. (2017)
32. Tóth Ferenc–Zágorhidi Czigány Balázs (szerk.): A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – Európai összefogás. / La bataille de Saint Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion ottomane – Coopération Européenne. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 388. (2017)
33. Varga Bálint: Árpád a város fölött – Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 252. (2017)
34. Yamamoto, Akiyo A.-Pap, N.-Kitanics, M.-Akiyama, S.- Sokcsevits, D.-Kimura, M.-Momose, R.-Bíró, L.-Reményi, P.-Yamazaki, S.: A History of East Central Europe and the Balkans: Migrations and Regions./移動がつくる東中欧・バルカン史,Tokió: Tosui Shobo Publishers: 348. (2017)
35. Zeidler Miklós (összeáll.): A magyar békeküldöttség naplója. Neully – Versailles – Budapest (1920). Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 311. (2017)
36. Zsoldos Attila: A Druget-tartomány története 1315–1342. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 304. (2017)
37. Zsoldos, Attila Ed. Oradea și Bihorul în evul mediu timpuriu. (Studii despre istoria Țării Bihorului I.) Asociația Tanoda și Asociația Culturală Varadinum, Oradea: 238. (2017)

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.; 1250 Budapest, Pf. 9
telefon: (1) 356 6858; fax: (1) 375 9282
e-mail: zti-igazgato@btk.mta.hu; honlap: www.zti.hu

II. A kutatóhely fő feladatai 2017-ben

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet tevékenysége a magyar zenetudomány Kodály Zoltánig és Szabolcsi Bencéig visszanyúló módszertani hagyományai szellemében komplex módon ötvözi a történeti zenei és a zene-, illetve táncfolklorisztikai kutatásokat. A kutatások a filológiai tudományok metodikájához igazodva elsősorban a források gyűjtésére, feldolgozására, értékelésére és közzétételére irányulnak. Ebben kivételes lehetőséget jelent, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sok évtizedes támogatása révén az Intézet – a nemzeti kultúra szempontjából kimagasló jelentőséggel bíró gyűjtemények részeként – számos elsődleges forrást maga őriz a Bartók Archívumban, a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban, a népzenei hang- és lejegyzésgyűjteményben, a néptáncfilmek gyűjteményében, valamint a Zenetörténeti Múzeumban. Ezeknek az elsődleges forrásgyűjteményeknek a gyarapítása, őrzése, állagmegóvása, hordozóik folyamatos modernizálása az Intézet egyik jelentős kapacitásokat lekötő feladata, amelynek eredménye csak áttételesen jelenik meg a publikációs termésben.

A gyűjtemények, illetve az azokkal párhuzamosan kifejlődött kutatási témák meghatározzák a kutatóhely fő kutatási feladatait: a régi zenetörténet, elsődlegesen a középkori és kora újkori liturgikus egyszólamúság kutatása, a magyar zenetörténet 16–21. századi történetének kutatása, Bartók-kutatás, a magyar, magyarországi és szomszédnépi népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése, közreadása, a magyar néptánc kutatása és közreadása, zenei muzeológia, valamint a *Studia Musicologica* című nemzetközi zenetudományi folyóirat szerkesztése.

2017-ben, Kodály Zoltán születésének 135. és halálának 50. évfordulója évében kiemelt szerephez jutottak a Kodály-kutatások, amit két kiállítás megrendezése, magyar és nemzetközi zenetudományi konferencia, számos publikáció és tudományos előadásokkal egybekötött hangverseny is jelzett. Ugyancsak ebben az évben emlékeztek meg Dohnányi Ernő születésének 140. és Lajtha László születésének 125. évfordulójáról, amit szintén konferenciák, szöveges és hangzó publikációk, valamint hangversenyek tettek jelentőssé.

II. A 2017-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Régi zenetörténet

Az osztályvezető váratlan halála 2017 januárjában szükségessé tette a kutatási témák súlyozásának átalakítását. A GRADUALIA projekt keretében további 1248 adattal bővítették a 16. századi kolozsvári graduale sanctorale-részét bemutató adatbázist, valamint 9.035 adat felvételével leírták a csíksomlyói kancionálét. A HUNCHANT adatbázis számára elkészítették a romániai könyvtárak állományából felhasznált kódexek leírását.

A 15. század utolsó évtizedeiben másolt Váradi („Zalka”) Antifonále faksimile kiadásához a korábban elkészült képanyagot három, a kassai Városi levéltárban tanulmányozott, és egy a győri Egyházmegyei Levéltárban felfedezett töredékkel sikerült bővíteni. Mindez alapul szolgálhatott az antifonále immár teljes képanyagát magában foglaló adatbázis rendszerének kialakításához. Bővült a kódex liturgikus-zenei készletét aprólékosan elemző tudományos kommentár, elkészült az antifonále forrásait (a törzskódexet és az antifonáléból származó 59 töredéket) bemutató fejezet. 2017 végéig lezárult a képanyag szerkesztése és a kódex internetes oldalának végső kialakítása.

Számba vették, rendszerezték és elektronikusan kereshetővé tették a magyarországi hangjelzett kódexek korábban feltárt 655 töredékét, amely hamarosan online is elérhető lesz az Intézet honlapján. Ez három megközelítésben (szöveges leírás, táblázatos rendszer, facsimile) mutatja be a töredékek könyvészeti-paleográfiai jellemzőit és részletes liturgikus tartalmát. Az új rendszerezésbe beillesztették a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött 67 darab középkori kottás töredéket, majd a győri Egyházmegyei Levéltárban, a szombathelyi Egyházmegyei Könyvtárban és Egyházmegyei Levéltárban tanulmányozott töredékeket dolgozták fel. Feltárták, leírták és értékelték a németújvári ferences kolostorban őrzött, 14. századi erdélyi antifonáléból kimetszett 14 kódextöredéket, valamint azonosítottak Budapesten, Gyöngyösön és Csíksomlyón őrzött, egy 15. századi erdélyi antifonáléból származó töredékeket. A töredékkutatásra alapított a Szlovák és a Magyar Tudományos Akadémia közös projektjének lezárásaként 2017 októberében Pozsonyban nemzetközi műhelykonferenciát szerveztek, amelyen az Intézet négy munkatársa tartott előadást, illetve prezentáció keretében mutatták be a *Fragmenta* adatbázist.

A középkori egyszólamúság kottairásának kutatása keretében tanulmányozták az ún. gotizálódás folyamatát, a magyar notáció jelrendszerének egyszerűsödését, s ezzel összefüggésben a 15. századi esztergomi-budai kódexek hangjegyírását. Megállapították, hogy e folyamatban fontos szerep jutott a csehországi jelkészletnek a Felvidéken át történő közvetítésének.

Tanulmányozták a *historia* műfaját a közép-európai középkori liturgiában, áttekintették a Szent Mihály-zsoltosma hagyományozódását a Váradi Antifonáléban. Vizsgálták a Czesztachovai pálos cantuale egyes részeit, és egybevetették azokat más pálos kódexek tartalmával. A *commune sanctorum* magyarországi hagyományának áttekintése érdekében vizsgálták a 9–11. századi nyugat- és dél-európai kódexek repertoárjait. Tanulmányban elemezték a magyar népének 17. századi történetét, a latin liturgikus ének 18. századi továbbélését és a pálos zsoltosma archaikus és újszerű vonásait.

16–19. századi magyar zenetörténet

Két kötetben megjelentették az 1958-ban kiadott 16. századi magyar dallamok bővített kiadását. Ehhez a tárgyévben elvégezték az irodalom-, forrás-, és rövidítésjegyzék összeállítását, az énekek négyféle betűrendes jegyzékének elkészítését, a dallamok, valamint a német és angol nyelvű tartalmi összefoglaló korrektúráját. A magyar nyelvű antifónákról készülő doktori munkához elvégezték az 513 antifóna rendezését, elkészült a tónusok rendezésének bemutatása, az antifónák szövegvariánsainak bevezetése a dallamtárba, az antifónák szövegforrásainak, azonosítása, az irodalom-, forrás-, és rövidítésjegyzék összeállítása, valamint a magyar–latin és a latin–magyar szövegtáblázatok végleges kialakítása.

Megjelentették a Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez sorozat első kötetét, amely a főúri, templomi és városi többszólamú zeneéletet mutatja be. Ugyancsak megjelent e sorozat második kötete, amelyben esettanulmányokban vizsgálják a korabeli repertoár egyes rétegeit, többek között a jezsuiták zenei gyakorlatát. Szintén tanulmányozták a nyilvános hangversenyélet kezdeteit, illetve a bécsi egyházzenei gyakorlat magyarországi hatását.

Az Erkel Ferenc Operák összkiadás számára korrigálták az Erzsébet Erkel által komponált második felvonásának kottagrafikáját, és befejezték a kritikai közreadáshoz szükséges munkapartitúra elkészítését. Megindították az összkiadáshoz kapcsolódó zongorakivonatok sorozatát, és ezen belül kiadásra előkészítették a Hunyadi László zongorakivonatát. Erkel 1844-es Kölcsény Hymnus-megzenésítésének háttéréről előadást tartottak Bécsben.

A Pesti Magyar (későbbi Nemzeti) Színház műsorának és zenei repertoárjának vizsgálata keretében 23.000 adatsor terjedelemben dolgozták fel számítógépesen a színlapok fontosabb adatait, továbbá elkészítették az adatbázis első változatát. Ugyancsak vizsgálták az 1848 és 1884 közötti korszak színpadi táncos előadásainak forrásait és a Doppler-fivérek műveit. A korabeli kottamásolók katalógusa számára áttekintették Ruzitska: Béla futása és Doppler: Ilka című operáinak forrásait. Tanulmányozták a Pesti Magyar Színház megnyitása előtti hazai zenés színpadi termést.

A Kolozsvári Magyar Opera letétbe átvett 19. századi kottatárából 190 partitúra, 250 zongorakivonat, 423 szövegekönyv (súgó-, rendezőpéldány, nyomtatott libretto), 5300 zenekari szólamkotta, 2700 karszólamkotta, 1500 szerepszólam és mintegy 5000 szerepszöveg került feldolgozásra. A 19. századi digitális gyűjteményt kb. 19.000 fájjal gyarapították: az OSZK-ban operák és színpadi kísérőzenék szövegekönyveit és partitúráit, az OSZMI-ban a Simontsits-hagyatékot rögzítették, Aradon, Nagyváradon és Bécsben további kb. 5000 felvételt készítettek. A 19. századi zenetörténeti bibliográfiát az 1857-es császárlátogatás sajtóvisszhangjával, a katonazenekarok működésével és a dalármozgalom korai forrásaival egészítették ki. A bibliográfiát előkészítették a majdani adatbázisba történő konvertáláshoz. Honlapot készítettek a Visegrad Grant támogatásával induló, a közép-európai zenés színházi intézményrendszert összehasonlító kutatások számára.

Monográfiát jelentettek meg Liszt Ferenc dalairól. Tanulmányozták Jacques Offenbach 1900 utáni magyarországi fogadtatását, és erről német nyelvű tanulmányt is megjelentettek. Vizsgálták és idegen nyelvű előadásokban ismertették a magyar operett 1910-es és 1950-es évekbeli történetét.

Bartók-kutatás

Elvégezték a Bartók Archívum saját gyűjteményének átvizsgálását. Kb. 11.000 file-nyi anyagot digitalizáltak a gyűjteményből.

Elkészült és megjelent a Bartók Béla Zeneművei Kritikai Kiadás sorozatában a Concerto zenekarra (24. kötet). 2017 folyamán ehhez elvégezték a szöveges részek (háromnyelvű bevezető tanulmány, kotta-főszöveghez tartozó jegyzetek, kritikai apparátus, benne 54 oldalnyi vázlatátírás) korrektúráját és véglegesítését. A 38. kötethez (Zongoraművek 1914–1920) gondozták a kötetben megjelenő népzenei feldolgozások forrásanyagát, átalakították a forrásleírásokat és a forrásjelzeteket, véglegesítették a szöveges részek angol nyelvű változatát, a 40–41. kötethez (Mikrokosmos) pedig elkészítették a részletes kritikai jegyzeteket. A 9. kötethez (Kórusművek) felülvizsgálták és újraalkották a közreadói koncepciót és a kötet szerkezetét, kidolgozták a kottagrafika és a többnyelvű szövegeközlések

módszerét, elkészítették az előadóknak szánt jegyzeteket. Elvégezték A kékszakállú herceg vára című opera (1. kötet) szövegi és zenei forrásainak elemzését, kijelölték a kritikai közreadás fő forrásait.

Megjelentették Bartók 1940 és 1945 közötti amerikai tartózkodásának sajtóvisszhangját bemutató angol nyelvű dokumentumgyűjtést, ehhez összeállították a jegyzetanyagot, valamint a többféle mutatót. A 2016-os Bartók-émlékév utóhangjaként megjelentették *A zongorázó Bartók* című kiállítás, illetve a Pásztory Ditta hagyatékát bemutató kiállítás magyar és angol nyelvű katalógusát, továbbá a Bartók 1940 és 1945 közötti amerikai éveinek sajtóvisszhangját közlő angol nyelvű dokumentumkötetet. Nemzetközi szimpóziumot rendeztek Bartók és a hegedű kapcsolatáról. Tanulmányozták és előadásokban mutatták be Bartók máramarosi román népzenei gyűjtését, illetve ezek hatását eredeti Bartók-művekre. Ugyancsak tanulmányozták Bartók 1909 és 1914 közötti bihari román gyűjtéseit, és ezekből a népzene gyűjtői módszer fokozatos átalakulására vonatkozó következtetéseket vontak le. Több angol nyelvű előadásban vizsgálták Bartók egyes műveiben az alkotói koncepció változásait. Tanulmányt készítettek Bartók ciklikus témáiról és a Kézzongorás szonáta szerzői hangfelvételéről. Előadásban elemezték László Ferenc Bartók-kutatásait.

20–21. századi magyar zenei történet

A Lendület pályázat támogatásával 2012-ben létrejött 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport folytatta a közelmúlt és a jelen zenei emlékeinek gyűjtését és feldolgozását. Áttekintették Breuer János zenei történetész hagyatékát, rendezték Jemnitz Sándor és Durkó Zsolt hagyatékát, valamint feldolgozási és digitalizálási munkákat végeztek más hagyatékokban és gyűjteményekben (Farkas Ferenc, Hernádi Lajos, Dobos Kálmán, Kadosa Pál, Kósa György, Lendvai Kamilló, Amadinda Ütőegyüttes, Dobos Kálmán, Dávid Gyula, Földes Andor, Ránki György, Sári József, Vujicsics Tihamér).

A Dohnányi-émlékév keretében közzétették az amerikai hagyaték hangfelvételeiből készült válogatást, valamint a Dohnányi vonósnégyesei I. című CD-t, megjelentették a Dohnányi-tanulmányok 2017 című kötetet, angol nyelvű tanulmányt publikáltak a hazaszállított hagyatékról. Angol nyelvű kiadásra előkészítették a Dohnányi amerikai éveit tárgyaló monográfiát. Nemzetközi konferenciát rendeztek, hangversenyeken ismertették műveit és táblókiállításon mutatták be a Zeneakadémiához fűződő kapcsolatát.

A Lajtha-émlékév alkalmából közzétételre előkészítettek egy róla szóló, pályáját és műveit részletesen ismertető honlapot. Konferenciát rendeztek, kibővítették a Zenei Történeti Múzeum Lajtha-émlékszobáját, valamint hangversenyeken ismertették műveit, magyar és idegen nyelvű tanulmányokban elemezték alkotásait. Külön vizsgálták fuvolaműveit, késői szimfóniáit, vallásos kompozícióit, esztétikai gondolkodását és utóéletét.

Magyar és angol nyelvű tanulmányt készítettek Kodály és a tánc viszonyáról, előadásokat tartottak az 1930-as években komponált nyíltan és burkoltan politizáló műveiről, valamint a zeneszerző hangszerelési gyakorlatának jellemzőiről. Ugyancsak előadást tartottak Breuer János Lajtha-monográfiájának forrásairól és Szabó Ferenc utolsó évtizedéről, Kodály 1918–19-es kulturális tevékenységéről.

A populáris zenei kutatások terén vizsgálták Maróthy János, valamint az 1960-as évek magyar zeneszociológiája fontos képviselőinek munkásságát. Magyar és angol nyelvű tanulmányokban mutatták be az 1950-es évek könnyűzene-politikáját. Közel negyven előadó közreműködésével nemzetközi populáris zenei konferenciát rendeztek. Az MTA BTK

Courage Programjának keretében konferenciát rendeztek Ellenzékiesség a zenei gyűjteményekben címmel. Hozzáférhetővé tették az 1945 és 1989 közötti évek populáris zenei sajtóbibliográfiáját.

Az előadóművészet-történeti projekt keretében megjelentették a vidéki operajátszás bibliográfiáját. Részletesen feldolgozták Radnai Miklós zeneszerzői és zenei szakírói munkásságát. Feltárták Szamosi Elza amerikai turnéjának eseményeit. Diszkográfiát készítettek Goldmark Károly műveinek 78-as fordulatszámú lemezekben fennmaradt hangfelvételeiről. A zeneesztétika-történeti kutatások során vizsgálták a társadalmiasság és az intonáció szerepét az 1960-as évek magyar zeneesztétikájában, valamint Ujfalussy József modernitás-koncepcióját.

Népzene kutatás és -archiválás

Népzene gyűjtést végeztek Kiskőrösön, Acsán, Csóváron, Majoson, a csíksomlyói búcsún, továbbá 11 erdélyi településen. Elvégezték az AP-rend támlapjainak és lemezborítóinak (kb. 193.000 oldal), a magnetofonszalagos gyűjtések jegyzőkönyveinek (kb. 35.000 oldal) és a fotótárnak (kb. 58.000 felvétel) a szkennelését. Kb. 50 új adattal bővítették a magyar népzene kottás rendjét. Elkészítették Horváth Károly Zala megyei gyűjtéseinek jegyzőkönyveit (kb. 40 óra), lejegyzést készítettek 11 muravidéki dalról. A játékgyűjteménybe 402 új játékot osztottak be, az adatközlők adatbázisa hetvennel bővült. 31 kézirat és nyomtatvány anyagával bővítették a Kodály Rend 19. századi forrásainak gyűjteményét, internetes publikálásra előkészítették a közlendő kiadványok címlapjait.

A Magyar Népzene Tára típusdallamainak internetes közzétételéhez áttekintették 1612 dallam hangfelvételét. Szerkesztették a Kodály-népdalfeldolgozások forrásközlésének új kiadását. Monográfiát készítettek a Muravidék magyar népzenejéről, ehhez 210 dallamközlés tisztázását, valamint a fényképek válogatását végezték el.

A Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklórarchívuma és a Kolozsvári Zeneakadémia együttműködésével kiadásra készítik elő Szenik Ilona népzenei gyűjtéseit. Ehhez a tárgyévben elvégezték a gyűjtések feltérképezését és a vonatkozó médiák feltárását. Ugyancsak magyar-román együttműködésben készül Bartók Béla román népzene gyűjtésének multimédiás összkiadása.

A vallásos népzenei emlékek kutatásának szlovén–magyar együttműködésben zajló pályázata keretében kb. 10 órányi vallásos éneket gyűjtöttek a Vend-vidéken. Átvették Papp Géza zenetörténész hagyatékát. Átvették, katalogizálták és szkennelték Antal József énekes- és imádságos könyveinek gyűjteményét (kb. 35.000 felvétel). Digitalizálták, ellenőrizték és javították a Történeti Énektár kb. 7300 adatát, előadásban ismertették a benne található protestáns dallamokat.

Hangzó kiadványt szerkesztettek Petőfi Sándor verseinek népzenei hagyományozódásából. Tudományosan kommentált válogatást jelentettek meg az Utolsó Óra népzenei gyűjtéseiből. Tanulmányozták Kodály Zoltán szlovák népzenei gyűjtéseit. Angol nyelvű előadást tartottak Bartók és Kodály népdalfeldolgozásainak harmonizálásáról. Előadásban ismertették Járdányi Pál népzenei rendszereit, tanulmányt közöltek a Kodály Rendben található 19. századi forrásokról. Előadásban ismertették Kodály György gyűjtését, illetve ennek hatását a zeneszerzői életműre. Részt vettek a 2020-ban megjelentetendő katolikus énekeskönyv előkészítésében.

A törökségi népek zenéjének kutatása keretében kb. 10 órányi anyagot gyűjtöttek szufi közösségekben. Elvégezték 500 türkmén dallam vázlatos lejegyzését, ellenőrizték 200 dallamszöveg török fordítását. 20 órányi törökségi és észak-amerikai indián gyűjtés videófelvételét digitalizálták. Elvégezték öt kötet e-könyvvé alakítását.

Néptánckutatás és -archiválás

Sürgetővé vált a Néptánc Archivum Filmtárának állagmentése, mert a hordozók felgyorsult degradációs folyamata miatt az állomány 20%-a rövid, további 30%-a középtávon veszélyeztetetté vált. A mentés és az ehhez kapcsolódó tudományos értékelés feladatainak ellátását 2017 szeptemberétől NKFIH-pályázat támogatja. Az év folyamán 184 leltári egységnyi negatív és fordítós film nagy felbontású digitalizálása történt meg, kb. 50 TB méretben. Az év folyamán kiépítették a filmdigitalizáló állomás munkakörnyezetét.

Gyűjtéseket végeztek Inaktelkén, Tordaszentlászlón, Magyarfaluban és Visán, valamint Dél-Ukrajnában. Öt hónapos kutatóutat tettek Moldáviában, ahol moldáv, gagauz, bolgár és ukrán nemzetiségű településeken végeztek gyűjtéseket. A mozgóképi gyűjtemény Zórándi Mária videokazettáinak, a tánczenei gyűjtemény Simoncsics János audiokazettáinak digitalizálásával bővült, továbbá átvették Martin György kéziratok hagyatékát (kb. 100.000 tétel), leltározták filmfelvételeinek eddigi állományba nem vett tételeit, ellenőrizték ezek jegyzőkönyveit. Leltározták a kéziratokról kb. 2000 tételét, folytatták a kéziratok digitalizálását. Előkészítették a Néptánc Tudástár e-könyveket és tánc történeti forrásokat tartalmazó alprojektjeit, 900 tétellel bővítették a bibliográfiát, a táncírástár számára további 1500 oldalt szkenneltek és ellenőriztek.

Angol nyelvű tanulmányt készítettek a tánc elemzéséről, amelyben alapvető módszertani szemléletváltásra tettek javaslatot. Elkészítették a táncnotáció témájában nemzetközi használatra javasolt hivatkozási rendszer formátumát. Bővítették a LabanGraph táncírásszerkesztő szoftver jelkészletét. Véglegesítették Martin György írásai angol kiadásának tartalmát, elkészítették az illusztrációkat. Angol nyelvű tanulmányban összegezték a táncírásnak a magyar etnokoreológiában betöltött szerepét. Tanulmányt készítettek Végvár tánc kultúrájáról. Tanulmánykötetet szerkesztettek a néptánc médiában betöltött szerepéről.

Zenei muzeológia

A Zenei Történeti Múzeum digitalizált gyűjtemény-nyilvántartó rendszerébe további 30 gyűjteményi egység részletes magyar és angol nyelvű leírását vezették be.

A Kodály-émlékév keretében két kiállítást valósítottak meg: 2017. november 23-án nyitották meg az *Egy magyar mester a modernitás és a hagyomány útján*, illetve *A népzene kutatás kezdetei Magyarországon: Kodály Zoltán és Bartók Béla* című kiállításokat. Kamarakiállításokat rendeztek Wanda Luzzato és Hubay Jenő budapesti hegedűiskolája kapcsolatáról, a 200 éve született Beregszászy Lajos zongorakészítő munkásságáról, valamint a 25 éve elhunyt zeneszerző és népzene kutató Veress Sándor életművéről. Tanulmányozták Telcs Ede zenei témájú szobrászatát. Kiadásra előkészítették a magyar népi hangszerek tipológiáját bemutató monográfia angol nyelvű fordítását.

Konferencia

Az Intézet munkatársai által szervezett nemzetközi konferenciákon vizsgálták Kodály Zoltán és Dohnányi Ernő munkásságát, Bartók és a hegedű kapcsolatát, a közép-európai kódextörédek kutatását, valamint a kortárs zenei színterek változását.

Hazai kutatók részvételével szimpóziumokat rendeztek Kodály Zoltán és Lajtha László zeneszerzői és népzene kutatói tevékenységéről, Beregszászy Lajos működéséről, valamint *Évfordulók nyomában* címmel 20. századi zeneszerzőkről és előadóművészekről. Közreműködtek a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság a zenei intézményrendszer kérdéskörének szentelt konferenciájának megrendezésében.

b) Tudomány és társadalom

A Zenetörténeti Múzeum 2009-ben megújult kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az Intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak (az év folyamán két nagyobb és 3 kisebb kiállítás nyílt meg; leírásukat ld. a kutatási eredmények között). A Zenetörténeti Múzeum a tárgyév folyamán összesen 7.118 látogatót fogadott; a 97 szervezett tárlatvezetés résztvevőinek többsége rövid hangversenyt is hallhatott (52 hangversenyre került sor). Kiemelt rendezvény volt június 24-én a Múzeumok Éjszakája, amelyen a 18 órától 24 óráig tartó programok összesen 678 látogatót vonzottak. Ez alkalomból avatták fel nagy érdeklődés mellett Lajtha László mellszobrát és mutatták be a Nemzeti Bank által kibocsátott Lajtha-emlékérmeket.

A Kodály-emlékév keretében két, részben tudományos előadásokkal kísért hangversenysorozatot rendeztek Kodály kórusműveiből, illetve kamaraműveiből. A Dohnányi-emlékét két, a Lajtha-emlékét négy kamaraművekből összeállított hangverseny jelezte. Ugyancsak sor került egy négyrészes, Kodály és Lajtha valamennyi zongoraművét bemutató hangversenysorozatra.

Az Intézet munkatársai folyamatos közönségszolgálati teendőket láttak el zenetörténeti, népzenei és néptánc témákban. Több könyvbemutatón ismertették az Intézet munkatársainak közreműködésével készült kiadványokat. Az intézeti publikációk közül különösen a kottás kiadványok (Musicalia Danubiana-sorozat) a zenetudományi szakmán kívül a gyakorló muzikusok között is folyamatosan hatnak.

Az Intézet 2016-ban küllemében és tartalmában jelentősen megújult honlapján adatbázisok, publikációk és számos, a szakmai, illetve a szélesebb közönséget érdeklő információ található. Jelentős érdeklődői kört vonzanak az Intézet honlapján közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptánc-felvételek): az éves egyedi látogatószám 288 000 volt (2016-hoz viszonyítva 40%-kal növekedett).

Az Intézet munkatársai a zene- és tánc tudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A zenetörténet kutatói zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadóművészetet, operajátszást. A népzene- és néptánc kutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptánc mozgalom irányításában.

Átadták a Tiszta forrás település emléktáblát Nagykálló és Ócsény képviselőinek az adott településről gyűjtött népzenei anyag válogatott és dokumentált hangfelvételei kíséretében. 30 órás pedagógus-továbbképzési programokat állítottak össze a népzenei közoktatási alkalmazásáról.

Az Emberi Erőforrás Minisztérium megbízásából lebonyolították az állami tulajdonban levő, nagy értékű, muzeális mesterhangszerek szemléjét.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2017-ben

Felsőoktatás

Az előző évekhez hasonlóan az Intézet szorosan együttműködött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi képzésben, annak fontos gyakorló-kutató bázisát alkotja. Több kutató is tagja a zenetudományi PhD doktori tanácsnak, többen is tevékenykednek előadóként, témavezetőként és bírálóként. Az Intézet munkatársa irányítja a Népzene Tanszék munkáját, egy másik munkatárs vezeti az egyetem DLA programjának népzenei alprogramját, és az oktatásban is többen közreműködnek.

A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktorandusokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén tevékenykedő munkatársak a felsőfokú néptánc-oktatás több intézményében tanítanak, illetve időszaki tanfolyamokat tartanak. 2017 folyamán az Intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: Apor Vilmos Katolikus Főiskola, ELTE BTK (Zenei Tanszék), Károli Gáspár Református Egyetem, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zenetudományi Tanszék, Népzenei Tanszék, Ének Tanszék, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet), Szegedi Tudományegyetem (Néprajzi és Kultúrantropológiai Tanszék), Magyar Táncművészeti Főiskola (Néptáncpedagógiai Tanszék). A néptánc kutatói részt vesznek a Choreomundus programban, amelyben külföldi hallgatókat ismertetnek meg a magyar kutatás módszereivel.

Tudományos együttműködések

Az Intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével és Egyházzene Tanszékével, az ELTE BTK Folklore Tanszékével, a Magyar Táncművészeti Főiskolával, a Néprajzi Múzeummal, az OSZK-val, az ELTE Egyetemi Könyvtárral és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal, Magyar Táncstudományi Társasággal kialakított jó kapcsolatok. Az Intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Táncstudományi Munkabizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi. Az Intézet munkatársai szakmai kapcsolatokat ápolnak a Hagyományok Házával, az Európai Folklór Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával.

Nemzetközi kapcsolatok

A Magyar Tudományos Akadémia Mobilitás-pályázata biztosítja a Román Akadémia folklórintézeteivel Bartók román népzenei gyűjtései kritikai kiadása céljából folytatott együttműködés háttérét. Ugyancsak a Mobilitás-program keretében működnek együtt a Szerb Tudományos Akadémia kutatóival Vujicsics Tihamér hagyatékának feldolgozásában, illetve a Szlovák Tudományos Akadémiával a felvidéki kódextöredékek vizsgálatában. A munkatársak évről évre aktívan részt vesznek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, s többen tisztséget is viselnek ezek bizottságaiban. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS), a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM), Nemzetközi Tánc Tanács (CID), a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL). Intézeti kutató vezeti az ICTM Dance Study Group keretében a Movement Analysis Substudy Groupot.

A régi zenetörténet, a magyar zenetörténet és Bartók életművének kutatói Bazelben, Bécsben, Bloomingtonban, Kasselben, Kolozsvárott, Nottinghamban, Olomoucban, Pozsonyban,

Prágában, Velencében, Vilniusban, Würzburgban és Zágrábban, a népzene- és néptáncutatók Almatyban, Biskekben, Demizliben (Törökország), Galántán, Kisinyovban, Kolozsvárott, Limerickben (Írország), Nyitrán, Pekingben, Rigában és Tartuban vettek részt nemzetközi konferenciákon. Tanulmányutakat tettek Ausztriában, Moldáviában és Romániában. 10 hónapon keresztül kutatta Fulbright-ösztöndíjas amerikai kutató Bartók 1928-as amerikai körútjának dokumentumait.

IV. A 2017-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Új NKFIH-témaként kezdődött 2017-ben a Magyarország zenetörténete-sorozat 20. századi kötetének előkészítése, a magyar néptáncok filmes forrásainak megőrzése, értelmezése és közreadása, valamint Richard Wagner 1862 és 1918 közötti budapesti fogadtatásának kutatása. Hat további zenetörténeti és népzenei kutatási téma részesült folytatólagos NKFIH-támogatásban, többek között Erkel Ferenc műhelyének, illetve a Kádár-kor zeneéletének tanulmányozása, valamint a törökségi népzene gyűjtések összefoglaló közzététele (éves ösztámogatás: 66 331 ezer Ft). Az NKFIH által támogatott témák változatossága és a támogatásoknak a humán tudományok terén jelentősnek mondható összege jól kifejezi az Intézet kutatási területeinek sokoldalúságát, illetve ennek a tudományos közösség általi elismerését.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 55 millió Ft-tal támogatta a Kodály-év eseményeivel kapcsolatos kutatások elvégzését, illetve rendezvények megtartását. A Nemzeti Kulturális Alap 10 millió Ft-tal támogatta Lajtha László és Dohnányi Ernő évfordulóikhoz kapcsolódó konferenciák, hangversenyek megrendezését, nyomtatott és hangzó kiadványok megjelentetését. Ugyancsak a Nemzeti Kulturális Alap támogatta három, a Zenetörténeti Múzeum gyűjteményébe tartozó festmény restaurálását. A Hagyományok Háza támogatta a Tiszta forrás-település cím odaítélését. A Visegrad Grant támogatja a 18–20. századi közép-európai zenés színházi társulatoktól fennmaradt források cseh-lengyel-magyar-szlovák együttműködésben végzett vizsgálatát.

Vállalkozási bevételként jelentkezett az Editio Musica Budapest megbízásából készülő Bartók-összkiadás költségeinek megtérítése, a Hagyományok Háza megbízásából végzett néptáncfilm-digitalizálások, valamint a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Bartók World Competition című rendezvény keretében nemzetközi szimpózium megrendezése Bartók és a hegedű kapcsolatáról.

V. A 2017-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Önálló kötetek

1. Bozó P.: A dalszerző Liszt, Budapest: Rózsavölgyi és Társa (2017)
2. Bauer A. – Kerékfy M. (szerk.): György Ligeti's Cultural Identities, London–New York: Routledge (2017)
3. Ferenczi I. (szerk.): Csomasz Tóth Kálmán: A XVI. század magyar dallamai (2. átdolgozott, bővített kiadás), Budapest: Akadémiai Kiadó (2017)
4. Gombos L. (szerk.): Witnesses of an Extraordinary Path of Life: The Legacy of Ditta Pásztor-Bartók at the Museum of Music History, Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet (2017)

5. Kerékfy M. (szerk.): Bartók Béla: Concerto for Orchestra / Concerto zenekarra / Konzert für Orchester, Móricz Klára (közr.), München–Budapest: G. Henle, Editio Musica (2017)
6. Szacsvai Kim K. (szerk.): Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon, Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet (2017)
7. Tallián T. (szerk.): Béla Bartók's Reception in the United States 1940–1945, Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet (2017)

Tanulmányok folyóiratban vagy kötetben

8. Ignác Á.: Hungarian in Form, Socialist in Content: The Concept of National Dance Music in Stalinist Hungary, In: Barna Emília, Tófalvy Tamás (szerk.): Made in Hungary: Studies in Popular Music, London: Routledge (2017), 69-76.
9. Kusz V.: From Budapest To Florida—And Back. The Journey Taken By Ernst von Dohnányi's American Legacy, Notes 73 (2017), 658–672.
10. Richter P.: Népdalok harmonizálása Kodály műhelyében. Magyar Zene 55 (2017), 301–313.
11. Riskó K.: A Folk Music Inspired Topos in Haydn: Different Roles and Formal Functions, Ad Parnassum, 15/30 (2017), 29–59.
12. Vikárius L.: Inter arma moderna non silent musae: Bartók during the Great War, Revue Belge de Musicologie / Belgisch Tijdschrift voor Musikwetenschap 71 (2017), 209–225.